Dr. Ivan Cvitković

RELIGIJE
U
Bosni i Hercegovini

Tuzla, 1981. godine

Dr. Ivan Cvitković

RELIGIJE
U
BOSNI I HERCEGOVINI

Recenzenti

BAKIĆ mr. IBRAHIM
ŠALINOVIĆ MATE

Tuzla, 1981. godine

SADRŽAJ

UVOD

I. JEVREJSKA RELIGIJA
1. Nastanak i razvoj
2. Učenje jevrejske religije
3. Obredi i običaji u jevrejskoj religiji
4. Praznici u jevrejskoj religiji
5. Jevrejska religija u Bosni i Hercegovini

II. KRŠĆANSTVO
1. Nastanak i razvoj kršćanstva
2. Raskol
3. Kršćansko učenje
4. Kršćanski obredi
5. Kršćanski praznici

III. KATOLICIZAM
1. Katoličko učenje
2. Obredi u katolicizmu
3. Katolički praznici
4. Organizacija katoličke crkve
5. Odnosi Vatikan — SFRJ

IV. PRAVOSLAVLJE
1. Nastanak i razvoj
2. Pravoslavno učenje
3. Obredi u pravoslavlju
4. Pravoslavni praznici
5. Organizacija Srpsko-pravoslavne crkve

V. ISLAM
1. Nastanak i razvoj
2. Islamsko učenje
3. Glavni pravci u islamu
4. Obredi u islamu
5. Islamski praznici
6. Organizacija Islamske zajednice

VI. PROTESTANTIZAM
1. Nastanak i razvoj
2. Protestantsko učenje

VII. EVANGELISTIČKA CRKVA U SR HRVATSKOJ, SR BOSNI I HERCEGOVINI I SAP VOJVODINI

VIII. BAPTIZAM
1. Nastanak i razvoj
2. Baptističke učenje
3. Baptistički obredi i praznici
4. Organizacija Saveza baptističkih crkava

IX. ADVENTISTI
1. Nastanak i razvoj
2. Adventističko učenje
3. Adventistički obredi i •praznici
4. Organizacija Kršćanske adventističke crkve

X. JEHOVINI SVJEDOCI
1. Nastanak i razvoj
2. Učenje Jehovinih svjedoka
3. Organizacija Kršćanske zajednice Jehovinih svjedoka

XI. HRVATSKA STAROKATOLIČKA CRKVA U SR BOSNI I HERCEGOVINI

XII. GRKOKATOLICI

RELIGIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Autor: Dr. Ivan Cvitković

Odgovorni urednik: Mara Nikolić

Likovno rješenje naslovne strane: Zdravko Mićanović

Izdavač: IGTRO »Univerzal« Tuzla OOUR-a »Grafičar«
Tuzla RJ Izdavačka djelatnost

Za izdavača: Nikola Panjević

Štampa: IGTRO »Univerzal« Tuzla OOUR-a »Grafičar«
Tuzla

Za štampariju: Ing. Muharem Zahirović

Tiraž: 2000

Tuzla 1981. godine

UVOD

Religija kao društvena pojava privlači sve više pažnju ne samo naučnih već i društveno-političkih radnika. U višereligijskom društvu kakvo je bosanskohercegovačko već odavno se osjeća potreba za publikacijom u kojoj bi se, na popularan način, pristupačan širem krugu čitalaca, iznijele osnovne karakteristike religija sa kojima se susrećemo. Te tim prije što pojedinac, rođen ili odrastao u porodičnoj kulturi u kojoj je dominirala bilo koja od prisutnih religija ili nijedna, vrlo malo zna o karakteristikama religija svojih sugrađana. Ova knjiga je pokušaj da se da skroman doprinos prevazilaženju takvog stanja.

Naravno, na samom početku nam se nameće pitanje šta je religija. Je li to, kako kaže Engels fantastično odražavanje u glavama ljudi viših Sila koje vladaju nad njima, situacija u kojoj zemaljske Sile dobijaju oblik nadzemaljskih snaga[1])? Je li to skup shvaćanja, predodžbi, pojmova, obreda koji se zasnivaju na fantastičnom interpretiranju života i svijeta? Jedno je sigurno: rješenje religijske »zagonetke« nalazi se u društvenom životu, u čovjekovoj praktičnoj djelatnosti. Mijenjanjem društvenog života i čovjekove prakse mijenjale su se i religije. Postanak svake religije vezan je za stanje različitih društvenih formacija u kojima su one nastale.

Teško je dati sociološku strukturu religije. Svjesni svih mogućih propusta, pokušat ćemo dati samo strukturu religija s kojima se susrećemo u SR Bosni i Hercegovini.

O religiji obično govorimo onda kada je kod ljudi prisutno vjerovanje u postojanje natprirodnog ili neprirodnog bića, bez obzira na to kakve atribute imalo to natprirodno biće. To bi se, na određen način, moglo uzeti i kao minimum za definiciju religije u našim uslovima. Svaka religija ima razrađen sistem vjerovanja i obreda. Vjernik vjeruje da postoji natprirodno, a modeli ponašanja prema tom natprirodnom određeni su obredima. O njima će u ovoj publikaciji biti posebno riječi. Religije imaju i svoje simbole. Na primjer, simbol kršćanstva je križ (krst). Da bi se religijsko učenje unapređivalo, širilo, sistematiziralo, religijske zajednice imaju svoje religijsko vodstvo, vjerske službenike. To podrazumijeva da postoji i religijska organizacija - institucionalni vid postojanja date religije. Dakle, religiju možemo odrediti kao vjerovanje u natprirodno izraženo kroz religijske obrede i simbole o kojima se brinu religijske organizacije i religijsko vođstvo.

U cilju lakšeg upoznavanja sa vjerskim zajednicama koje djeluju u SRBiH nastala je i ova publikacija. Naravno, u njoj neće biti riječi o svim elementima religija koje djeluju u ovoj sredini. Ograničili smo se samo na kratke informacije o nastanku i razvoju pojedine religije; o njenom učenju i obredima; organizacionom ustrojstvu i slično. Publikacija govori o religiji Jevreja, o kršćanstvu uopšte; katolicizmu; pravoslavlju; islamu; protestantizmu uopšte; evangelizmu; baptizmu; adventizmu; Jehovinim svjedocima; starokatolicima i grkokatolicima. Neke opšte karakteristike kršćanskih crkvi koje se odnose na vjersko učenje i vjerske obrede (posebno pravoslavne i katoličke) obradili smo u poglavlju o kršćanstvu, te o tome ne govorimo u onom dijelu u kojem se raspravlja o katolicizmu, odnosno pravoslavlju.

I

JEVREJSKA RELIGIJA

1. NASTANAK I RAZVOJ

Jevrejska religija je najstarija monoteistička religija. Začeci joj datiraju još dvije hiljade godina prije naše ere. Kod starih Jevreja bio je veoma raširen primitivni kult prirode, kult duhova, razne magijske predstave, pa i elementi totemizma. Raspadom robovlasničkog društvenog sistema nužno je moralo doći i do propasti plemenskih božanstava. Za ujedinjenje razjedinjenih jevrejskih plemena bila je potrebna i zajednička religija u kojoj je Jahve bio jedini bog. » . . . Jedini bog - pisao je Engels - je samo izraz jednog istočnog despota»[2]). .

Već smo rekli da je prvobitno kod Jevreja bilo mnogo božanstva. Postupno je, u borbi za objedinjavanje jevrejskih plemena, postojao sve uticajniji bog Jahve koji je postao i glavni bog svih Jevreja. Borba za afirmaciju njegova kulta vodila se dosta dugo. Veliku ulogu u širenju monoteizma imali su svećenici Jeruzalemskog hrama. Istina, tendencije ka monoteizmu postojale su ne samo kod Jevreja već i u egipatskoj religiji, u Babilonu, u rimskoj religiji, a bile su podstaknute socijalno-političkim razlozima: prije svega političkom centralizacijom koja je vodila ka samostalnosti cara. Negdje sredinom prvog milenijuma prije naše ere religija Jevreja se transformisala u strogi monoteizam. Tako je, po prvi put u historiji ljudskog društva, nastala jedna monoteistička religija.

Tipično za jevrejsku religiju jeste to da je ona nacionalna religija. Jahve je nacionalni bog koji nije predstavljen nikakvim likom čovjeka, životinje ili stvari, već »silom koja se ne vidi, a djeluje svuda«. Jevreji su se, po Mojsiju, kao jedini monoteisti, prozvali »odabranim narodom«. Ta ideja o «odabranosti« jevrejskog naroda nije originalna jevrejska niti isključivo njihova. Bila je veoma rasprostranjena među narodima staroga istoka.

U početku ova religija je uskih kako etničkih tako i teritorijalnih granica. Što se tiče etničkih granica, možemo reći da su one u osnovi zadržane do danas, mada su jevrejsku religija prihvatili i pripadnici nekih drugih naroda i plemena, koja nisu jevrejskog etničkog porijekla (npr. neka plemena u Etiopiji). Međutim, teritorijalne granice su proširene, na što je umnogome uticalo i raseljavanje Jevreja po svijetu.

Jevrejska religija je prisutna i u SAD, zapadno-evropskim zemljama, Bliskom istoku, Africi, Južnoj Americi, Australiji itd. U Izraelu je danas državna religija. U odnosu na neke druge religije kod nas nema mnogo sljedbenika, što je dijelom rezultat i malobrojnosti jevrejskog stanovništva[3]) u Bosni i Hercegovini, a i napuštanje religije kod mladih generacija.

---

[1] Vidi: Engels, Anti-Diring, «Kultura», Beograd, 1984, str. 385.

[2] K. Marks i F. Engels, Soč, t. 27. str. 66.

[3] Prije II svjetskog rata u BiH biro je oko 15000 Jevreja, a u Sarajevu oko 13.000. Nakon II svj. rata ostalo ih je u BiH oko 1000. Računa se da je oko 7500 Jevreja BiH stradalo kao žrtve fašističkog terora; oko 500 ih je poginulo kao učesnici NOR-a, a ostati su se naselili po Jugoslaviji ili svijetu.

2. UČENJE JEVREJSKE RELIGIJE

Stari zavjet bili Petoknjižje), kojeg judejski teolozi nazivaju i **Tanahom**, čini svetu knjigu. Uporedo sa Starim zavjetom u jevrejskoj religiji su se prihvatili i teološki traktati koji su sastavljeni u **Talmud.** On predstavlja osnovni pisani religijski autoritet iz kojeg teolozi crpe građu za svoju religijsku aktivnost. Taj višetomni zbornik nastao je između drugog i šestog stoljeća. Talmud u stvari predstavlja zbirku komentara Biblije i skup različitih vjerskih i etičkih učenja, ritualnih pravila i sl. To mu je omogućilo da postepeno postane dokument kojim se regulisao život u jevrejskoj opštini. Po središtima u kojima je nastao razlikuje se kraći jerusalimski ili palestinski i opsežniji - babilonski Talmud. Babilonski Talmud je danas osnovni u jevrejskoj religiji. Za zbirku vjerskih i pripovjedačkih tumačenja biblijskih spisa Jevreji upotrebljavaju izraz **Midraš.**

Hiljadu godina prije naše ere nastalo je jevrejsko Sveto pismo[4]) **Tora** ili **Pentateuh**, koje se sastoji od pet prvih knjiga iz Biblije[5]). Jevrejska tradicija smatra da one pripadaju Mojsiju. To su sljedeće knjige:

1. Postanja (Genesis),
2. Izlaska (Exodus),
3. Sveštenička (Leviticus),
4. Broja (Numeri) i
5. Ponovljenog zakona (Deuteronomium).

Čitanje u hramovima starih knjiga Tore (koja čini osnovicu jevrejske religije), te Biblije (elementi iz Biblije ušli su, na određen način u osnove kršćanstva i islama) na hebrejskom jeziku, zadržalo se do danas kao osnovni oblik prenošenja religije, običaja i rituala kod Jevreja.

U suštini, mogli bismo zabilježiti četiri etape u razvoju jevrejske religije: 1. biblijska, 2. talmudska, 3. rabinska i 4. etapa reformisane jevrejske religije koja je prisutna i u današnjem svijetu.

Jevrejska religija je prvo ukazala na jednakost svih ljudi pred bogom. Siromašni stočari propovijedali su vjerovanje da će bog poslati Mesija (Mašijah) koji će izbaviti narod od svih ovozemaljskih nedaća.

Mesija, izbavitelj ili spasitelj, prisutan je u mnogim religijama (u kršćanstva je to Krist). On je božansko biće koje donosi socijalnu promjenu. Vjerovanje u Mesija vezano je uvijek za period većih socijalnih potresa. Za vrijeme izgnanstva Jevreja, kod njih se javilo ovo vjerovanje u božjeg odabranika, potomka Davidova, koji je donijeti spas svima. -Taj zadatak, po jevrejskoj religiji, izvršio je Mojsije, vođa Jevreja na putu iz Egipta kroz Sinajsku pustinju, gdje je, na gori Sinaj, primio Deset zapovijedi kao osnovni zakon utemeljen na savezu između Jahve i Izraela. Ime boga Jahvea spomenuto je u Bibliji preko sedam hiljada puta. Po svemu sudeći, kult boga Jahvea bio je rasprostranjen kod semitskih naroda. Prvobitno je to bio i bog vulkana.

Pri ujedinjenju iz jevrejskih plemena u jedinstvenu društvenu i državnu zajednicu nastalo je i učenje da su Jevreji bogom izabrani narod i da su iznad drugih (nemonoteističkih) naroda onog vremena. Ti stavovi su ušli i u religijske knjige: «Ja sam tvoj Bog i ne klanjaj se drugim bogovima».

Poslije propasti Jevrejskog carstva (70. g. n. e.) Jevreji se raseljavaju po svijetu (**Dijaspora** ili jevrejski **Galut**). Tako će doći do podjele na **Sefarde** i **Aškenaze**. U religijskom pogledu nema bitnih razlika među njima, ali su socijalni i politički uslovi u kojima su se razvijali doveli do nekih razlika u izvođenju molitve i drugih rituala, kao i jezičkog izgovora pri čitanju hebrejskog pisma u molitvama. Na zapadu (Aškenazi) formira se i novi «jidiš» jezik na kojem se čak stvara i jevrejska književnost. Na teritoriji Sredozemlja (Sefardi) nastaje posebno pismo »ladino« na kojem se pišu religijske knjige i druga djela.

Na prilagođavanju jevrejske religije elementima Aristotelove filozofije najviše je učinio Moše ben Majmon (Majmomnides) koji je sačinio i poseban kodeks o jevrejskoj religiji.

3. OBREDI I OBIČAJI U JEVREJSKOJ RELIGIJI

Kao što i u drugim narodima nailazimo na **korotu**, tj. žalost za mrtvima, susrećemo je i kod Jevreja. Stari su Jevreji u znak žalosti za umrlim cijepali haljine, posipali se pepelom po glavi i nisu sjekli nokte na rukama. Danas je uobičajeno da se u znak korote nosi crnina (crna traka na rukavu ili revere, crna kravata ili crno dugme, crna marama i sl.). Prilikom smrti člana porodice, svi članovi uže porodice sjede 7 dana na podu, muškarci ne briju bradu, a na reveru od kaputa napravi se vidljiv prorez.

Jevrejska religija dozvoljava da se neka jela uzimaju, ali neka i zabranjuju. Zabranjena je (košer ishrana) ishrana svinjskim mesom i mesom od divljači. Zabranu upotrebe svinjskog mesa nalazimo ne samo kod Jevreja već i Asiraca, Egipćana i Babilonaca. Da bi se jelo meso ostalih životinja, treba ih klati tako da iz njih potpuno istekne krv. Dozvoljeno je meso preživara i domaćih pernatih životinja. Nije dozvoljeno istovremeno uzimati mesnate i mliječne proizvode. Jela se moraju pripremati po strogim propisima.

Jevrejski teolozi navedene zabrane tumače time što je u ono vrijeme bilo mnogo trovanja navedenim mesom. Ritualno klanje se sastoji u potpunom iskrvavljenju zaklane životinje, jer je zaostala krv pogodna za uzgoj najpatogenijih bakterija. Zato vjernik meso zaklane životinje prije upotrebe stavlja pola sata u sol radi uništavanja eventualnih zaostalih bakterija. Iz istih razloga Jevreji tumače i religijsku zabranu uzimanja beskičmenjaka za hranu.

Kao i sve ostale monoteističke religije i jevrejska religija pridaje značaj **molitvi**. Vjeruje se da molitva ima moć da izazove čudo. Molitva koju vjernici izgovaraju svako jutro i veče sastoji se od izreke: «Čuj Izraele, Gospodin Bog naš Gospodin je jedini«, Pri svakoj molitvi obavezno je pokrivanje glave. **Talet** je poseban šal koji se upotrebljava prilikom čitanja dnevne molitve **Tefila**.

Tradicija je kod Jevreja da vjernik na ulaznim vratima svoje kuće ima obješenu malu kutiju, tzv. **mezuzah**. To je specijalna rolnica (kao olovka) u čijoj šupljini se nalazi svitak sa tekstom 10 božjih zapovijedi ili nekim izvodom iz **Tore**. Članovi porodice (a i gosti) pri izlasku ili ulasku u kuću treba da poljube to rolnicu kao relikviju.

---

[4] ') «Da jevrejsko takozvano Sveto pismo nije ništa drugo do zapis staroarapske verske i plemenske tradicije modifikovan usled ranog odvajanja Jevreja od njihovih plemenski srodnih, ali nomadskih suseda, to je sad meni potpuno jasno», Marks-Engels-Lenjin, O religiji, «Mladost», Beograd, 1978. str. 105.

[5] ") «Da je prvih pet knjiga Biblije bilo napisano tek poslije povratka judejaca iz vavilonskog ropstva objasnio je još Spinoza u svom Teološko-političkom traktatu» - Marks Lione Filipsu 25. rujna 1884. Marks i Engels, **O ateizmu, religiji i crkvi** (na ruskom) «Misl», Moskva 1971.

I u jevrejskoj religiji susrećemo se sa cirkumcizijom, tj. obredom obrezivanja ili odstranjivanja krajnje kožice na muškom spolnom organu (**Berit mila**). Obavlja se osmi dan poslije rođenja. To nije samo jevrejski obred. On je bio široko rasprostranjen kod semitskih naroda. Jevreji su ga preuzeli od Egipćana. Kršćanstvo je napustilo taj obred, iako se on zadržao kod etiopskih kršćana, a kasnije i u islamu, u raznim afričkim i američkim plemenima. **Bar micva** je obred obilježavanja nastajanja muževnosti kod muške djece u 14. godini.

Jevreji iz cijelog svijeta dolaze u Jerusalim na ruševine starog jevrejskog hrama (Solomonovog) gdje se mole i plaču (**Zid plača**) «za izgubljenom zemljom».

4. PRAZNICI U JEVREJSKOJ RELIGIJI

Vjerski praznici kod Jevreja najviše su vezani za neke historijske događaje iz prošlosti jevrejskog naroda.

Hanuka je praznik kojim Jevreji evociraju uspomene na pobjedu Makabejaca izvojevanu u borbi za političku samostalnost Judeje (167-140 p. n. e.). Slavi se 8 dana u novembru - decembru, a svaku noć pali se po jedna svijeća više na osmokrakom svijećnjaku (**Menori**).

Hamiša asar je praznik voća. Obilježava se na taj način što se taj dan na trpezi u svakoj jevrejskoj kući more naći svake vrsta voće, a djeca dobijaju posebnu torbu voća koja im traje i po deset dana. U Bosni i Hercegovini ovaj praznik nosi ‚popularan naziv »**Hamišoši**«.

Pasha je praznik kojim se evocira prelazak Jevreja iz Egipta u obećanu zemlju **Kaanan** pod vodstvom Mojsija. Praznik traje 8 dana. Tada se jede specijalna hrana, jagnje i **macot** tj. kruh bez kvasca. Pesah počinje 14 pisana (mart ili april). Uvečer, na početku praznika; otac predsjedava obrednoj večeri koja se zove **seder**. Molitve i obredi za taj praznik zapisani su u knjizi koja se zove **Hagada**. Karakteristično je da su Jevreji u dijaspori u tekst ove knjige upisali »ove godine slavimo ovdje, a dogodine u zemlji izraelskoj«.

Sedam sedmica poslije **Pesaha** slavi se **Šavuoth**, tj. spomen na dan kad su Jevreji dobili svoje zakone od Jahve. Sinagoge su toga dana ukrašene zelenilom i cvijećem.

Jevrejska Nova godina slavi se obično 1. **tišrija** (u septembru ili oktobru) i taj praznik se zove **Roš hašana**. Slavi se sviranjem trube i od tog dana počinje razdoblje pokore koje traje deset dana.

Dan pokore i pomirenja je **Jom Kipur**. Slavi se 10. tišrija (septembar ili oktobar) u postu i molitvi za duše umrlih. Posti se na taj način da se ništa ne jede i ne pije 24 sata, ne stupa u seksualne odnose i ne obavlja nikakav posao. Cio dan provodi se u hramu uz čitanje brojnih molitvi. Tako se završava razdoblje pokore koje je započelo Novom godinom - **Roš hašanom.**

U spomen spasenja Jevreja u Perziji (V v. p.n.e.), kada je kraljica **Estera** žena perzijskog kralja izbavila Jevreje od uništenja slavi se **Purim** (14. adara - februara ili marta). Tom prilikom priređuju se gozbe i razmjenjuju pokloni. Djeca dobijaju darove. U ritualu se čite **Megila**.

Praznik ljetine i blagodati šuma naziva se **Sukot.** U BiH pripadnici drugih religija nazivaju ovaj jevrejski praznik «šumabajram», jer za taj dan Jevreji grade prigodne kolibe zaklonjene zelenilom u kojima sjede i goste se.

Jevreji praktikuju svetkovati **Sabat**, tj. subotu koju uzimaju kao sveti dan odmora. Svetkovanje subote povezano je za biblijski mit po kome je bog stvorio svijet za šest dana, a sedmi dan - subotu - se odmarao. Taj dan nije dozvoljen nikakav rad[6]), paljenje vatre, upotreba novca, telefoniranje, pisanje, putovanje itd. Subota je, kao takve, kod Jevreja i dan porodičnog slavlja. Tad se pjevaju subotnje religijske pjesme.

Jevrejska opština brine o kulturnim, socijalnim i drugim problemima članova opštine. U okviru opštine djeluje komisija za religijske pitanje koja brine o religijskim potrebama članova zajednica koji za to iskažu interes. Hram u kojem se Jevreji okupljaju na molitvu naziva se **sinagoga**. Žene ne idu u hram osim na praznik **Jom Kipur**. U molitvenom objektu nemaju ni kipova ni slika. Na zidu se obično nalazi šestokraka zvijezda (**Magen David** - **Davidov znak**) koja simbolizuje pripadništvo jevrejskom narodu (nosi se i kao amblem i privjesak). U hramu postoji **Almehars** uzvišena i ukrašena tribina, s koje se čite Tora. Sinagoga nije klasični hram poput crkve ili džamije. Postoji svećenik koji se naziva **rabin** (postoji samo 1 rabin u SFRJ), a poglavar opštine je svjetovno lice. Da bi se u hramu mogla održati molitva potrebno je prisustvo najmanje 11 vjernika (**Minjan** - »kvorum«).

5. JEVREJSKA RELIGIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Na teritoriju BiH Jevreji su došli oko 1492. g. iz Španije bježeći ispred inkvizicije. To su španski Jevreji - **Sefardi**. Druga skupina, **Aškenazi**, došla je u naše krajeve s austrougarskom okupacijom (iz Austrije, Njemačke, Poljske). Većina Jevreja u BiH pripadala je Sefardima. Za vrijeme turske vladavine jevrejska religija je bila priznata. I u predratnoj Jugoslaviji bila je jedna od priznatih religija u BiH.

Danas su Jevreji organizovani u Savez jevrejskih opština sa sjedištem u Beogradu koji povezuje sve jevrejske opštine iz nekoliko gradova (Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Skoplje, Split i još neka mjesta). U okviru svake opštine postoji, pored drugih, i tzv. vjerska sekcija ili komisija. U BiH Jevreji žive u Sarajevo, Zenici, Banjaluci, Doboju, Tuzli.

Izdaju mjesečni časopis »Jevrejski pregled», koji uglavnom donosi podatke o kretanju i životu Jevreja u svijetu i kod nas. Izdaju i omladinski časopis »Kadimu».

---

[6] Talmud nabraja 39 vrsta zabranjenih poslova.

II

KRŠĆANSTVO

1. NASTANAK I RAZVOJ KRŠĆANSTVA

Za kršćansku religiju mnogi smatraju da je nastala na tlu Palestine. Međutim, zaboravljaju da su grčki i grčko-rimski elementi kršćanstvu otvorili put do svjetske historije. »Bajka da je kršćanstvo nastalo odmah u gotovom obliku iz jevrejstva i da je iz Palestine osvojilo svet svojom uglavnom ustaljenom dogmatikom i etikom - postala je poslije Bruna Bauera nemoguća; ona može još da vegetira samo na teološkim fakultetima i kod ljudi koji hoće da narodu sačuvaju religiju, makar i na račun nauke. Hrišćanstvo nije uvezeno spolja, iz Judeje, u rimsko-grčki svet i njemu nametnuto, nego je ono, bar kao svjetska religija, pravi proizvod tog sveta[7].«)

Prema imenu Isusa Krista i nazivu njegovih sljedbenika - kršćani (grčki: **hristianoi**) i religija je nazvana kršćanstvo. Korijene ima u prethodnim religijama: judaizmu, starogrčkim i staroegipatskim religijama, u kultu Mitre, kao i u vulgariziranoj grčkoj i stoičkoj filozofiji. Kao i judaizam i kršćanstvo je monoteistička religija. Ekonomske, političke i idejne veze uspostavljene nakon raspadanja antičkog društva i osnivanja Rimskog Carstva, dovele su do stvaranja predstave o univerzalnom bogu koji bi bio spasilac najnižih društvenih slojeva Imperije. Tako je sredinom prvog vijeka među siromašnim i ugnjetenim slojevima nastalo **kršćanstvo**. O tome i Engels piše: »Od kakvih su se ljudi regrutovali prvi hrišćani? Poglavito od ‚umornih i natovarenih', pripadnika najnižih slojeva naroda, kao što i dolikuje revolucionarnom elementu[8]«?)

Teško je danas reći nešto pouzdanije o tome kakvo je bilo to prvobitno kršćanstvo kao pokret siromašnih. Danas se susrećemo samo s njegovim oficijelnim oblikom koji je u mnogome, sticajem niza historijskih okolnosti, izmijenjen. Jedno je neosporno: u ideologiji prvobitnog kršćanstva našao je, po riječima Lenjina, izraz «demokratsko-revolucionarni protest» protiv socijalnog ugnjetavanja. Taj protest se, nažalost, pojavio u iluzornoj formi. Sam Engels je ukazivao na dodirne tačke izmedu modernog radničkog pokreta i prvobitnog kršćanstva: i prvobitno kršćanstvo je bilo pokret ugnjetenih; propovijedalo je da predstoji oslobođenje od ugnjetavanja, ali kršćanstvo je stavljalo to oslobođenje u onostrani svijet, a moderni radnički pokret tražio ga je u preobražaju društva. Oba su pokreta progonjena i unatoč tome oba su se širila.

Za Marksa je kršćanstvo rezultat sloma antičkog robovlasničkog sistema, ali je ono svojim kultom apstraktnog čovjeka bilo i najprikladniji oblik religije za društvo robne proizvodnje. Marks je u njemu vidio ideološki izraz socijalnog protesta. Čim je kršćanstvo slikalo bolji svijet (u predstavama o raju), znači da nije bilo zadovoljno postojećim, to je protestvovalo protiv njega. U tom smislu Marks i kaže, religija je dijelom izraz, a dijelom protest protiv bijede.[9])

Uskoro je nova kršćanska religija poslužila kao ideološko oružje u rukama vladajuće klase. Milanskim ediktom tolerancije, koji je 313 g. izdao car Konstantin, kršćanstvo je dobilo slobodu. Godine 394. kršćanstvo je za cara Teodosija postalo oficijelnom državnom religijom Imperije. Od tad će ono kroz stoljeća davati ekonomsku, političku i ideološku potporu državnoj vlasti, ali će biti perioda kada će se pojaviti i u ulozi nosioca političkog i ideološkog otpora. To je naročito dolazilo do izražaja prilikom ostvarivanja velikih društvenih promjena. Na dva sabora, u Nikeji, 325. i u Carigradu 381. godine, utvrđeno je i osnovno učenje kršćanske religije.

Neki autori su razvoj tzv. »antičkog kršćanstva» podijelili u nekoliko faza:

1. Od sredine prvog do sredine drugog vijeka bilo je prvobitno kršćanstvo.

2. Od sredine drugog do početka četvrtog vijeka bio je period ranog kršćanstva. Već u tom periodu crkva se i institucionalizirala, tako da su u prvoj polovini IV vijeka djelovale na području Imperije tri patrijaršije: rimska, aleksandrijska i antiohijska.

3. Od početka četvrtog do kraja petog vijeka je period kasnog kršćanstva. U tom periodu (krajem IV vijeka) osnovane su i carigradska i jeruzalemska (u V vijeku) patrijaršija.

2. RASKOL

Već u drugom vijeku kršćanstvu su prijetili raskoli. Taj proces pospješila je podjela Imperije krajem četvrtog vijeka na Zapadnu (centar u Rimu) i Istočnu (centar u Carigradu). Od tada su papa i patrijarh u Carigradu započeli borbu za prevlast nad kršćanskom crkvom. Specifičnosti u feudalnom razvoju istočnog i zapadnog dijela Rimske Imperije pospješile su tu borbu. Tako se borba na ekonomskom i političkom području prenijela i na područje religije. Rimska crkva je polazila od toga da je ona nasljednica apostola Petra te da joj zbog toga pripada primat. Istočni patrijarsi smatrali su da su svi apostoli bili jednaki, te i crkveni poglavari moraju biti jednaki. Godine 1053. carigradski patrijarh objavio je pismo u kome je iznio sva svoja neslaganja sa Rimom. To je već bio znak totalnog raskola. Papa Leon IX bacio je (1054.) anatemu (prokletstvo i konačno isključenje nekog lica iz crkve) na carigradskog patrijarha, a ovaj je to isto učinio a odnosu na rimskog papa i čitavu zapadnu crkvu. Rimska crkva se poslije raskola 1054. god. prozvala **katoličkom** (od grč. **katolikos** - sveopšti), a carigradska i one koje su je podržale (aleksandrijska, antiohijska i jerusalimska) **ortodoksnom** (od grč. **orthos - dokeo** - pravovjerni) ili **pravo-vjernom.**

Tako su socijalno-političke razlike nastale na osnovu različitog stepena razvijenosti feudalnog društva na

---

[7] Marks-Engels-Lenjin, O religiji, «Mladost», Beograd 1976. str. 140.

[8] Ibid., str. 145.

[9] «Religijska bijeda je jednim dijelom izraz stvarne bijede jedni dijelom protest protiv stvarne bijede» Ibid., str. 48.

Istoku i na Zapadu dovele do raskola, pa i izvjesnih razlika u vjeroučenju i obredima.

Takozvano zapadno kršćanstvo doživjeće još jedan raskol u 16. stoljeću, kada dolazi do odcjepljenja protestantizma od katolicizma.

3. KRŠĆANSKO UČENJE

Biblija je glavni izvor i autoritet kršćanske religije. Riječ »biblija« dolazi od grčke riječi (biblos) koja u prijevodu znači »pismo«. Sinonim za nju je **Sveto pismo.** Biblija se dijeli na dva dijela: Stari zavjet (tretira period prije Krista, sastoji se od **46** knjiga) i Novi zavjet (tretira period poslije Krista, sastoji se od **27** knjiga). Prvi dio (Stari zavjet) preuzet je iz judaizma. Drugi dio (Novi zavjet) specifičan je za kršćanstvo. Njega čine četiri knjige evanđelja (1. Matejevo, 2. Markovo, 3. Lukino i 4. Ivanovo) u kojima se govori o Kristovu životu i izlažu osnove njegovog učenja. Knjiga »Djela apostolska« posvećena je prikazu propovjedničke aktivnosti Kristovih učenika[10]). Tu je pored 21 poslanice apostola, koje predstavljaju pisma sv. Pavla i drugih Kristovih učenika upućenih raznim kršćanskim opštinama ili crkvenim zajednicama, i Apokalipsa, tj. Otkrovenje sv. Ivana.

Biblija sadrži cjelokupno religijsko i socijalno-političko učenje kršćanstva. Principi tog učenja izneseni su tako da mogu poslužiti kao opravdanje i za sasvim oprečne socijalne i političke sisteme i opredjeljenja. O tome je ilustrativno pisao i sam Marks u svom radu »Komunizam rajnskog promatrača«: »Socijalni principi hrišćanstva imali su osam stotina godina vremena da se razviju i nije im potrebno nikakvo dalje razvijanje od strane pruskih konzistorijalnih savjeta. Socijalni principi hrišćanstva pravdali su antičko ropstvo, veličali srednjovjekovno kmetstvo, a u slučaju potrebe umiju i da brane potlačivanje proletarijata, iako to rade s pomalo tugaljivim izrazom lica[11]).

To je, dakle, omogućilo da je ideologija kršćanstva u proteklih 2.000 godina služila kao oslonac za različite klasne interese: feudalne, buržoaske, a bilo je i pokušaja (a ima ih i danas) da se koristi i u zaštiti socijalno-političkih interesa radničke klase. Sam Engels je ukazivao na to da mnoga mjesta u Bibliji mogu biti interpretirana u korist socijalizma, mada je njen cjelokupni duh daleko od toga[12]).

Savremena kretanja u svijetu, posebno na afričkom, azijskom i južnoameričkom tlu, pokazuju da se i danas socijalni i politički, principi pisanih religijskih autoriteta (Biblije i Kur'ana) pokušavaju iskoristiti kao opravdanje za ostvarivanje socijalnih i političkih promjena u tamošnjim društvima[13]).

Drugi važan izvor kršćanske objave, pored Biblije, je **tradicija ili usmena predaja.** Vjeruje se, naime, da sve »kršćanske istine« nisu sadržane u pisanim izvorima ili knjigama »Svetog pisma«, nego da je dio toga usmeno prenošeno od apostola na njihove nasljednike. Po kršćanskom vjerovanju crkva čuva i prenosi ono što je od apostola preuzeto usmeno.

U centru kršćanstva nalazi se ličnost **Isusa Krista (Hrista).** Po kršćanskom učenju, Krist je sišao na zemlju da umre mučeničkom smrću iskupivši na taj način prvobitni grijeh ljudi. Vjera u iskupiteljsku Kristovu misiju i sveopštu grešnost ljudi jedno je od osnovnih učenja kršćanstva. Bog je jedan, iako se ispoljava u trojstvu: Bog—otac, Bog—sin i Bog—duh sveti. Kršćani smatraju da je Bog—sin u liku Isusa Krista rođen od Djevice Marije, kao spasitelj ljudi. Tako je ideja o spasenju jedna od centralnih u kršćanskom učenju. Učenje o Kristu veoma je značajno u kršćanstvu. Po tom učenju u Nazaretu je živjela Djevica Marija. Njoj se ukazao arhanđel Gabrijel, koji joj je saopštio da će roditi sina božijega. Zanijela ga je po Duhu svetom. Uskoro su je udali za Josipa, s kojim je otišla u njegov rodni grad Betlehem, gdje se Krist rodio. Kad mu je bilo trideset godina, Krist je počeo propovijedati svoje učenje primivši, prije toga, krštenje od Ivana Krstitelja u rijeci Jordanu. Krist je imao dvanaest učenika—apostola i još više drugih učenika. Širio je svoje učenje po Judeji, što nikako nije odgovaralo judejskom svećenstvu. Zbog toga ga je sud osudio na smrt, poslije čega su ga raspeli na križ. Po predaji Krist je bio raspet na **Kalvariji** ili **Golgoti,** koja je u kršćanstvu postala sinonim stradanja. Ali, Krist je, kao »jagnje koje je žrtvovano za grijehe svijeta«, čijom su krvlju pred Bogom iskupljeni svi vjernici bez obzira na narodnost i jezik, uskrsnuo. To je bilo suštinsko u učenju kršćanstva, što mu je omogućilo da se razvije u svjetsku religiju[14]).

U kršćanstvu je prisutno vjerovanje u besmrtnost duše i postojanje zagrobnog života. Prema tom vjerovanju pravednici poslije smrti odlaze u raj - mjesto »vječnog blaženstva i sreće«, a grešnici u pakao — mjesto vječnih muka.

U kršćanstvu prevladava jedan simbol, a to je **križ, koji se najčešće sastoji od dva kraka** koji se sijeku pod pravim uglom. Križ je simbol kršćanske vjere. Njime su ukrašene crkve i svećenička odjeća. Vjernici ga nose u obliku privjeska i tetoviraju ga po tijelu da bi time izrazili simbolično pripadnost svojoj religiji. Pravoslavni ga zovu krst, a katolici križ. Križ se pokretom ruke pravi na sebi ili na drugima. U pravoslavlju se to čini sa skupljena tri prsta kojima se dotiče čelo, desno i lijevo rame. Katolici to isto čine s ispruženih pet prstiju.

Nijedan kršćanski obred praktično se ne obavlja bez križa, koji simbolizuje mučeničku smrt Kristovu. Historijski posmatrano križ je postojao i prije kod mnogih naroda. Nalazimo ga u starom Egiptu, Indiji, Iranu, na Novom Zelandu u Južnoj Americi itd. Križ se nalazi na mnogim mjestima i objektima stare kulture, na novcu, vazama itd. Tek u četvrtom vijeku križ je postao simbolom kršćanstva. Katolici priznaju križ sa četiri kraka na kojem stoji **INRI,** početna slova latinskih riječi koje znače: Isus Nazarećanin, kralj Židovski. Već smo rekli da križ simbolizuje ideju smirenja, patnje, pokornosti, trpljenja. Ovaj simbol se stavlja na oltare, kupole, zvonike crkava, grobove i sl. U unutrašnjosti katoličke crkve nalazi se 14 postaja iznad kojih su ukrašeni križevi i slike koje simbolizuju prizore iz Kristove osude na raspeće na križu, a nazivaju se **križni put.**

---

[10] Apostoli su prvi propovjednici koji su obilazili razna mjesta i širili kršćanstvo među nekršćanima i učvršćivali ga među onima koji su ga prihvatili.

[11] Marks—Engels—Lenjin, »Komunizam rajnskog promatrača«, **O religiji,** »Mladost«, Beograd, 1976. str. 56.

[12] »... u to vrijeme dok su engleski socijalisti uopšte protivnici kršćanstva i pošto su prisiljeni da pate od svakakvih religioznih predrasuda u većem dijelu vjernika, francuski komunisti, iako pripadaju naciji koja se proslavila svojim nevjerovanjem, sami su kršćani. Jedan od njihovih omiljenih aksioma glasi »kršćanstvo je komunizam« — **»le Christianisme c' est le Comunisme«.** Oni nastoje to dokazati pozivajući se na Bibliju... Ali sve to samo pokazuje da ti dobri ljudi nikako nisu najbolji kršćani, iako i sebe žele nazvati takvima: jer ako bi bilo tako, onda bi bolje znali Bibliju i uvjerili bi se da mnoga mjesta iz Biblije i mogu biti protumačena u korist komunizma, ali težište duha njenog učenja, isto tako savršeno je neprijateljsko njemu, kao i svakom »razumnom poduhvatu«. Marks—Engels—Lenjin, **O religiji,** »Mladost«, Beograd, 1976. str. 80.

[13] Ilustrativan primjer toga jesu pokušaji zasnivanja jedne vrste »islamskog«, odnosno »kršćanskog« socijalizma.

[14] Vidi: Engels, **Prilog istoriji ranog hrišćanstva,** »Kultura«, 1951.

4. KRŠĆANSKI OBREDI

Vjerski obredi su simboličke radnje kroz koje se izražavaju religijske ideje, predstave ili osjećaji. Obredi se obavljaju prema tačno propisanim i utvrđenim pravilima a obuhvataju molitve, pjevanje, ritualno klanjanje itd.[15]).

Obrede obično vrše svećenici, ali u njima najčešće učestvuju i ostali vjernici. Većina obreda vezana je za važnije trenutke ili događaje u čovjekovom životu: rođenje (obred uvođenja u religijsku zajednicu — krštenje ili obrezivanje); prelaz iz dječačke u zrelu dob; vjenčanje; smrt i sahranjivanje. Nekad su obredi imali šire sociološko značenje od samog religijskog sadržaja. Kršćanski obredi su preuzeti umnogome iz ranijih religija. Tako u kršćanstvu nalazimo elemente pojedinih obreda, obreda iz starogrčke religije itd. Za razliku od katolicizma i pravoslavlja, u protestantskim religijskim zajednicama obredi su umnogome uprošćeni.

Svi kršćani, dakle, i katolici i pravoslavni i pripadnici drugih kršćanskih religija, smatraju da obredi imaju uticaja na vjernike i zato pridaju veliki značaj **hramovima ili bogomoljama** u kojima se obavljaju vjerski obredi u skupu. Hram je, dakle, objekat za obavljanje ritualnih radnji. Izgledu i arhitekturi hrama oduvijek se pridavao veliki značaj, te otuda i njegov svečani karakter. U pravoslavlju i katolicizmu hramovi se nazivaju i crkvama.

Obično su iznutra ukrašeni kipovima, ikonama, slikama ili drugim religijskim ukrasima i simbolima. Vjernici vjeruju da u njima dolaze u dodir s bogom.

Sveukupnost religijskih radnji i obrednih dejstava u kojima se religijski vođa kao predvoditelj vjernika obraća bogu naziva se **misa** ili **bogosluženje.** Obično se obavlja u hramu ili na nekom drugom mjestu određenom za to. Misu može obavljati samo religijski vođa.

U kršćanskoj religiji veoma važno mjesto zauzimaju **sakramenti.** Ima ih sedam i neki se mogu primiti samo jednom u životu, dok se drugi primaju više puta. Evo tih sakramenata:

Rođenje je biološka promjena za koju kršćanstvo (a i većina drugih religija) ima razvijen obred. To je **krštenje,** jedan od glavnih sakramenata kojim se postaje članom crkve. I prije nastanka kršćanstva postojali su običaji ritualnog pranja vodom koji su simbolizovali čišćenje. Obred krštenja nastao je u »drugom periodu« kršćanstva, kada su se kršćani definitivno odvojili od Jevreja[16]).

Prije nego što polijeva glavu djeteta »svetom vodom«[17]), Svećenik pita kuma: »Odričeš li se đavola?« U odgovoru osoba koja drži dijete (kum) kaže: »Odričem«. Potom dijete krste u krstionici. To je školjka od kamena ili nekog drugog čvrstog materijala uzdignuta i ukrašena i služi kod obreda krštenja koje simbolizuje oproštenje prvotnog grijeha Adama i Eve. Danas možemo reći da obred krštenja gubi smisao »očišćenja od istočnog grijeha«. Nemalu ulogu u učešću u ovom obredu igraju i motivi drugog karaktera, koji nisu religijski (»ne želim se izdvajati iz kruga onih koji upražnjavaju taj obred«).

Postoje izvjesne razlike u ceremoniji krštenja. U pravoslavlju dijete uranjaju u vodu, a u katolicizmu glavu djeteta polijevaju vodom. Kod baptista i adventista sedmog dana krštenje se, po mogućnosti, obavlja u prirodnim vodama. Pravoslavni i katolici ga smatraju jednim od sedam svetih sakramenata. Protestantske religijske zajednice ga ne uzimaju za sakrament, već za jedan od obreda. Većina protestantskih religijskih zajednica ne prihvata da se krštenjem čovjek može osloboditi prvobitnog grijeha. Baptisti, adventisti sedmog dana, kao i sljedbenici nekih drugih protestantskih grupa obavljaju ovaj obred samo nad odraslom osobom.

Potvrda (krizma, miropomazanje) u kršćanstvo je došla iz starih religija. U Novom zavjetu nema dokumenata o ovom obredu. Pojavljuje se tek poslije trećeg stoljeća, a u desetom stoljeću dobija status sakramenta. Obred obavlja biskup ili svećenik polaganjem desne ruke na glavu krizmanika i mazanjem krizmom pravi znake križa na čelu djeteta i izgovaranjem određene molitve. U pravoslavlju se obavlja odmah nakon krštenja, a u katolicizmu na prelazu iz djetinjstva u mladenačko doba (oko 14—15. godine).

Sakrament **pričesti** ili **euharistije** je važan kršćanski obred koji simbolizuje sjedinjenje s bogom. Protestantske religije odbacuju pričest kao sakramenat. Po kršćanskom vjerovanju ovaj obred je ustanovio Isus Krist, koji je na zadnjoj večeri prije svoje smrti na križu blagoslovio hljeb i vino i podijelio ih svojim učenicima. Dogma o »pretvaranju« hljeba i vina u tijelo i krv Kristovu bila je definitivno formulisana na Tridentskom saboru. Mnogi autori smatraju da je ovo obnova prastarog magijskog vjerovanja kada pripadnici roda uzimanjem mesa i krvi totemske životinje potvrđuju svoju identičnost s njom. Pričest mogu primiti samo oni koji su se prethodno ispovjedili. Pričest po pravilu dijeli religijski vođa-svećenik, đakon, a nekad i obični vjernici.

Ispovijed ili **pokora** je obred ispovijedanja grijeha pred svećenikom. Ona je preduslov za oprost grijeha, a ima — po nekim psiholozima — i funkciju pražnjenja, tj. oslobađanje od onog što čovjeka potiskuje. Ispovijed je u kršćanstvo prenesena iz ranijih religija, a za sakramenat je prihvaćena u 13. vijeku. Vjernik svoje grijehe ispovijeda svećeniku, a crkva garantuje tajnu ispovijedi. Iako su je zadržali kao obred, protestanti odbacuju ispovijed kao sakrament. U većim protestantskim religijskim zajednicama ne postoji običaj da se ispovijed obavlja pred pastorom.

Smrt je biološka promjena oko koje se koncentrišu razne vrste socijalnog ponašanja. Po kršćanskom učenju to nije kraj već početak novog življenja. Kod vjernika se javlja strah od pakla. Da do toga ne bi došlo, obavlja se **bolesničko pomazanje,** sakrament nastao u osmom stoljeću. Ima funkciju da oprašta grijehe. Obično se vjerniku daje pred smrt, pa se zato ranije nazivao posljednja pomast.

---

[15] Padanje ničice nalazimo kod mnogih naroda, a Egipćani su padanjem na koljena izražavali svoje poštovanje prema bogovima.

[16] Vidi: Engels, **Prilog istoriji ranog krišćanstva,** »Kultura«, 1951.

[17] Postoji samo simbolična razlika između »svete« i »obične« vode. Voda je postala sveta na taj način što se u nju stavila krštena sol nad kojom je ritualnim pokretom religijski vod izgovorio određenu molitvu. Vjeruje se da je ona time postala sveta. Kad bi se pravila hernijska analiza vode u koju se stavi »obična« sol i one u kojoj je »krštena« sol, ne bi se mogla utvrditi nikakva fizička razlika. Razlika je samo simbolične prirode. Vjeruje se da je ova druga »sveta« jer je obavljen određeni ritual.

Sveti red (sveštenstvo) je sakrament po kome se hirotonijom, ili rukopoložajem, prenosi na nove članove harizma koja ih osposobljava za svećeničku aktivnost. Polaganjem ruku od strane biskupa ili episkopa na vjernika, svećeničkog kandidata, saopštava mu se »Božja blagodat«, te od tada može vršiti ritualne radnje i obrede rezervisane za svećenike (kler). Postoji stupanj biskupa ili episkopa kao viši stepen, te stupanj prezbitera ili svećenika nad kojim svu vlast imaju biskupi (episkopi). Najniži stupanj je stupanj đakona koji pomaže biskupu ili episkopu i prezbiteru u vršenju njegove službe. Ovaj sakrament nastao je u trećem vijeku. Svećenik ima privilegovan položaj u religijskoj zajednici. On je ritualni vođa i mora poznavati pravila ritualnog ponašanja. Njega od vjernika dijeli odijelo, status moralnog sudije i pravo posredništva između vjernika i boga.

Brak sklopljen uz crkveni obred proglašen je sakramentom. Obred vjenčanja obavlja se u crkvi, gdje svećenik dočekuje mladence u svečanoj odori. Cilj obreda je da se »isprosi« božiji blagoslov za mladence i njihov zajednički život.

Uz sakramente treba istaći i **blagoslovine.** Među blagoslovine spadaju različite posvete i blagoslovi, kao posveta i blagoslov crkava, posveta i blagoslov oltara, posveta i blagoslov crkvenog posuđa, blagoslov grobalja, blagoslov polja i plodova, kuća i drugih objekata i predmeta, procesije, sahrana pokojnika itd. Pored javnih obreda postoje u kršćanstvu i privatne pobožnosti. Javni obredi su strogo propisani i obavlja ih religijski vod, dok privatne pobožnosti nisu propisima strogo određene i može ih obavljati svaki vjernik. Među takve pobožnosti spadaju razne **molitve** (istina, molitva je prisutna i u obredima drugih religija). To je obraćanje vjernika sa molbama ili žalbama nadnaravnim silama. Cilj molitve je izliv smirenosti, pokornosti pred bogom kako bi se uticalo na njegovu odluku. Sve bitnije molitve štampane su u malu knjižicu koja se zove **molitvenik.** Molitva je vjerniku preporučljiva za svaki dan.

Molitva za duše umrlih u katolicizmu ima za cilj da se skrati vrijeme koje duša, da bi prešla u raj, treba da provede u čistilištu, a u pravoslavlju se smatra da se molitvom četrdeset dana nakon smrti pokojnika njegova duša može potpuno osloboditi muka.

Najrasprostranjenija kršćanska molitva je »Oče naš« ili »Molitva Gospodnja«. Izgovara se u kršćanskim liturgijama, u zajedničkim i individualnim molitvama. Prvi kršćani su znali samo za ovu molitvu. Kroz historiju kršćanstva molitve se nisu samo izgovarale već i pjevale. Zato su pripremane i posebne melodije. Tako je nastala crkvena muzika. Mnoge molitve u kršćanstvu završavaju se riječju **amen** (u pravoslavlju **amin).** Riječ je u kršćanstvo preuzeta iz stare jevrejske religije, a znači »tako budi«, »sigurno da«. Riječju amen potvrđuje se ono što je rečeno prije. Radost u crkvenim molitvama, pjesmama i obredima izražava se riječju **aleluja** s kojom se u jevrejskoj religiji slavio bog.

Pored kršćanskih vjerskih obreda postoje i **vjerski poslovi.** Tu spada održavanje vjerske pouke i propovijedanje, podizanje i održavanje vjerskih objekata, vjerska štampa, organiziranje hodočašća i sl.

5. KRŠĆANSKI PRAZNICI

Kršćanski praznici su sastavni dio kršćanskog kulta. Praznici su određeni dani u godini najčešće posvećeni Kristu, svecima, križu, Bogorodici itd. I neki dani u nedjelji posvećeni su određenoj uspomeni. Tako je nedjelja spomen na uskrsnuće Kristovo; petak spomen na raspeće Kristovo na križu. Srijeda i petak su dani u koje se obično posti, tj. uzdržava od različitih jela (izričito mesnih) i pića (naročito alkoholnih) - ponekad i seksualnih odnosa - čime se simbolizuje pokajanje za počinjene grijehe. U kršćanstvu se, za razliku od islama, ne praktikuje post od svake hrane i pića koji bi trajao više dana.

Osnovni vjerski praznici zajednički su i za pravoslavlje i za katolicizam, te ćemo ih i iznijeti u ovom poglavlju, a ne u narednim u kojima je riječ o katolicizmu, odnosno o pravoslavlju.

Božić je glavni kršćanski praznik i posvećen je Kristovom rođenju. Katolici ga slave, držeći se gregorijanskog kalendara, 25. decembra, a pravoslavni (ne svi — npr. Grci) — po julijanskom kalendaru 7. januara. Proslavi Božića prethodi priprema vjernika za taj praznik u dužini od četiri sedmice (advent-došašće). Dan prije Božića naziva se **Badnjak.** Stari je običaj da se na Badnji dan ujutro siječe u šumi badnjak (grana hrasta, oraha ili ljeskovine) i prislanja uz kuću. Pred sumrak se u kuću unosi slama i rastire po podu. Taj dan se jede samo posna hrana. Kod katolika u ponoć između Badnjeg dana i Božića održava se u crkvama misa »ponoćka« i pjevaju božićne pjesme.

Već smo rekli da se u osnovi praznika nalazi mit o Kristovu rođenju. Po mitologiji on se rodio u Betlehemu u blizini Jeruzalema u porodici stolara Josipa (otud ga je katolička crkva i proglasila za zaštitnika radnika i radničke klase) i njegove žene »Djevice Marije« koja ga je »začela po Duhu Svetom«, a ne iz seksualnog čina. Zašto? Po nizu autora zbog toga jer je kršćanstvo u periodu u kome je nastao mit smatralo seksualni akt za grijeh. Nije se božanstvo moglo roditi iz grešnog čina. Većina religija u početku seksualni odnos smatra grešnim, pa su zato gotovo sva božanstva rođena izvan seksualnog odnosa.

Rano kršćanstvo nije slavilo ovaj praznik. Tek u trećem vijeku počeo se slaviti Božić kao kršćanski praznik. Taj dan, na primjer, 6. januar, Egipćani su slavili rođenje Ozirisa. U Grčkoj tog dana su slavili rođenje boga Dionizija. Na primjer, 25. decembra u Rimskoj Imperiji proslavljalo se rođenje boga Mitre (mitraizam je, sjetimo se, vojnička religija u Rimskoj Imperiji). Kršćani su samo preuzeli taj praznik iz ranijih religija.

U kršćansko učenje uvršteno je i vjerovanje u Kristovo uskrsnuće i njegovo uznesenje na nebo. To uskrsnuće Kristovo simbolizuje **Uskrs** (Vaskrs). Mit o uskrsnuću nije ništa novo u kršćanstvu. Nalazimo ga u starim egipatskim i grčkim religijama. Susrećemo se s mitom o tragičnoj smrti i uskrsnuću Ozirisa u starom Egiptu. Ljudi su vjerovali da je Ozirisa, sina boga zemlje Geba i božice neba Njut, ubio brat Set, koji je isjekao njegovo tijelo na četrdeset komada i bacio ih po čitavom Egiptu. Žena Ozirisova (Izida) sakupljala je dio po dio i na svakom mjestu gdje je našla dio tijela sagradila je kapelicu. Kad je sakupila sve dijelove tijela oživjela je Ozirisa. Svojim čudesnim uskrsnućem Oziris je, kao egipatski bog, obećao život vječni svima onima koji budu vjerovali u njega. Taj spomen na uskrsnuće Ozirisovo slavio se u starom Egiptu tako što su se okupljali u hramove, oplakivali smrt tog dobrog boga i nakon toga bi uslijedilo opšte slavlje u znak njegovog uskrsnuća.

U početku kršćanstva nije se slavio Uskrs, već smrt i stradanje Kristovo. Tek u četvrtom vijeku (križ je tada postao simbolom kršćanstva) Uskrs je priznat za praznik. Slavi se u periodu izmedu 22. marta i 25. aprila, kada se inače i priroda budi, kada niče novi život, kada dolazi do izmjene u godišnjim dobima. Proljeće počinje 21. marta, a u prvu nedjelju iza punog proljetnog mjeseca (uštapa) katolici slave Uskrs. Nedjelju dana kasnije obilježavaju Mali Uskrs. Vrijeme pripreme za Uskrs traje 40 dana i naziva se Korizma.

Iz starih religija ušla je u kršćanstvo i tradicija bojenja jaja za Uskrs. Korijen ovog običaja nalazimo u starom sujevjerju, jer je sam čin izlaska pileta iz jajeta bio misterij koji se nije mogao objasniti. Nastajanje novog života, koji dolazi iz jajeta vezano je za uskrsnuće Kristovo, kada takođe nastaje »novi život«. Otud, između ostalog, i praksa bojenja jaja za uskršnji praznik.

Kršćanstvo je najrasprostranjeniji oblik religijske ideologije. Slaveni se nisu susreli sa kršćanstvom u njegovom prvobitnom obliku. To je već bilo etatizirano kršćanstvo koje je služilo kao rentabilna zastava u političke interese. Ono je već bilo političko sredstvo državne vlasti.

Rasprostranjeno je u gotovo svim zemljama svijeta. Godine 1978. u svijetu je bilo 1,245.000.000 stanovnika koji su ispovijedali ovu religiju (katolika 732,000.000, protestanata 360,000.000 i pravoslavnih 153,000.000). U narednim poglavljima bit će nešto više riječi o pojedinim kršćanskim religijama koje imaju svoje sljedbenike i u SR Bosni i Hercegovini.

III
KATOLICIZAM

Katolicizam je jedna od najrasprostranjenijih religija u svijetu. I po brojnosti sljedbenika i po organizacionoj strukturi, po hijerarhiji i po razvijenoj teologiji to je jedan od najorganizovanijih i najrazvijenijih oblika religije. U njemu se osjeća snažan uticaj judaizma i grčke misli. To je univerzalna religija koja okuplja ljude različitih nacija čitavog svijeta. Takvom ju je nazvao u poruci papa Grgur VI, Bonifacije VIII i Inocent III u svojim enciklikama, a i niz drugih papa je istaklo univerzalnost katolicizma. Katolici su na osnovu zajedničke vjere i istog načina njenog ispoljavanja okupljeni u katoličku crkvu koja sebe smatra jedinom istinitom, svetom, apostolskom i sveobuhvatnom. Nadilazi nacionalne granice i obuhvata sve narode.

1. KATOLIČKO UČENJE

Za razliku od protestantizma katolicizam[18]) za izvor svog učenja ne uzima samo Bibliju već i crkvenu tradiciju[19] crkveno učiteljstvo. U crkveno učiteljstvo spadaju i odluke **koncila** (skup biskupa i drugih crkvenih velikodostojanstvenika na kojem predstavnici čitave crkve pod vodstvom pape raspravljaju i donose odluke od interesa za čitavu crkvu) i papine **enciklike** (pisma koja papa upućuje biskupima cijelog svijeta ili jednog određenog područja a odnose se na vjeru, religijski moral, bogoštovlje. Enciklika započinje i završava imenom vladajućeg pape. Pitanja discipline i unutarnjeg uređenja u crkvi papa saopštava u tzv. apostolskim pismima koja, nekada, nose oznaku **motu proprio,** i po pravilu se označavaju tim nazivom u početnim riječima samog dokumenta. U protestantizmu Bibliju može tumačiti svaki vjernik, a u katolicizmu to pravo imaju samo svećenici. Katoličko svećenstvo ima zavjet **celibata,** tj. suzdržljivosti od ženidbe. Celibat se, takođe, odnosi na redovnike i redovnice svih kršćanskih zajednica a ne samo katoličke.

Na I vatikanskom koncilu 1870. godine proglašena je dogma o nepogrešivosti pape kad govori **ex catedra o** vjerskim i etičkim pitanjima. Tako papa predstavlja živi autoritet u katoličkoj crkvi.

Katolicizam ima još neke osobenosti koje ga razlikuju od pravoslavlja. I katolicizam i pravoslavlje priznaju trojstvo. Međutim, katolici smatraju da Duh Sveti proizlazi iz Boga-oca i Boga-sina, a ne samo iz Boga-oca kako uči pravoslavlje. Dakle, pravoslavlje negira da je Duh Sveti proizvod Boga-oca i Boga-sina.

Po katolicima (kao i pravoslavnima) pored raja i pakla postoji i čistilište u kome se duše grešnika mogu iskupiti od grijeha da bi potom prešle u raj. Katolicizam zabranjuje razvod braka i vještačko ograničenje začeća.

---

[18] Kritikujući katoličku crkvu zbog njenog socijalno-političkog držanja Engels je pisao: »...Može se dokazati da se i rimska crkva tri puta odrekla Gospoda. Najprije kad je sama težila za svjetovnom vlašću, zatim kad se za svoje ciljeve poslužila svjetovnom vlašću i napokon kad se svjetovnoj vlasti za njene ciljeve predala kao sredstvo«, Engels, »Schelling filozof u Kristu ili preobraženje svjetovne mudrosti u božju mudrost«, Engels, **Izbor iz ranijih radova** »Veselin Masleša«, Sarajevo 1964.

[19] »No tradicija je moć ne samo u katoličkoj crkvi već i u prirodnim naukama«, pisao je Engels. Engels, **Dijalektika prirode,** «Kultura», Zagreb 1950.

Razvijen kult **Madone** (Djevice Marije) uslovio je i nastanak posebnog učenja tzv. mariologije. Naime, i prije kršćanstva poštovala se Velika Majka. Kršćanstvo ju je pretvorilo u Madonu, Djevicu Mariju, a koncil u Efesu 431. godine legalizovao je naziv »Majka Božja« i priznao je Bogorodicom. Brojne su svetkovine u njenu čast. Veliki je broj hramova koji su joj posvećeni. U SR Bosni i Hercegovini najpoznatija su Madonina (Gospina) svetišta u Lištici i Olovu. Papa Pio IX proglasio je 1854. god. dogmu po kojoj je Djevica Marija bezgrešno začeta kao i njen sin, a papa Pio XII 1950. g. proglasio je dogmu o njenom tjelesnom uznesenju na nebo poslije smrti. Tih dogmi nema u pravoslavlju. Na dan 15. avgusta slavi se **Velika Gospa** (Gospojina) kao spomen uznesenja na nebo Marije majke Kristove. Njoj je posvećena i prastara kršćanska molitva **Zdravo Marijo (Ave Maria).**

I katolici priznaju sedam sakramenata (vidi str. 15 - 17). Krštenje se obavlja na taj način što se glava djeteta polijeva »svetom vodom« i pri tom se izgovaraju ritualne molitve. Osoba koja drži krštenika i u njegovo ime obavlja krsni zavjet zove se kum (kuma). Osim krštenog postoji i krizmani kum.

2. OBREDI U KATOLICIZMU[20]

Krizma (potvrda) se obavlja 13. ili 14. godine starosti, a u pravoslavlju neposredno nakon krštenja. U katolicizmu taj obred obavlja biskup, a u pravoslavlju to obavlja i sveštenik. U katoličkoj crkvi se čelo krizmanika maže maslinovim uljem s dodatkom balzama koje biskup posvećuje na Veliki četvrtak.

Samo se svećenici mogu pričestiti hljebom (i to bez kvasca) i vinom, a vjernici redovito samo hljebom, dok se u pravoslavlju i vjernici pričešćuju i hljebom i vinom. Za pričest se uzima hljeb u kojem nema kvasca (za razliku od pravoslavnih), a naziva se **hostija**[21].

Beatifikacija je obred svečanog proglašenja nekog za blaženog koji »uživa rajsku dobrobit« i slavi se samo u mjesnoj crkvi. **Kanonizacija** je svečano proglašenje odluke kojom se blaženi unosi u popis svetaca i kojom se određuje da bude slavljen u cijeloj crkvi. Neko se proglašava za sveca prije svega na osnovu »njegovog uzornog života ili mučeničke smrti za vjeru«.

Zgrada opremljena za bogosluženje **naziva se crkva** (isti naziv i ime i u pravoslavlju i u drugim kršćanskim religijama). Manje bogomolje na grobljima, po selima ili zaseocima, nazivaju se **kapele.** U katoličkim crkvama, za razliku od pravoslavnih, nema ikonostasa. Mjesto u crkvi na kojem svećenik obavlja obred mise naziva se **oltar ili žrtvenik.** Nalazimo ga i kod starih Egipćana, Izraelaca, Grka i Rimljana. Najčešće ima oblik stola. U katoličkim crkvama pored glavnog oltara postoje i pobočni oltari. Povišeno mjesto u crkvi s kojeg svećenik drži propovijed vjernicima naziva se **propovjedaonica.** Prostorije uz crkvu u kojima stoji odjeća i oprema koju svećenik koristi za vrijeme obreda naziva se **sakristija.** Crkva u kojoj biskup obavlja obred, a nalazi se u gradu gdje je njegovo sjedište, naziva se **katedrala.** Stolica u katedralnoj crkvi na kojoj sjedi biskup ili nadbiskup naziva se **katedra.**

Misa (u pravoslavlju se uobičajio termin **liturgija)** je centralni, najsvečaniji čin javnog bogoštovlja, a predstavlja »uspomenu i obnavljanje zadnje večere i Kristove žrtve na križu«. Nakon II vatikanskog koncila obred mise se ne obavlja na latinskom već na maternjem jeziku. Ima različitih tipova misa: mlada ili prva (koju svećenik obavlja prvi put u životu); tiha (koja se govori bez ikakve spoljašnje svečanosti); velika ili svečana (služi se uz vanjsku svečanost); koncelebrirana (koju drži više svećenika zajedno); mrtvačka (koja se slavi za umrle); ponoćka (za ponoć između Badnjeg dana i Božića) itd.[22] U misi poseban dio predstavlja tzv. **euharistija,** pretvaranje (transupstancija) kruha i vina u tijelo u krv Kristovu za vrijeme dok ih svećenik posvećuje. Čaša posebnog oblika, koja se upotrebljava za posvećenje vina, naziva se **kalež.** Može biti od zlata, srebra ili kositra, ali unutrašnja strana mora biti pozlaćena. Svećenik za misu oblači posebno (boja različita prema propisima) ruho—**kazulu.** Svećeniku kod mise pomaže **ministrant** (najčešće su to djeca).

Knjiga u kojoj su sabrane misne molitve, čitanja, pjevanja i rubrike naziva se **misal** Molitve koje, po dužnosti, svećenik i klerik moraju svakodnevno recitirati nazivaju se **oficiji** ili **brevijari** (kratak pregled, izvod molitvi). Knjiga koja služi biskupu za vršenje obreda naziva se **pontifikal.** U bogoslužnim radnjama izvan mise biskup oblači **roketu** - bijelu odjeću poput kratke košulje ukrašene čipkama. Tako se zove i slična odjeća kod »običnih« svećenika.

3. KATOLIČKI PRAZNICI

Sve ono što je u prethodnom poglavlju rečeno o vjerskim praznicima u kršćanstvu odnosi se i na katoličke praznike. Rekli smo da se Božić slavi 25. decembra, a vrijeme pripreme za taj praznik koje traje četiri sedmice naziva se **advent.** Advent se završava na Badnjak (24. 12). U nekim krajevima dvije nedjelje prije Božića slavi se dan majki - **materice.** Tad djeca »vežu« svoje majke, a one ih darivaju suhim smokvama, orasima, kolačima i slično. Posljednja nedjelja pred Božić je dan posvećen očevima **(oćići).** Sličan je običaj i na treću nedjelju pred Božić posvećen djeci **(djetinjci).** Roditelji tada »vežu« djecu.

Vrijeme priprema za Uskrs **(korizma)** započinje srijedom Pepelnicom i obuhvata narednih šest nedjelja, a završava Velikom subotom. Nedjelja prije Uskrsa naziva se **cvjetna nedjelja.** Tad se u crkvu nose na blagoslov maslinove grančice i cvijeće. U vodu se »potope« cvjetovi behara i ujutro se ukućani umivaju tom vodom.

4. ORGANIZACIJA KATOLIČKE CRKVE

Organizacija katoličke crkve je strogo centralizovana. Njen centar se nalazi u Vatikanu, gradudržavi na teritoriji Rima. Tu se nalazi papina rezidencija i različiti uredi rimske kurije. Država Vatikan osnovana je 11. II 1929. godine na osnovu Lateranskog ugovora[23] potpisanog između Pija XI i Musolinija. Lateran je papinska palača u Rimu.

---

[20] U katolicizmu se praktikuju obredi o kojima je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Ovdje ukazujemo samo na neke specifičnosti u katoličkoj obrednoj praksi.

[21] Hostije se peku u kalupima i imaju oblik tanke okrugle pločice. Čuvaju se u ciboriju. **(Opšta enciklopedija Leksikografskog zavoda,** III, str. 69).

[22] Vidi: Jeronim Šetka, Hrvatska kršćanska terminologija, Split, 1976, str. 159.

Već smo rekli da je katolička crkva strogo centralizovana. Niži je član podčinjen višem. Na čelu crkve je **papa.** Papa (talijanski **papo**=otac; grčki **popos**=otac) je naziv za rimskog biskupa, po katoličkoj legendi nasljednika svetog Petra kojem je »predano« prvenstvo u crkvi. Ima vlast nad svim kardinalima, biskupima, svećenicima i vjernicima. U početku se to govorilo svakom svećeniku. Od VI vijeka tako se zove samo rimski biskup. Naime od Grgura Velikog, rimskog biskupa kao titula prati riječ papa. Sadašnji, 266. papa, Ivan Pavao II izabran je 1978. godine[24].

Pijo IX je na I koncilu iznio dogmu o papinoj nepogrešivosti kojoj se opirao i đakovački biskup Josip Juraj Strosmajer, koji je zajedno sa još oko 50 biskupa prije glasanja napustio koncil. Na koncilu je prihvaćena konstitucija **»Pastor aeternus«** kojom se uspostavila dogma o papinom primatu i nepogrešivosti.

Papa prima crkvene i državne predstavnike. Taj prijem kod pape naziva se audijencija. Povremeno papa biskupima i vjernicima cijelog svijeta upućuje **enciklike,** pisma koja se odnose na pitanja vjere, morala, bogoslovlja itd. Enciklika započinje i završava imenom vladajućeg pape i prihvata se kao pisani autoritet katolicizma. Pojedine enciklike nazivaju se po početnim riječima teksta.

Povremeno papa održava skupove sa svim biskupima svijeta koji se nazivaju **koncilima.** Na koncilu se raspravlja o bitnim vjerskim ili crkvenim pitanjima. Saziva ga papa i potvrđuje njegove konačne odluke.

Izbor pape obavlja se u znamenitoj **Sikstinskoj kapeli.** To je papinska kućna kapela u sklopu Vatikanske palače. Kardinali i oni koji ih poslužuju izoluju se od ostalog svijeta, zatvore u posebne prostorije sve dok ne izaberu novog papu. Zbor kardinala koji biraju papu i sam postupak izbora naziva se **konklava.** Kardinali su dobili pravo izbora pape odlukom pape Nikole II 1059. godine. Do tada su papu, kao rimskog biskupa, birali kler i vjernici Rima. Održavanje konklava propisao je papa Grgur X na koncilu u Lionu 1274. godine. Papa Pio X donio je 25.12.1904. godine odluku o proceduri izbora. Propise o izboru pape donosili su i Pio XII, Ivan XXIII, Pavle VI (1.10.1975). Po toj proceduri, kardinali zatvoreni u svoje ćelije glasaju tako dugo dok jedan od kandidata ne dobije dvije trećine glasova. Rimljani se okupljaju na trgu ispred kapele da bi mogli vidjeti dim iz Sikstinske kapele kako bi saznali o izboru novog pape. Crni dim znači da u izborima nije data većina glasova nijednom od kandidata. Bijeli dim znači da je novi papa izabran.

Vatikan ima svoj grb, zastavu, himnu, štampu, radio itd. Svoje predstavnike papa ima u preko 60 zemalja, a više od 50 zemalja ima svoje izaslanike pri Svetoj Stolici. Akreditovane papine diplomate su različitih rangova i statusa: nuncij, pronuncij, apostolski delegat itd.

Nakon pape, po položaju u hijerarhiji katoličke crkve su biskupi—kardinali na koje je papa, nakon drugog koncila, prenio određen dio svojih ovlaštenja. Među kardinalima istaknutije mjesto ima kardinal—državni sekretar koji obavlja funkciju premijera—ministra i ministra inostranih poslova. Uprava se sastoji od kongregacija, sekretarijata, komisija i drugih tijela. Kongregacije obavljaju funkciju ministarstva: bave se različitim pitanjima iz domena religije, politike ili života uopšte. Kongregacije su mijenjale svoj broj i zadatke. Nakon drugog koncila ima ih devet: 1. Kongregacija za nauk vjere (ranije Sveti Oficij), 2. Kongregacija za istočne crkve, 3. Kongregacija za biskupe, 4. Kongregacije za sakramente, 5. Kongregacija za obrede, 6. Kongregacija za kler, 7. Kongregacija za redovnike i sekularne institucije, 8. Kongregacija za katolički odgoj i 9. Kongregacija za evangelizaciju naroda (ranije **De Propagandae Fidal**). Pored kongregacija postoje i razni sekretarijati (Sekretarijat za jedinstvo kršćana, Sekretarijat za nekršćane i Sekretarijat za nevjernike).

U hijerarhiji katoličke crkve po činu odmah iza pape nalaze se **kardinali.** Kardinalski zbor mogao je imati od Siksta V (1586. godine) najviše 70 članova, ali ih danas ima znatno više. Kardinale, kao i biskupe, imenuje papa iz redova svećenstva raznih zemalja. Nekad ih je najviše bilo iz talijanskog klera, a danas je većina kardinala netalijana. Imenovanjem mnogih kardinala 1958. godine povećan je njihov broj na 75. Imenovanjem 1965. godine broj kardinala povećan je na 103 i više nije ograničen. Godine 1974. bilo ih je 128. Prilikom imenovanja kardinala papa odluku objavljuje u tajnom konzistoriju. Kurijalni kardinali borave u Rimu i rade u kongregacijama, dok rezidencijalni kardinali obavljaju biskupsku i mitropolitsku dužnost u raznim zemljama svijeta. Kardinali nose posebno odijelo purpurne boje i karakteristične kardinalske šešire.

Biskupi su, po učenju katoličke crkve, nasljednici apostola kojima je Krist dao vlast da upravljaju crkvom ili pojedinim njenim dijelovima, kao papini pomoćnici. Oni se nalaze na čelu biskupije i imaju pravo zaređivati svećenike i druge biskupe. Dakle, to su viši crkveni poglavari koji upravljaju crkvenom pokrajinom koja im je dodijeljena, ali ne mogu, kao papa, proglašavati dogme. Ustoličenje biskupa naziva se **intronizacija.** Obavlja se na svečan način dodjeljivanjem beneficija koje nosi taj položaj: predajom prstena i štapa. Najvažnija obilježja biskupskog položaja jesu prsten, mitra[25], štap, križ, a kod mitropolita i palij. Biskup koji obavlja funkciju nadbiskupa ima i počasnu titulu **primas.** Biskupi su dužni svake pete godine učiniti posjetu **ad limina apostolorum** (na apostolske pragove) papi i podnijeti mu izvještaj o stanju vjerskog života na području pod njihovom jurisdikcijom. U svijetu ima preko 1700 biskupija, a u SRBiH 3 (jedna od njih ima status nadbiskupije). Oni koji upravljaju biskupijama nazivaju se rezidencijalni biskupi, a oni koji su određeni za biskupa ili nemaju svog teritorija kojim bi upravljali nego im se dodjeljuje titula neke biskupije koja je nekada postojala a sada je više nema nazivaju se titularni biskupi. Biskup koji ne može u potpunosti vršiti svoje poslove može dobiti pomoćnog **biskupa koađutora,** koji može imati pravo nasljeđa. Svaki pomoćni biskup nema automatsko pravo nasljedstva. Biskupu u upravljanju pomaže zbor svećenika koji se naziva **kaptol,** a čine ga **kanonici.** Pojedini od njih vrše poslove koje dobijaju po zaduženju biskupa.

---

[23] Ugovor je sklopljen u Lateranu 11. 2. 1929. god. između pape Pija XI i fašističkog diktatora Musolinija kako bi se riješio sukob između Kraljevine Italije i Svete Stolice nastao zbog pripajanja papinske države Italiji. Pape su tražile da budu i svjetovni vladari. Italija je to prihvatila i papa je Lateranskim ugovorom dobio minijaturnu državu Vatikan.

[24] Papa upravlja katoličkom crkvom koja je 1972. godine brojala 128 kardinala, 2795 nadbiskupa i biskupa, 433396 svećenika, 772033 redovnica, 440 nadbiskupa, 1873 biskupije, 193966 župa, 103150 pastoralnih i misijskih centrala.

[25] Svečana biskupska kapa koja se nosi pri vođenju obreda ili učešću u njima.

Niži rang u hijerarhiji od biskupa jesu **svećenici,** koji mogu zauzimati različite položaje u crkvenoj upravi na užem lokalitetu. Svećenici koji pomažu kod župnika nazivaju se **kapelanima.** Svećenici koji ne pripadaju katoličkim redovima (u Bosni i Hercegovini ih obično nazivaju svjetovnim svećenicima ili popovima, za razliku od redovnika) nose oko vrata **kolar** (kragnu ili okovratnik bijele boje). Svi svećenici, bez obzira na uloge koje obavljaju i bez obzira da li su redovnici ili ostali, žive u **celibatu.** To je bezbračnost ili zabrana braka. Celibat nije bio poznat u ranom kršćanstvu, ali je kasnije uspostavljen. Strogo je uređen crkvenim pravilima 1074. i 1123. godine.

S obzirom na iznesenu strukturu, katolička crkva obraća naročitu pažnju na učvršćivanje crkvene organizacije i discipline. Centralizovana hijerarhija uključuje vrhovne organe crkve, kler i redovnike objedinjene u redove[26]. Članovi reda se nazivaju redovnicima (ili redovnicama), žive zajedničkim životom i prema vlastitim uredbama.

Postoji čitav niz muških i ženskih redova od kojih su najbrojniji jezuiti, franjevci, kapucini, benediktinci, dominikanci, salezijanci, trapisti itd.

Jezuiti (ili članovi »Družbe Isusove« - DI) pripadnici su reda koji je osnovao Ignacije Lojola 1534. godine radi efikasnije borbe protiv reformacije. Godine 1540. papa Pavle III potvrdio je novi red, a 1541. za prvog starješinu reda (starješina se naziva general) izabran je sam Lojola. Od tada je papa jezuite koristio za borbu protiv protestantizma.
Lojola, koji je inače prije svećeničke službe bio vojnik, pridavao je veliki značaj vojničkoj organizaciji i karakteru života reda. Kandidat prolazi kroz dvogodišnji novicijat, zatim studira klasične nauke i teologiju. Red se zasniva na nekoliko principa od kojih su najznačajniji:

1. Krajnja mobilnost članstva
2. Svako sredstvo je dozvoljeno ukoliko ima za cilj »veću Božju slavu«
3. Poslušnost
4. Prije nego što dobije svećenički čin, svaki jezuita mora završiti, pored teološkog, jedan svjetovni fakultet.

Red je administrativno podijeljen na **asistencije** kojih ima osam: 1. Talijanska, 2. Francuska, 3. Španska, 4. Njemačka, 5. Slavenska, 6. Engleska, 7. Sjevemoamerička i 8. Južnoamerička. Nižih organizacionih jedinica-provincija ima 57.

Papa Klement XIV je 1773. zabranio isusovački red, jer su se bili nametnuli i u pitanjima upravljanja samom crkvom. Red je ponovo uspostavio papa Pio VII 1814. Krajem XIX i u prvoj polovini XX vijeka bili su oštri protivnici marksizma, socijalizma i komunizma. Kod nas su se pojavili početkom XVI vijeka. Djelovali su u Zagrebu, Dubrovniku, Rijeci, Sl. Požegi, Varaždinu, Travniku itd. Za vrijeme ilirizma javio se otpor protiv jezuita i njihovog klerikalističkog djelovanja na omladinu.

Jezuiti danas u svijetu uživaju zapaženu moć. Imaju 53 univerziteta, 45 viših škola, 350 srednjih i 4300 osnovnih. Imaju TV i radio stanice, ogromnu novinsku i izdavačku djelatnost. Godine 1974. bilo ih je 29436 (a 1965. godine 36038). Broj kandidata im je stalno u opadanju.

Drugi veliki katolički red čine **franjevci.** Red je osnovao Franjo Asiški (1182—1226). Spada među tzv. prosjačke redove. Njegovi sljedbenici prihvataju siromaštvo, poslušnost i čistoću (što je karakteristika svih redova) i odriču se vlasništva i kao pojedinci i kao zajednica. Franjevački red potvrdio je i papa Inocent III, 1209. godine, dok im je pravila odobrio 1221, kao i papa Honorije III, 1223. godine. Pripadnik reda naziva se fratar. Međusobno se nazivaju braćom. Riječ fratar u nekim našim krajevima izgovara se kao »pratar«. Kad se piše ili izgovara uz ime redovnika obično se to navodi u skraćenoj verziji kao »pra«. Redovničko odijelo koje nose naziva se **abit** ili **habit.** Franjevački kandidat mora provesti vrijeme kušnje na početku redovničkog života u trajanju od jedne godine. Kuća u kojoj se provodi vrijeme kušnje pod nadzorom jednog učitelja naziva se **novicijat** a kandidati se nazivaju **novaci.**

Na čelu reda je general. Red je podijeljen na provincije kojima upravljaju provincijali. Već početkom XIII vijeka u Bosni je organizovana franjevačka vikarija. Narod ih je prozvao »ujacima«. Organizovani su danas u dvije provincije: »Bosna Srebrna« sa sjedištem u Sarajevu i »Franjevačka provincija uznesenja Marijina« u Hercegovini sa sjedištem u Mostaru[27]. Provincija je veća organizaciona jedinica unutar nekog reda u katoličkoj crkvi, a označava određeni teritorij s potrebnim brojem redovnika koji na njemu žive i djeluju. Na čelu provincije nalazi se **provincijal.** Kad mu istekne mandat, može otići i na najnižu funkciju u provinciji, ali zadržava titulu eksprovincijala. Članovi franjevačkog reda žive u samostanskim zajednicama. Kuća u kojoj živi određen broj franjevaca naziva se **samostan.** Na čelu samostana su **gvardijani.** U samostanima se čuvalo dosta kulturnog bogatstva naših naroda, po čemu se naročito ističu samostani Kreševo, Fojnica, Guča Gora, Livno, Tolisa, Kraljeva Sutjeska, Mostar itd.

Franjo Asiški osnovao je zajedno sa svetom Klarom i ženski red (1212) **klarise[28].**

Franjevci su se, po pitanju zavjeta siromaštva, podijelili na **konventualce** (tražili su ublažavanje propisa o siromaštvu) i **opservante** (bili su za strogo održavanje zavjeta siromaštva). U XVI vijeku (1525) od opservanata su se odvojili **kapucini.** Oni djeluju kao propovjednici i misionari. Nose dugu šiljastu kukuljicu (**capucium**) i odatle im i naziv.

Dominikanci su dobili naziv po svom utemeljitelju Dominiku (1170—1221). Red je osnovan 1216. Izabrali su kao poseban zadatak propovijedanje, pa se zovu i red propovjednika. Redu su pripadali Toma

---

[26] Red je zajednica odobrena od crkve u kojoj se članovi obavezuju na život siromaštva, poslušnosti i potpune čistoće (tzv. djevičanstva i neženstva).

[27] Franjevačkoj provinciji uznesenja Marijina u Hercegovini pripada i Kustodija sveta Obitelji u SAD osnovana 1926. a pripojena provinciji 1931. godine.

[28] Treći red su tzv. **trećoredci** (osnovan 1221) a članova su mu laici muškarci i žene.

Akvinski, Albert Veliki, Ekart itd. Na čelu reda je general, a red je organizaciono podijeljen u provincije kojima upravljaju provincijali. Kao i franjevci, ubrajaju se u »prosjačke redove«. Dominikanci su mnogo radili na pobijanju hereza. U Bosni djeluju već 1233. godine i učestvuju u antibogumilskoj kaznenoj ekspediciji 1234—1239. godine. Sedamdesetih godina ovog vijeka ponovo su dobili župu u Bosni i Hercegovini.

Jedan od najstarijih katoličkih redova su **benediktinci.** Red je na početku šestog stoljeća osnovao Benedikt iz Nursije koji je izradio i pravila reda. Pripadnici reda žive stalno na istom mjestu i u jednom samostanu. Već na početku IX vijeka benediktinci djeluju na Balkanu. U XII—XIII vijeku spominje se benediktinski samostan Svetoga Petra u Polju kod Trebinja. Danas ih nema u Bosni i Hercegovini.

Među najstrožije redove u katoličkoj crkvi spadaju **trapisti.** Red je osnovao R. A. Jeam i propisao stroga pravila života. Trapisti provode život u šutnji i uzdržljivosti, drže se strogo discipline, duhovnih vježbi, fizičkog reda i sl. Oko samostana organizuju mala poljoprivredna dobra. Na čelu samostana je prior ili **opat.** Kod nas imaju samostan **Marija Zvijezda** u Banjoj Luci. Čuveni sir trapist dobio je ime po ovom redu.

Pored navedenih postoji još niz muških i ženskih redova. Pripadnice ženskog reda obično se nazivaju časnim sestrama.

Među najbrojnije ženske redovničke zajednice spadaju **sestre milosrdnice Svetog Vinka Paulskog (Vinkovke).** Red je uspostavljen 1633. godine.

Papa Leon X potvrdio je 1521. godine pravila trećeg reda svetog Franje, što je poslužilo za djelovanje sestara trećeg reda sv. Franje. U Hercegovini su pripadnice ovog reda došle iz Maribora 1899. godine. Odlukom kongregacije za redovnike 1922. red je bio podijeljen u četiri provincije (slovensku, hrvatsku, talijansku i sjevernoameričku). Provincija hercegovačkih školskih sestara sv. Franje (sjedište im je u Bijelom Polju kod Mostara) osnovana je 1923. godine. Krajem 1973. godine provincija je imala 254 sestre koje su vodile domaćinstva po župama (najčešće franjevačkim), crkveno pjevanje ili katehizaciju. Neke su zaposlene i u bolnicama kao medicinsko osoblje. Pored ovih u Bosni i Hercegovini djeluju još Sestre dominikanke, Sestre kćeri Božje ljubavi, Sestre klanjateljice Krvi Isusove, Sestre Marijine, Sestre služavke Malog Isusa, Sestre bosansko-hrvatske provincije prečistog srca Marijina itd.

Katolički redovnici rasprostranjeni su svuda gdje je rasprostranjen i katolicizam, u mnogim zemljama Evrope, SAD, Latinske Amerike, Azije i Afrike. Katolička crkva ima u svijetu i svoje političke partije. To su, uglavnom, kršćansko-demokratske partije koje su ili u direktnoj vezi sa Vatikanom, ili, pak, na osnovu katoličke religije zasnivaju svoju politiku i političko učenje.

Prema dekretu II vatikanskog koncila »O pastoralnoj službi biskupa«, **Biskupska konferencija** je jedna vrsta skupštine svih biskupa. Sačinjavaju je svi mjesni ordinariji, pomoćni biskupi i sva druga biskupska lica. Biskupska konferencija Jugoslavije, čije je sjedište u Zagrebu, savjetodavnog je karaktera. Konferencija je formirala više vijeća (za nauk vjere; za katehizaciju; za sjemeništarce; za kler; za ekumenizam; za crkvene arhive; knjižnice i muzeje; za misije; za štampu; za liturgiju; za migrante i turiste).

Katolička crkva ima u SFRJ pet mitropolija (jednu u SRBiH), osam nadbiskupija (jednu u SRBiH) sa statusom mitropolija, trinaest biskupija (u SRBiH dvije) i dvije apostolske administrature.

Papa Klement XII osnovao je 1735. godine u Bosni apostolski vikarijat, a papa Leon XIII je apostolskom konstitucijom »**Ex hac augusta**« 1881. osnovao vrhbosansku crkvenu pokrajinu koja je obuhvatila i Hercegovinu. Nadbiskupija Vrhbosanska ima status mitropolije. Na čelu je nadbiskup ili metropolita vrhbosanski. **Metropolita** je nadbiskup jedne crkvene pokrajine. Osim jurisdikcije u svojoj dijecezi, ima neka prava i počasti nad biskupima sufraganima (mostarski i banjalučki). Mitropolitska čast dolazi ispred biskupske. Metropolita ima pravo na palij, a to je znak najviše pastoralne počasti. U pokrajinu još spadaju dvije biskupije[29]:

1. **Banjalučka biskupija** - teritorij i zajednica vjernika povjerenih pastoralnoj brizi biskupa čije je sjedište u Banjaluci i

2. **Mostarsko-duvanjska i trebinjska biskupija** — teritorij i zajednica vjernika koji su povjereni pastoralnoj brizi biskupa čije je sjedište u Mostaru.

Najmanja teritorijalna jedinica u katoličkoj crkvi je **župa.** To je dio biskupije s vjernicima koji žive na tom području. Svećenik kojem je povjerena župa i dušobrižnička služba u njoj naziva se **župnik.**

Svećenik koji, kao biskupov namjesnik, prati život i rad ostalih svećenika na jednom području **(dekanatu)** naziva se **dekan.**

Katolička crkva ima u svijetu svoje škole, univerzitetske centre, kao i moćne centre za karitativni rad. U SFRJ i SR Bosni i Hercegovini, ima pravo samo na osnivanje škola za pripremanje svećenika kao i druge vjerske zajednice. U Sarajevu djeluju dvije takve institucije: Franjevačka teologija u Nedžarićima (školuje franjevački kadar za obje provincije) a druga je Visoka filozofsko-teološka škola. Franjevci imaju u Visokom i Franjevačku gimnaziju, gdje se priprema kadar za teologiju.

Vjerske zajednice koje imaju škole za pripremanje svećenika, pa i katolička crkva, same upravljaju tim školama. Nastavni programi i nastava ne smiju biti u suprotnosti sa Ustavom. U škole za pripremanje svećenika mogu se primati samo lica kojima je prestala zakonska obaveza pohađanja osnovne škole.

Svećenici katoličke crkve u Bosni i Hercegovini osnovali su 1950. godine staleško udruženje »Dobri pastir«, koje se danas naziva Udruženje katoličkih vjerskih službenika. Ono okuplja veći dio svećenika, naročito franjevaca. Sveta Stolica se ljutila na stvaranje tog udruženja, te je 1952. (26. IX) episkopat poslao pismo svećenicima u kojem se isticalo da nije dozvoljeno osnivati takva udruženja niti se u već postojeća učlanjivati. Svoj negativni stav prema udruženju biskupi nisu nikad izmijenili, mada u Bosni i Hercegovini nisu primjenjivali oštrije mjere protiv svećenika koji su bili članovi udruženja.

---

[29] Biskupija je određeni teritorij sa zajednicom vjernika koji su povjereni pastoralnoj brizi biskupa.

Katolička crkva ima vrlo razvijenu izdavačku djelatnost. Najviše se distribuira **»Glas Koncila«,** petnaestodnevne novine koje izdaje Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Godine 1971. tiraž ovog lista kretao se od 170 do 200 hiljada primjeraka, 1968. iznosio je 170.000, a 1975. godine 116.000 primjeraka. Dio tiraža distribuira se i na području SR Bosne i Hercegovine.

»Mali koncil« je mjesečni list za djecu, a izdaje ga Nadbiskupski duhovni stol u Zagrebu. Nekad je imao tiraž od 90.000 primjeraka, a 1974. godine 56.000.

»**Kana**« je mjesečna obiteljska revija koju izdaje Centar Kršćanske sadašnjosti u Zagrebu. »**Aksa**« je sedmični informativni bilten katoličke crkve u Jugoslaviji koji izdaje isti centar. Od ostalih listova koje izdaje katolička crkva u SFRJ poznatiji su »Veritas«, »Glas Srca Isusova i Marijina«, »Marija«, »Zvona«, »Salezijanski vjesnik«. Od časopisa poznatiji su: »Svesci«, »Crkva u svijetu«, »Obnovljeni život«, »Bogoslovska smotra« itd.

Od listova i časopisa katoličke crkve koji se izdaju u Bosni i Hercegovini poznatiji su: **»Naša ognjišta«,** list franjevačkih župskih zajednica Duvno, Livno i Posušje (izlazi dvomjesečno), **»Radosna vijest«,** misijski informativni list koji izlazi u Sarajevu a namijenjen je misionarskoj djelatnosti katoličke crkve iz Jugoslavije u svijetu. **»Crkva u Sarajevu«** je list koji povremeno izdaju župe u Sarajevu. **»Dumo i njegov narod«** izlazi dva puta godišnje u Hercegovini. »**Kršni zavičaj«** je »zbornik za vjerska i društvena pitanja« koji, jednom godišnje izdaje franjevačka župa Drinovci. Od časopisa poznatiji je **»Nova et vetera«** (ranije »Dobri pastir«), koji izdaje udruženje katoličkih vjerskih službenika i **»Jukić«,** koji jednom godišnje izdaju franjevački bogoslovi u Sarajevu.

5. ODNOSI VATIKAN - SFRJ

Na kraju treba nešto reći i o odnosima katoličke crkve sa našom društveno-političkom zajednicom. Naime, papa ima svoje diplomatske predstavnike u više zemalja (nunciji i pronunciji). Odnosi između katoličke crkve i države regulisali su se u prošlosti najčešće konkordatom, tj. sporazumom između države i pape. Prvi konkordat je sklopljen 1122. godine izmedu pape Kaliksta II i njemačkog cara Henrika V. Konkordat ne ulazi u pitanja dogme i vjerskog učenja, već reguliše odnose između crkve i države: organizaciju crkvenih jedinica u državi, imenovanje biskupa, svećeničku disciplinu[30] i sl.

Godine 1922. (9. avgusta) formirana je komisija za pripremu jedinstvenog konkordata u Kraljevini SHS sa Vatikanom[31]. Pregovori o konkordatu počeli su u Rimu 1925. Pripremljen je tekst konkordata i potpisivanje je izvršeno u Vatikanu 25.07.1935. godine. Arhijerejski sabor Srpsko-pravoslavne crkve sastao se u Beogradu 13.09.1935. godine i obratio se vladi sa zahtjevom da konkordat ne bude potpisan. Istog mjeseca (23.09.1935) konkordat je izglasan u Skupštini Kraljevine SHS sa 166 glasova za i 128 protiv, ali je Senat (19.10.1935.) godine pod pritiskom Srpsko-pravoslavne crkve i dijelom javnosti odbacio pripremljeni konkordat.

Nakon rata katolička crkva je imala isti pravni položaj kao i ostale vjerske zajednice. Pored suprotstavljanja ustavnoj odredbi o položaju vjerskih zajednica kod nas, vođstvo katoličke crkve se usprotivilo i provođenju agrarne reforme. Međutim, zbog negativnog držanja katoličkog biskupata, 17.12.1953. godine FNRJ je prekinula diplomatske odnose sa Svetom Stolicom[32].

Postupno su se odnosi između naše zemlje i Vatikana poboljšavali, a naročito nakon crkvenog napuštanja borbenog antikomunizma i antisocijalizma, te je došlo do potpisivanja Protokola[33] o razgovorima koji su vođeni između predstavnika Vlade SFRJ i predstavnika Svete Stolice. Dokument je potpisan 25.06.1966. godine. Njime su potvrđeni principi na kojima se u SFRJ zasniva pravni položaj vjerskih zajednica i koji su zagarantovani Ustavom i zakonom: sloboda savjesti i vjeroispovijesti; odvojenost crkve od države; jednakost i ravnopravnost svih vjerskih zajednica; jednakost u pravima i dužnostima svih građana bez obzira na vjeroispovijest i ispovijedanje vjere; sloboda osnivanja vjerskih zajednica; priznavanje svojstva pravnog lica vjerskim zajednicama.

U okviru ovih principa Vlada SFRJ je zagarantovala katoličkoj crkvi u Jugoslaviji slobodno vršenje vjerskih poslova i vjerskih obreda.

Vlada SFRJ uvažila je kompetencije Svete Stolice u vršenju njene jurisdikcije nad katoličkom crkvom u Jugoslaviji u spiritualnim pitanjima i pitanjima crkvenog i vjerskog karaktera, ukoliko ona nisu protivna poretku SFRJ.

Sveta Stolica je iznijela svoj stav da djelatnost katoličkih svećenika u vršenju njihovih svećeničkih dužnosti treba da se odvija u vjerskim i crkvenim okvirima i da ne mogu da zloupotrijebe svoje vjerske i crkvene funkcije u svrhe koje bi imale politički karakter.

Sveta Stolica je osudila akt političkog terorizma ili sličnih kriminalnih oblika nasilja.

Pošto su se, nakon Protokola, odnosi sa Svetom Stolicom dobro razvijali, 14.08.1970. uspostavljeni su diplomatski odnosi koji su bili i do 17.12.1953. godine. Time je Jugoslavija, zajedno sa Kubom, bila jedina socijalistička zemlja koja je održavala diplomatske odnose sa Svetom Stolicom. Vlada SFRJ ima u Vatikanu svoje poslanstvo i ambasadora, a Sveta Stolica u Beogradu apostolsku pronuncijaturu i pronuncija. Pronuncij nema po svojoj službenoj dužnosti mjesto dekana diplomatskog kora, tj. nema prvo mjesto među ambasadorima stranih država u Beogradu.

---

[30] Vidi: Stefanović Jovan, **Odnos između crkve i države,** »Matica Hrvatska«, Zagreb 1953.

[31] Do tada je postojao srpski konkordat (važio je za Srbiju i Makedoniju), sklopljen 24.6.1914; crnogorski, sklopljen 18.8.1886; austrijski (za Hrvatsku i Sloveniju), sklopljen 18.8.1886. i bosansko-hercegovačka konvencija od 8. 6. 1881. (važila je za Bosnu i Hercegovinu).

[32] Tada je Stepinac, na pitanje jednog američkog novinara da li će doći do sporazuma između crkve i države, odgovorio: »Neće! Komunizam bi, naime, u slučaju sporazuma morao odstupati od svojih glavnih načela. On to neće! Nema, dakle sporazuma«.

[33] Neki su pokušali Protokol interpretirati kao konkordat. Međutim, Protokol nije dao nikakve privilegije katoličkoj crkvi u odnosu na ostale religijske zajednice, niti on ulazi u pitanje organizacije crkvenih jedinica, imenovanje biskupa itd., što je bit konkordata.

IV

PRAVOSLAVLJE

1. NASTANAK I RAZVOJ

Pravoslavlje je jedan od tri osnovna smjera u kršćanstvu nastao poslije podjele (1054) na zapadnu i istočnu crkvu. To je jedna od glavnih religija na području Balkana i Istočne Europe.

Postojale su izvjesne specifičnosti u odnosima između crkve i države u Bizantijskom Carstvu u kojem su vladari bili ujedno i poglavari crkve. Crkva je bila instrument carske vlasti i to se njena osobina odrazila i kod nas. Srpsko-pravoslavna crkva bila je tijesno povezana sa državnom vlašću i formirala se, kao i ostale pravoslavne crkve, u nacionalnim granicama. Pravoslavna teolozi to pravdaju sedamdesetim kanonom Sabora iz 451, godine kojim se propisuje da organizaciono područje crkve treba da slijedi političku podjelu zemalja. I dvadeset osmi kanon Halkedonskog sabora odredio je da se crkvene granice moraju podudarati sa državnim granicama i oblastima.

Za nastanak **Srpsko-pravoslavne crkve** vezano je ime **Save Nemanjića**, prvog arhiepiskopa ove crkve. On je u Nikeji od cara Teodora I Laskarisa i patrijarha Manojla I Haritopula dobio odobrenje za stvaranje samostalne srpske crkve. Godine 1219. osnovana je samostalna srpska arhiepiskopija, a Sava je postavljen za arhiepiskopa sa sjedištem u Žiči. Za vrijeme cara Dušana 1346. arhiepiskopija postaje nezavisna patrijaršija, a patrijarh Joanikije proglašen je za patrijarha Srba i Bugara. Za vrijeme Turskih osvajanja narušena je samostalnost Srpsko-pravoslavne crkve. Tek nakon stvaranja nacionalnih država na Balkanu formirane su autokefalne pravoslavne crkve. Tako i Srpsko-pravoslavna crkva dobija autonomiju 1830, a autokefalnost 1879.

Prije prvog svjetskog rata postojale su tri autokefalne crkve: 1. u Srbiji, 2. u Crnoj Gori i 3. u Karlovačkoj mitropoliji. Nakon prvog svjetskog rata željelo se osnovati jedinstvenu pravoslavnu crkvu. To je ostvareno 30.8.1920. godine u Sremskim Karlovcima, kada je proglašena Srpska patrijaršija sa sjedištem u Beogradu. Godine 1922. Vaseljenska patrijaršija priznala joj je autokefalnost.

Kraljevina SHS regulisala je odnose sa Srpsko-pravoslavnom crkvom Zakonom iz 1929. i Statutom iz 1931. godine.

Šezdesetih godina (1967) odvojila se Makedonska pravoslavna crkva kao samostalna i neovisna od Srpsko-pravoslavne crkve.

2. PRAVOSLAVNO UČENJE

Što se tiče religijskog učenja Srpsko-pravoslavne crkve, može se reći da je ono uglavnom identično s učenjem koje smo iznijeli u poglavlju o kršćanstvu. Ipak postoje i neke specifičnosti u odnosu na učenje ostalih kršćanskih crkvi. Pravoslavni teolozi smatraju da su apostoli Petar i Pavao osnivači crkve, a ne samo Petar kako to tvrde katolički. Izvor pravoslavnog učenja je Sveto pismo. Suština učenja izložena je u »simbolima vjere«, utvrđenim na saboru 325. i 381. godine. Bog u pravoslavlju istupa u tri lica Bog-otac (tvorac vidljivog i nevidljivog svijeta), Bog-sin (Isus Hristos) i Bog-duh sveti, koji proizlazi samo iz Boga-oca. Bog je nedostupan čovjekovom razumu. U odnosu na katolike razlikuju se po pitanju začeća Djevice Marije i njenog tjelesnog uznesenja, koje ne prihvataju. Inače, ličnost Bogorodice je veoma prisutna u učenju pravoslavlja.

3. OBREDI U PRAVOSLAVLJU

I u pravoslavlju kao i u katolicizmu ima **sedam svetih sakramenata**[34]. 1. krštenje, 2. miropomazanje (isto što je kod katolika potvrda ili krizma), 3. pričest, 4. propovijed (pokora), 5. bolesničko pomazanje, 6. sveštenstvo i 7. brak. Krštenje se obavlja potapanjem krštenika u vodu i povezano je sa obredom miropomazanja. Za razliku od katolika, vjernici se pričešćuju i vinom i hljebom (hljeb je sa kvascem). Miropomazanje obavlja episkop ili sveštenik odmah nakon krštenja. Sastoji se u pomazanju svetim mirom, odnosno »osvećenim« mirisnim uljem.

Poštivanje **ikona** je kanonizirano kao dogma od sabora u Nikeji 784. godine. Religijski simbol je četvrtast, šestast ili osminast **krst**.

Odnosi unutar crkve regulisani su kanonskim pravom. Opšti izvor kanonskog prava je Nomokanon odobren od Carigradskog crkvenog sabora 920. godine. Na osnovu te zbirke izrađeni su kanonski propisi Srpsko-pravoslavne crkve. Uz to postoji i Ustav Srpsko-pravoslavne crkve koji reguliše odnose u njenoj strukturi.

U pravoslavnim crkvama istog dana može biti obavljena samo jedna liturgija (u katoličkoj može i više). Crkvica koja je prizidana uz veću crkvu ili se nalazi u sklopu nje naziva se **paraklis.**

Pregrada u crkvi što dijeli svetište od prostora za vjernike naziva se **ikonostas**, a u nju su ugrađene ikone. Ikonostas ima troja vrata od kojih se srednja nazivaju **carske dveri**. Naziv potiče otud što je osim sveštenika kroz njih mogao prolaziti samo car. Po pravilu su ukrašene rezbarijama i slikama. Naročito su bogato ukrašene carske dveri rađene u 17. i 18. vijeku.

Zbornik molitava i psalama za liturgiju naziva se **časoslav.** Knjiga koja sadrži tekst službe svim svetiteljima i praznicima po kalendarskom redu i mjesecima naziva se **minej,** a knjiga koja sadrži obrede i molitve za krštenje, vjenčanje, pogreb, ispovijed, posvećenje kuće itd. zove se **trebnik**. **Tipik** su pravila za red bogosluženja i za život kaluđera u manastirima. Visok stalak na kojem stoje liturgijske knjige naziva se **amvon**.

Uzvišeno mjesto na desnoj strani oltara gdje stoje pjevači naziva se **kliros**. Crkve su ukrašene svetačkim slikama izrađenim na drvetu ili platnu koje se nazivaju **ikone.** Ikone pretežno prikazuju Hrista, Bogorodicu, svece, evanđeliste, arhanđele itd. U SR Bosni i Hercegovini ikonama su posebno bogate crkve u Sarajevu, Tešnju, Zvorniku. Pred ikonama Bogorodice i svetitelja pale se **kandila**: viseća posuda u kojoj gori žižak u ulju u raznobojnim staklenim čašicama.

---

[34] Vidi: str. 15-17.

Svako bogosluženje u pravoslavnoj crkvi počinje molitvom svetoj trojici. Za vrijeme liturgije svi prisutni učestvuju u njoj. U crkvi ne bi trebalo da bude ni stolica ni klupa. Liturgija se uvijek služi jezikom naroda u kojem djeluje pravoslavna crkva. Molitvu predvodi i usmjerava **đakon** (ukoliko je riječ o crkvama u kojima u liturgiji učestvuje i on). Za vrijeme liturgije dio »posvećenog« hljeba prinosi se kao žrtva i naziva se **agnec**. Kvasni kruščići se »posvećuju« za vrijeme liturgije a njihovi komadići koji se dijele vjernicima za vrijeme pričesti nazivaju se **nafore**.

Najvažnija knjiga za liturgijsko pjevanje je **oktoih**. Pohvalna pjesma, himna u čast nekog praznika ili svetitelja naziva se **tropar**.

Koljivo ili **panaija** je kuhana pšenica začinjena raznim slatkišima koju sveštenik blagosilja i polijeva vinom i kao takva se daje gostima. Koljivo se služi na krsnoj slavi, pogrebu ili daći. Umrlima se daje **panihida**, **opijelo**, spomen za pokoj njihove duše. Četrdeset dana nakon smrti, polugodišnje ili godišnje u crkvi se služi **parastos**, bogosluženje za umrlog.

4. PRAVOSLAVNI PRAZNICI

Sve ono što smo rekli o kršćanskim praznicima odnosi se i na pravoslavne praznike. Ovdje treba istaći da se u pravoslavlju **Vaskrs** dočekuje nakon sedam nedjelja posta vjernika kao najveći praznik. Od praznika poznatiji je još »Savin dan«, uspomena na Sv. Savu. Ministarstvo prosvjete i odgoja izdalo je 28. decembra 1928. godine naredbu da se Dan Sv. Save proglasi nacionalnim praznikom. Taj dan se i danas slavi kao Dan Sv. Save u Srpsko-pravoslavnoj crkvi 27. januara.

5. ORGANIZACIJA SRPSKO-PRAVOSLAVNE CRKVE

Poslije sabora (VII) iz 787. godine kod istočnih crkvi nije više bilo sabora. Istočne pravoslavne crkve su potpuno samostalne, odnosno **autokefalne**. Autokefalnost znači da crkva ima suverenost čiji je nosilac episkopat, neovisna je od bilo koje druge crkvene organizacije. Borba za priznavanje autokefalnosti crkve bila je često na Istoku povezana sa borbom za nacionalnu nezavisnost i državnost.

Nakon raspada Bizantijskog Carstva dolazi do formiranja samostalnih, autokefalnih pravoslavnih crkvi koje nisu podčinjene jednom svjetskom centru. Pravoslavnim crkvama upravljaju patrijarsi, mitropoliti i arhiepiskopi koji se biraju na saboru i nezavisni su jedan od drugoga. Postoje slijedeće pravoslavne crkve: 1. Srpska, 2. Gruzijska, 3. Ruska, 4. Bugarska, 5. Rumunjska, 6. Grčka, 7. Albanska, 8. Čehoslovačka, 9. Poljska, 10. Kiparska, 11. Vaseljenska (njoj pripadaju pravoslavni vjernici iz Turske, Zapadne Europe i Austrije), 12. Antiohijska (Sirija i Liban), 13. Jerusalimska (Jordan i Izrael), 14. Aleksandrijska (Egipat i druge afričke zemlje), 15. Američka i Makedonska pravoslavna crkva kao najmlađa među njima.

Za razliku od katolicizma koji ima jednog vrhovnog poglavara jedinstven centar, pravoslavlje nema ni jednog zajedničkog vrhovnog poglavara niti jedan zajednički centar. Vatikan je centar kojem svaka katolička crkva, bez obzira na to u kojoj zemlji i na kojem dijelu svijeta djelovala, mora biti podčinjena. U pravoslavlju takvog centra nema. Patrijarh u Konstantinopolju (Istanbul) smatra se prvi među jednakima, iako Istanbul nije centar u onom smislu u kojem je to Vatikan u katolicizmu. Patrijarh u Istanbulu nema nikakvih administrativnih prava u odnosu na ostale patrijarhe i pravoslavne crkve, iako ga svi patrijarsi nazivaju «vaseljenskim« i »ocem otaca«, On predsjedava Vaseljenskim saborom i proglašava njegove odluke.

Unutrašnji odnosi a Srpsko-pravoslavnoj crkvi određeni su Apostolskim pravilima i ustavom ove religijske zajednice. Prema Ustavu Srpsko-pravoslavne crkve u ovoj religijskoj zajednici postoje slijedeći organi:

1. **Patrijarh** kojeg bira Sabor doživotno. Patrijarh upravlja crkvom zajedno sa svetim sinodom, predstavlja crkva i održava veze sa drugim autokefalnim crkvama. On je arhiepiskop pećki i mitropolit beogradsko-karlovački, a sjedište mu je u Beogradu.

2. **Arhijerejski sabor** je najviši zakonodavni i sudski organ Srpsko-pravoslavne crkve. Sačinjavaju ga svi eparhijski episkopi pod predsjedništvom patrijarha. Arhijerejski sabor bira patrijarha, episkope članove Arhijerejskog sinoda i Velikog crkvenog suda i uspostavlja eparhije.

3. **Arhijerejski sinod** (riječ je grčkog porijekla: **sinodes** - zasjedanje) je najviši izvršni organ u Srpsko-pravoslavnoj crkvi. Sinod postoji i u katoličkoj crkvi, ali on ima savjetodavni a ne izvršni karakter. To je najviši organ uprave i nadzorna vlast. Članovi su mu patrijarh (kao predsjednik) i četiri eparhijska arhijereja (svake godine biraju se novi).

4. Veliki crkveni sud.
5. Patrijaršijski savjet.
6. Patrijaršijski upravni odbor.
7. Eparhijski arhijerej.
8. Eparhijski crkveni sud.
9. Eparhijski savjet.
10. Eparhijski upravni odbor.
11. Arhijerejski namjesnik.
12. Paroh.
13. Crkveno-opštinski upravni odbor.
14. Manastirsko bratstvo.

U administrativnom smislu Srpsko-pravoslavna crkva se dijeli na mitropolije i eparhije. Episkop crnogorsko-primorski, zagrebački i dabrobosanski imaju titulu mitropolita. Dabrobosanska mitropolija ima sjedište u Sarajevu. Mitropolijom upravlja **mitropolit**. Niže organizacione jedinice jesu **eparhije**: crkveno-administrativna područja, odnosno regioni. U SR Bosni i Hercegovini postoje: 1. Dabrobosanska eparhija sa sjedištem u Sarajevu, 2. Banjalučka eparhija (sjedište joj je u Banjaluci), 3. Zvorničko-tuzlanska eparhija (sjedište joj je u Tuzli) i 4. Zahumsko-hercegovačka eparhija sa sjedištem u Mostaru. Dalmatinska eparhija (sjedište joj je u Šibeniku) ima pod svojom jurisdikcijom neke parohije na području SR Bosne i Hercegovine (Drvar, Bosanski Petrovac, Bosansko Grahovo itd.). Na čelu eparhije je eparhijski **arhijerej - episkop** (**vladika**), kojeg bira Sabor pod predsjedništvom patrijarha. Episkopima su podčinjeni i svi manastiri na području eparhije. Riječ »**manastir**« je grčkog porijekla

»monasterion« - ujedinjeno mjesto. Osnova riječi je »monos« - jedan. To su centri okupljanja redovnika ili redovnica koji su se zavjetovali da žive asketskim životom u zajednici po određenim pravilima. Monaški centar je Sveta Gora (Atos) na Halkidici u Grčkoj. U IX-X vijeku tamo nastaju najvažniji manastiri - zadužbine među kojima i Hilandar: Za ovaj manastir vezana je srednjovjekovna srpska književnost i kultura. Podigao ga je Stefan Nemanja sa sinom Savom 1198-1199. godine. Na području manastira uz Sabornu crkvu nalazi se još jedanaest manjih crkvica. Hilandar je čuven po kulturno-historijskom i umjetničkom blagu (brojni rukopisi, važni dokumenti, freske, ikone itd.). Od muških manastira u Bosni i Hercegovini najpoznatiji su Ozren, Perućica, Papraća, Zavala, a od ženskih Tavna, Žitomislići, Lovnica, Dobrićevo. Starješina muškog manastira naziva se **iguman**, a ženskog manastira **igumanija**.

Najniža administrativna jedinica u pravoslavnoj crkvi je **parohija** (ono što je u islamu **džemat** ili a katoličkoj crkvi **župa**).

I u pravoslavlju kao i u katolicizmu postoji oštra granica izmedu sveštenstva i vjernika. Za sveštenstvo postoje jedna pravila ponašanja, a za vjernike druga. Sveštenici su, po kanonskim propisima, obavezni oženiti se (u slučaju smrti supruge ne mogu se drugi put oženiti). Celibat je ostao samo kod monaha koji su se zavjetovali na čistoću. Episkopi se biraju samo iz redova monaha. Sveštenički kandidat dužan je oženiti se prije hirotonije ili rukopoloženja, tj. svečanog »posvećenja».

Episkop (**vladika**) sa sjedištem u centru crkvene pokrajine (u Bosni i Hercegovini to je Dabrobosanska mitropolija sa sjedištem u Sarajevu) nosi titulu **mitropolita**.
Episkop je vrhovni poglavar eparhije. Na prsima nosi malu bogorodičnu ikonu, **panagiju.** Redovnici, monasi, nazivaju se kaluđeri. To je čovjek koji živi sam, koji se odvaja od uobičajenog načina života i zavjetuje na doživotno siromaštvo. Kaluđeri od XI vijeka nose crnu **kamilavku**, kapu cilindričnog oblika i crnu **mantiju**.

Đakon je najniži stupanj svešteničkog čina.

Paroh je sveštenik koji upravlja parohijom. Može dobiti i počasnu titulu **protojereja**.

Srpsko-pravoslavna crkva ima Bogosloviju (srednja teološka škola i Teološki fakultet. Nijedna od institucija za pripremanje vjerskih službenika ne djeluje na području Bosne i Hercegovine. Sveštenstvo Srpsko-pravoslavne crkve u SR Bosni i Hercegovini organizovano je u eparhijska staleška udruženja, a ova opet u Savez eparhijskih udruženja Srpsko-pravoslavnih sveštenika u Bosni i Hercegovini, čije je sjedište u Sarajevu.

Najpoznatiji list Srpsko-pravoslavne crkve je «Pravoslavlje» (tiraž oko 28.000 primjeraka), koji se štampa u Beogradu, ali se distribuira i u SR Bosni i Hercegovini. «Glasnik« je službeno glasilo Srpsko-pravoslavne crkve i izlazi u tiražu od oko 3.000 primjeraka. »Pravoslavni misionar« ima tiraž od oko 45.000 primjeraka. Od časopisa najpoznatiji su »Pravoslavna misao« (tiraž 3.000 primjeraka) i »Teološki pregledi« (tiraž 1.800 primjeraka).
U SR Bosni i Hercegovini ne izdaje se nijedan list ni časopis Srpsko-pravoslavne crkve.

V

ISLAM

1. NASTANAK I RAZVOJ

Islam je stroga i najmlađa monoteistička religija, nastala u sedmom vijeku n. e. u Arabiji, doživjela je zapažen uticaj tradicije dviju prethodnih monoteističkih religija - jevrejske i kršćanske, kao i manihejstva, zaratruizma i staroarapskih kultova. Riječ **Islam** znači podčinjavanje, predavanje, podlaganje volji božjoj, a **musliman** označava onog ko se predao volji božjoj, koji izvršava čin podčinjavanja. Islamista je svaki onaj koji a prisustvu svjedoka izriče da »postoji samo jedan Bog, Allah, i a Muhamed je njegov poslanik«.

Nastao na početku sedmog vijeka u Arabiji, Islam se proširio na područje Irana, Srednje Azije, Indije, Indonezije, Sjeverne Afrike. Da se podsjetimo: arapska plemena su u sedmom vijeku bila podijeljena po religijskom predznaku. Za njihovo socijalno ujedinjenje bila je potrebna jedinstvena religija. U to vrijeme najveće uspjehe je imalo pleme **Kurejš**, koje je živjelo u **Meki**. Vremenom je ovo pleme podčinilo druga plemena, a time je rastao i značaj hrama **Kabe** u Meki, tako da je postepeno bog ovog plemena, koji je imao naziv »illah«, postao »Allah«[35]), vladajuće božanstvo svih drugih plemena i pod tim imenom prenesen je u Islam kao organiziranu monoteističku religiju.

Nastanak svoje religije islamisti vezuju za proroka Muhameda a.s kome se javio anđeo Džibril i saopštio mu da ga je bog izabrao za poslanika[36]. Muhamed je rođen 571. godine n. e. u Meki i pripadao je plemenu Kurejši. U to vrijeme kod Arapa se javljaju socijalne i ekonomske protivurječnosti koje se najviše ispoljavaju u Meki, koja je središte sajmova i važan trgovački centar na putu između Indije i Sirije. Pripadnici plemena Kurejši, koji se bave trgovinom, postaju vlasnici zemlje na oazama i formiraju feudalni sloj. U to vrijeme Meka je i religijski centar u koji su dolazila na hodočašće i druga plemena. U gradu je postojalo više svetišta, ali se izdvajao hram Kjaba ili Ćaba, kojeg je čuvalo pleme Kurejš i ubiralo prihode od organizacije hodočašća.

Muhamed je kao mladić bio gonič deva i pratilac karavana. Poslije je bio sluga - pastir kod bogate udovice Hatidže kojom se i oženio. Od tada se bavi trgovinom. Kad mu je bilo 40 godina, počeo je propovijedati novu religiju koju je prva prihvatila Hatidža, te je prozvana »majka vjernika«. Bilo je to negdje oko 610. godine n. e. Ugrožen od svojih protivnika, Muhamed napušta Meku 622. godine. Taj njegov prelazak u **Medinu** na arapskom se naziva **hidžra**. Od te godine računa se islamska godina koja broji manje od 365 dana, te se ne podudara sa kalendarskom godinom. Kao prvi grad koji je prihvatio Islam, Medina se smatra »svijetlim gradom«, najvažnijim poslije Meke. Godine 630. Muhamed je osvojio i Meku, priznao Kabu za vrhovno svetište i centar širenja islama. Umro je 632. godine.

---

[35] Riječ je nastala od član al i ilah-božanstvo. U starom vjerovanju nekih arapski plemena označava boga stvoritelja.

[36] Muhamed je vidio priviđenje u špilji u Hiru i osjetio se pozvanim da bode Allahov prorok. Islamsko učenje izdvaja šest proroka: Adama, Noja, Abrahama, Mojsija, Isusa i Muhameda.

U uslovima težnji za objedinjavanjem arapskih nomadskih plemena u jednu feudalnu državu Islam se javio kao pogodan faktor tog objedinjavanja. Postepeno se ostvario savez plemena, što je bilo nužno imajući u vidu razvoj zanatstva i trgovine, a Islam se potvrdio kao moćno ideološko oružje u tom procesu. Postupno, svojom porukom da su svi islamisti braća neovisno o tom kojem plemenu pripadali, Islam se razvijao u snažnu religiju nastupajućeg feudalnog društva.

2. ISLAMSKO UČENJE

Kur'an (Kur'an je arapska riječ a znači u prijevodu »čitanje«) je osnovni pisani autoritet i izvor islamskog učenja. Islamisti ga prihvataju kao »Božju objavu» i »svetu« knjigu. Ima značaj poput Biblije kod kršćana. Kur'an reguliše pitanja kako vjerskog tako i svjetovnog života. Nastao je prikupljanjem Muhamedovih a.s izreka u periodu 611-632. godine. Poglavlja ili **sure**, kojih ima 114, sastoje se od stihova ili **ajeta**. Ima 286 stihova koji se odnose na osnovne principe islama. Najstariji sačuvani rukopis **Kur'ana** kod nas čuva se u Prizrenu, a napisan je u Solunu 1311. godine. Postoji više prijevoda Kur'ana na naš jezik: M. Ljubibratića (Beograd, 1895), A. R. Karabega (Mostar, 1937), B. Korkuta (Sarajevo, 1978, M. Pandže i DŽ. Čauševića) (Sarajevo, 1937. i Zagreb 1969).

Za Kur'an se u Evropi još upotrebljavaju nazivi Kor'an i Alkor'an. Knjiga komentara Kur'ana naziva se Tefsir, a čitanje Kur'ana od početka do kraja naziva se **hatma**. Knjige objave u islamu se nazivaju **kitabi**: **Tora-Tevrat** - objavljena Mojsiju, **Psaltir-Zebur** - objavljen Davidu, **Evanđelje-Indžil** - objavljeno Isusu i **Kur'an** - objavljen Muhamedu a.s.

Kur'an bez sumnje predstavlja koherentnu zbirku izreka. O koherentnosti ovog pisanog religijskog autoriteta pisao je i Engels: »Koran je organskiji predmet nego Biblija, jer on zahtijeva da se vjeruje u njegov cijeli, neprekidni sadržaj, a Biblija se sastoji iz mnogih dijelova mnogih autora, od kojih mnogi nijednom ne traže pravo na božanstvenost.«[37])

Kur'anom su propisane mnoge zabrane u islamu. Najznačajnija je zabrana obožavanja idola: (**širk**). Značajan tabu je alkohol, tj. zabrana alkoholnih pića: «0 vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo.» (5,90). Kur'an zabranjuje i uzimanje određenih jela: »Zabranjuje vam se strv, krv, i svinjsko meso, i ona koja je zaklana u nečije drugo a ne u Allahovo ime, i koja je udaljena i ubijena, i koja je strmoglavljena, i rogom ubodena, ili od zvijeri načeta - osim ako ste je preklali« (5,3); »strv i krv i svinjsko meso« (2,173), (6,45).

Kur'an govori o premoćnom stave muškarca u odnosu na ženu, koja treba da bude »rob« mužu (islamisti, ističu da se radi samo o »fizičkoj premoći» muškarca) »Žene vaše su njive vaše, i vi njivama svojim prilazite kako hoćete« (2,223). Za vrijeme **hajza** (menzisa) žena ne smije klanjati, postiti, spolno opštiti, Kur'an učiti, Kur'an prihvatati bez kakvog omota, u džamiju ulaziti, Kabu obilaziti itd.« »*Ne općite sa ženama za vrijeme mjesečnog pranja, i ne prilazite im dok se ne okupaju*« (2, 222); »Dozvoljava vam se da se u noćima dok traje post sastajete sa svojim ženama. . .; Sa ženama ne smijete imati snošaja dok ste i u itikafu u džamijama« (2,87).

Kodeks islamskog vjerozakona, propisa uzetih iz Kur'ana, naziva se **šerijat**. **Adeti** - običajno pravo, regulisali su društvene odnose na određenom stupnju društvenog razvoja pripadnika islama. Osnovu šerijata čine Kur'an i **hadsi.** Hadisi su kazivanja koja se odnose na Muhamedova a.s djela i izreke. Oni su prenošeni usmenom tradicijom i kasnije zapisivani.

Neki autori nastoje u Kur'anu naći demokratske «socijalističke« osnove koje mogu poslužiti kao program za revolucionarni preobražaj društva i izgradnju socijalizma. Takvi pristupi dobijaju posebno na značaju danas kada je problem društvene uloge religije, pa i islama, veoma složen: I danas se, kao uostalom i u prošlosti, dešavaju razne stvari u svijeta u ime religije, pa i u ime islama. U ime religije dešavaju se događaji na koje se može gledati sa simpatijama, ali i oni na koje se gleda sa gnušanjem.

Pojedini autori u afro-azijskom svijeta smatraju da je Islam jedini izlaz u situaciji kad lijeve socijalističke, revolucionarne snage još nisu u stanju - zbog svog socijalno-historijskog položaja u tim zemljama - da dadnu odgovor na krizu koja vlada u tim sistemima. To dovodi do pokušaja oživljavanja islamskog integriteta, kad se u Kur'anu traži odgovor na sva savremena socijalno-politička pitanja i teškoće. Tako dolazi do jačanja društvene i kulturne uloge islama u tom dijelu svijeta. Islam u tim sredinama teži stvaranja jednog integrističkog bloka zasnovanog na kur'anskim vrijednostima, što može biti politički - i ne samo politički - opasno za savremeni svijet.

Postavlja se pitanje: da li se određeni socijalni preobražaji koje predvode religijske vođe mogu smatrati revolucijom? U odgovoru na to pitanje miješaju se pojmovi religijskog i političkog pokreta, nacionalno-emancipatorski i antiimperijalistički pokreti sa istinskom socijalnom i političkom revolucijom, itd. Kur'an je pisani religijski autoritet, kao i ostali pisani religijski autoriteti drugih religija. Dublji su socijalno-historijski razlozi doveli do toga da on postane simbol izrazito antiimperijalističkog okupljanja u nekim zemljama. Treba otkriti kakva se suština krije ispod tog religijskog, Kur'anskog (ili drugom slučaju biblijskog) plašta. Neprihvatljivo je iz Engelsovih bilješki o »Muhamedovoj vjerskoj revoluciji«[38] izvlačiti teze o revolucionarnosti islama. Sam Engels je to dodao: »Kao i svaki vjerski pokret i islamski je bio »formalna reakcija« na postojeće društvene odnose.

Međutim, vratimo se u našim razmatranjima osnovnim karakteristikama islamskog učenja. Islamisti vjeruju da «nema Boga osim Allaha i Muhameda - njegova poslanika». Vjera u Alaha, čija su svojstva izražena u 99 epiteta, osnova je islamskog učenja kroz koju se izražava monoteizam. Priznanje drugih bogova smatra se smrtnim grijehom. Alah ima dosta sličnosti sa bogom Jahveom ili kršćanskim Bogom-ocem. Međutim, on je sam, nema ni sina ni kćeri. Vjeruje se u predodređenost po kojoj sve u svijetu zavisi od Alaha. On je, po islamskom učenju, odredio i ličnu sudbinu, životni put svakom vjernike. Riječju **imam** označava se to vjerovanje u jednog boga, Alaha.

Božiji poslanik naziva se **pejgamber**, (vjerovjesnik). Islam priznaje sve proroke od Abrahama do

---

[37] Engels-Graeberu 15. juna 1839. Marks-Engels, Odabrana pisma, Kultura, Zagreb, 1955, str. 36.

[38] Engelsovo pismo Marksu oko 18. maja 1853. Marks-Engels, Prepiska I, Kultura, Beograd, 1856.

Isusa, ističući da je Muhamed posljednji i najmoćniji poslanik, božji poslanik (**resul**). Kult poslanika Muhameda razvio se u islamu postupno. Kako Kristu odriču božanstvo, tako ni Muhameda ne smatraju bogom već samo poslanikom.

Islamisti vjeruju u besmrtnost duše; u **kijamet** (sudnji dan); **ahiret** (zagrobni život); uskrsnuće mrtvih; strašni sud; **džehennem** (pakao); **džennet** (raj); **meleke** (anđele) koje ima svaki čovjek i demone zla - **šeitane** (đavao, satana).

Nad djecom se obavlja **obred obrezivanja**, što se smatra simbolom pripadnosti islamu. U mnogim plemenskim zajednicama postojali su rituali uvođenja u svijet odraslih u koje je zasigurno spadalo i obrezivanje. To je obrezivanje krajnje kožice spolnog organa. U Kur'anu nema nikakvih iskaza koji bi se odnosili na taj ritual, već je to naznačeno kao **sunna**, tj. preporuka u tradiciji proroka. Obrezivanje muške djece obavlja se u dobi između rođenja pa do četrnaeste godine.

Da li je obrezivanje higijenski čin ili religijske-obred? Odgovor na to pitanje zavisi od simbolike koju obrezivanje izražava. Neki narodi ovaj obred ne smatraju samo bitnim za pripadnost islamu već i određenoj nacionalnosti. Istraživanja u nekim socijalističkim zemljama pokazuju da čak 25% ateista smatra ovaj obred nacionalnom osobenošću, simbolom pripadnosti određenoj naciji.

Obred obrezivanja mora se obavljati pod medicinskom kontrolom, jer bi nestručno izvršeno obrezivanje moglo imati i tragične posljedice po vjernike (trovanje, smrt). Ovaj obred, kao i obred krštenja maloljetnika, može se vršiti samo na osnovu zahtjeva njegovih roditelja, odnosno staratelja[39].

Istina, obrezivanje nije specifično islamski obred, jer je bilo poznato i prije islama. Ono je u Islam uneseno iz jevrejske religije iako ga susrećemo i kod Semita, Egipćana, . Feničana, Etiopljana, Arapa. Svečano obrezivanje obilježavalo se pjesmom, plesom i gozbom.

U nekim zemljama (Senegal, Gvineja, Niger, Gornja Volta, Kenija) još uvijek se zadržao prastari običaj obrezivanja djevojčica. Najčešće se to obavlja u pubertetu, kao ritual kojim djevojčica ulazi u svijet odraslih. Nakon toga obreda 85% djevojčica postaje frigidno.

3. GLAVNI PRAVCI U ISLAMU

Po pitanju Muhamedovog svjetovnog nasljeđivanja došlo je do diferencijacije među islamistima, koja je dala dva velika pravca: šiitski, koji je i danas dominantan na području Irana i sunitski.

Sunizam je ortodoksni pravac u islamu i ima najviše sljedbenika. Lojalni su zajednici i njenoj tradiciji. Vjeruju da potiču od trećeg halife Osmana, za razliku od šiita koji po predaji potiču od četvrtog halife, Alije. Sunizam je bio oficijelna islamska tekovima u periodu arapskog halifata. Islamisti kod nas pripadaju sunitskom pravcu.

Socijalni protesti do kojih je dolazilo među islamistima uzrokovali su njihovo religijsko ispoljavanje u **šiitizmu.** Šiiti se razlikuju od sunita po tome što ne priznaju **sunu** — »predanje« — koje predstavlja zbornik kazivanja o životu i djelovanju Muhamedovom. Kao i suniti, priznaju svetost Kur'ana, Muhamedovo poslanstvo i tradicionalne islamske obrede. Šiiti imaju svoje sopstveno Predanje, **ahbar.** Razvili su kult svetih mučenika, vjeruju u »skrivenog imama« koji će se pojaviti i na zemlji uspostaviti carstvo božje. Sljedbenici ovog islamskog pravca žive uglavnom u Iranu i Iraku.

Socijalne protivurječnosti među pripadnicima islama uslovile su i pojavu više sekti. Njihovi sljedbenici su po pravilu pripadali siromašnim beduinskim slojevima koji su kroz sektu izražavali socijalni protest protiv feudalnih društvenih odnosa. Prema nekim istraživačima postoji oko sedamdeset redova u islamu.

Jedan od formi socijalnog protesta u islamu bio je i misticizam, u čijem okrilju se ističe **sufizam,** kojem pripada i **derviški red** (perzijski **prosjak, siromah).** Još u sedmom vijeku u Siriji su se počele stvarati siromašne redovničke zajednice. U početku su sufisti imali opozicioni stav prema svjetovnom i duhovnom vodstvu i prihvatili asketski način života. Propovijedali su »bježanje od svijeta«, osuđivali bogatstvo, raskoš i lagodan život. U dvanaestom vijeku sufizam je priznat za ortodoksno islamsko učenje.

Derviši su sa turskim osvajanjem došli i u naše krajeve. Prije II svjetskog rata bili su rasprostranjeni u mnogim mjestima Bosne i Hercegovine (Sarajevo, Fojnica, Visoko, Srebrenica, Mostar, Bijeljina, Foča itd.). Imali su oko 1500 vjernika i 17 tekija. Bili su priznati i od strane Starješinstva Islamske zajednice. Nekad su bili vrlo brojni u Jugoslaviji, ali ih je sve manje. Islamska zajednica je 7. jula 1952. godine zabranila djelatnost derviške sekte na području Bosne i Hercegovine i oduzela dekrete njihovim **šejhovima.** Ima ih na području SAP Kosova, SR Makedonije i SR Bosne i Hercegovine. U posljednje vrijeme ima indicija da nastoje oživjeti svoj rad.

Derviški samostan u kojem se drže predavanja iz misticizma naziva se **hanikah.** Kod nas su postojala dva u Sarajevu. Jedan je sagradio 1531. Gazi Husrevbeg, a drugi šejh Ibrahim Bistrigija. Derviške bogomolje u kojima se obavljaju vjerski obredi i gdje se derviši okupljaju za vrijeme vjerskih praznika i mjeseca posta **(ramazana)** nazivaju se **tekijama.** Posebna prostorija u kojoj se obavljaju obredi naziva, se **semahana.** Pripadnik derviškog reda naziva se **derviš** — monah, siromah, asketa. Sinonim za naziv derviša je **fakir.**

4. OBREDI U ISLAMU

Svaki pripadnik islama mora poštovati pet osnovnih principa: 1. ispovijedanje vjere **(šahada),** 2. obredna molitva **(salat),** 3. post **(saum),** 4. zakonska milostinja **(zakat)** i 5. hodočašće u Meku **(hadž).**

1. Ispovijedanje vjere, šahada, jeste vjerovanje da »nema božanstva izvan Allaha, čiji je poslanik Muhamed«. Ispovijedanje vjere u skupu vrši se u džamijama i službenim prostorijama vjerske zajednice, kao i u dvorištima uz te objekte, ukoliko s njima čine cjelinu. Istina, skupni obred se može vršiti i u drugim javnostima pristupačnim

---

[39] Čl. 13. Zakona a pravnom položaju vjerskih zajednica, »Službeni list SRBiH, br. 36/76.

prostorijama koje vjerska zajednica u skladu sa zakonom koristi uz prethodno pribavljeno odobrenje nadležnog opštinskog organa uprave. Kao i katolici, islamisti stavljaju naglasak na posjetu hramu—**džamiji ili mošeji.** U početku je džamija služila kao sastajalište, vijećnica pa i sudnica. Prvu džamiju osnovao je sam Muhamed a.s kod Medine 622. godine. Naziv džamija upotrebljava se obično za hramove na području Turske i tamo gdje su dosezala turska osvajanja, dok je za arapsko područje uobičajen naziv **mesdžid.**

U poređenju sa katoličkim i pravoslavnim crkvama džamija je unutra jednostavnija: nema namještaja niti drugih predmeta, nema muzičkih instrumenata, jer po islamu nema muzičkog ili horskog učestvovanja u bogosluženju, zidovi su najčešće ukrašeni tekstovima iz Kur'ana. Prostorija uz džamiju u kojoj radi džamijski službenik određen da najavljuje vrijeme za pet dnevnih molitvi naziva se **muvekithana** (postoji i u dvorištu Begove džamije u Sarajevu).

Jedan ili više vitkih, visokih, četverokutnih ili cilindričnih tornjeva džamije naziva se **munara** (minaret). Na njoj se nalazi jedna ili više galerija sa kojih **mujezin** poziva vjernike na molitvu. Na vrhu munare nalazi se **alem** - polumjesec sa kuglama. Prostor ispred džamije namijenjen za ostavljanje obuće prilikom ulaska u nju naziva se **papučluk.**

Glavno bogosluženje u džamiji obavlja se petkom. Uči se Kur'an i drži propovijed - **hutba.** U obredu nema horskog pjevanja niti muzičkih instrumenata. Imam za vrijeme molitve stoji ispred vjernika u polukružnoj niši u stijeni džamije **(mihrab)** okrenut u smjeru Kabe. Mihrab je obično ukrašen ornamentima i natpisima iz Kur'ana. Govornica sa koje se petkom i prvi dan Bajrama drži hutba naziva se **minber ili kjurs.**

Među poznatije džamije u Bosni i Hercegovini spadaju Begova džamija u Sarajevu, Ferhadija u Sarajevu (sagrađena 1562. g.), Ferhadija u Banjaluci (sagrađena 1579), Aladža džamija u Foči, Džamija u Počitelju, Šarena džamija u Travniku. Navedene džamije se ističu po specifičnoj arhitekturi te su, kao spomenici kulture, pod zaštitom države.

Manja bogomolja u islamu koja nema munare i koja se, kao takva, ne koristi za **džumu** tj. podnevnu molitvu petkom, ni za bajramski **namaz** naziva se **mesdžid.**

2. Obredna molitva (salat) je čin obožavanja Boga. Treba činiti pokrete i izgovarati molitvene riječi, čime se postiže jedinstvo s Bogom. Islamski vjernici su obavezni prije molitve obaviti **abdest** - ritualno umivanje lica, ruku do lakata, nogu do članaka, te ispiranje usta i nosa, kao i trljanje mokrom rukom vratnih žila, ušiju i tjemena. Ritualno pranje ili **ablucija** propisano je na određeni način u mnogim religijama a simbolizira »očišćenje« prije molitve.

Vrijeme molitve označava se **ezanom,** koji daje mujezin na arapskom jeziku, najčešće sa džamijskog minareta. **Okujisanje**, tj. učenje ezana daje se za jutarnju, podnevnu, popodnevnu, predvečrenju i večernju molitvu. Ezan se može vršiti i sa **ezantaša,** kamena koji stoji s desne strane na ulazu u džamiju. Pripadnici islama, kad čuju prve riječi mujezina sa munare ili ezantaša, izgovaraju **azizalah** — izreku koja znači »Allah je moćan«.

Molitva koja se obavlja svaki dan pet puta, u određeno vrijeme, u zavisnosti od položaja sunca na nebu, naziva se **namaz.** Sadrži se u klanjanju i izgovaranju rečenica iz Kur'ana i molitva na arapskom jeziku. Molitva je u ovoj religijskoj zajednici obaveznija nego u kršćanskim. U Kur'anu stoji: »Redovno molitvu obavljajte, naročito onu krajem dana« (2,238). »I obavljajte molitvu petkom i krajem dana, i u prvim časovima noći« (11,104), »Obavljaj propisane molitve kad Sunce s polovine neba krene, pa do noćne tmine, i molitvu u zoru jer molitvi u zoru mnogi prisustvuju« (17,78). Da bi molitva bila uslišana vjernik se mora licem okrenuti u pravcu hrama Kaba ili Ćaba u Meki[40]. Strana svijeta na kojoj se nalazi Kaba naziva se **kibla.** Položaj svih džamija, kod nas i u svijetu, tako je podešen da su vjernici uvijek, prilikom molitve, licem okrenuti prema Meki. Zajedničko klanjanje namaza naziva se **džemat.**

Obredna molitva koju treba obaviti pet puta na dan naziva se i **salat.** Molitva koja se obavlja stojeći na nogama naziva se **kijam[41].** Ovčije runo koje islamista obično prostire da bi na njemu klanjao naziva se **postećija.** Brojanice kojima se vjernici služe prilikom molitve nazivaju se **tespih,** a imaju 33 ili 99 zrna. Za molitvu se daje pregled vremena - u koje vrijeme treba obaviti koju molitvu. Takav pregled naziva se **vaktija.** Pet islamskih molitava naziva se **bešvakat namaz.** Prva jutarnja molitva je **sabah** potom **podne, ićindija, akšam** (vrijeme od zalaza sunca do potpunog mraka) i **jacija** - posljednje klanjanje dva sata nakon zalaska sunca. Zajedno sa jacijom obavlja se i ramazanska molitva - **teravija.** Molitva mujezina u džamiji ili izvan nje, pred početak grupne molitve, naziva se **ikamet.**

Svečana skupna podnevna molitva petkom u džamiji naziva se **džuma.** U njoj imam uči **hutbu** vjerskog ili etičko-moralnog karaktera. Nedjeljna molitva petkom u podne ima i svoju društvenu funkciju, jer su tom prilikom zajedno okupljeni svi vjernici koje »molitva i džamija ujedinjuje«, bez obzira na njihove međusobne socijalne, kulturne ili druge razlike.

3. Post (saum) je obavezan u devetom mjesecu islamske godine - **ramazanu.** Vjernici se od zore do sumraka suzdržavaju od jela, pića i seksualnih odnosa. Noću se izgovaraju posebne prigodne molitve.

4. Zakonska milostinja (ili zakat) je dosta rasprostranjena u islamu. Davanje zekata je obavezno za svakog pripadnika islamske religije. Vjeruje se da milostinja oslobađa grijeha i omogućava put u blaženstvo.

Najrasprostranjeniji vid davanja je zekat. Smatra se da je to prvi društveni porez. Svaki imućni mora dati godišnje 2,5 odsto od svojih dobara u naturi. Nekad je bio propisivan i državnim zakonima. Tim porezom imam pokriva troškove vjerskog života islamske zajednice.

Ipak, najrasprostranjeniji vid davanja milostinje je **sadaka,** tj. dobrovoljno davanje priloga, naročito u deset posljednjih dana ramazana.

---

[40] Hram je četvrtastog oblika i u njemu se čuva »sveti« crni kamen.

[41] Kijam je samo jedan od više farzova koji se moraju ispoštovati u molitvi (kijam, ruku, sedžda i dr.).

5. Hodočašće u Meku, **hadž,** je peta obaveza islamista. Islamista tokom života treba da obiđe dva sveta mjesta i put kojim je Muhamed a.s prošao iz Meke u Medinu. U Kur'anu stoji: »Hadž i umru radi Allaha izvršite! A ako budete spriječeni onda kurbane koji vam se nađu pri ruci zakoljite, a glave svoje, dok kurbani ne stignu do mjesta svoga ne brijte« (2,96). Oni koji iz bilo kojih razloga nisu u mogućnosti obaviti hadž, mogu tu svoju obavezu prenijeti na drugoga. Onaj ko obavlja hadž za drugoga naziva se **bedel.** Obično oni zamjenjuju bolesnog ili umrlog koji se zavjetovao da će obaviti hadž. Hadž se obavlja u posljednjem mjesecu hidžretske godine pred Kurban-bajram. »Hadž je u određenim mjesecima; onom ko se obaveže da će u njima obaviti hadž nema snošaja sa ženama i nema ružnih riječi, i nema svađa u danima hadža«, piše u Kur'anu (2,197).

Hadž se obavlja u Meki, rodnom mjestu Muhamedovom, koje posjećuju brojni hodočasnici iz čitavog svijeta. Kad stignu u Meku, hodočasnici se oblače u komad bijelog nešivenog platna **kefin** ili **ćefin.** Tih dana se, vidjeli smo moraju pridržavati Kur'anske zabrane stupanja u seksualne odnose, ne briju se, ne šišaju, itd. U Meki hodočasnici obavljaju tri obreda:

a) Svi treba sedam puta da obiđu oko Kabe: tri puta brzo, četiri puta polako. Svaki put poljube ili dotaknu crni kamen.
b) Obredna šetanja između dva brežuljka obavljaju se takođe sedam puta.
c) Izlazi se na visoravan **Arafat,** gdje se od podne do sunčeva zalaska »stoji pred licem Allahovim«. Bez izvršenja tog obreda niko nema pravo zvati se hadžijom. Nakon silaska s brijega noć se provodi pod vedrim nebom u slavlju. Hadž se završava oproštajnim obilaskom oko Kabe.

Voda koju hodočasnici donose sa izvora iz blizine Kabe i koja se čuva da bi se njom kao »svetom vodom«, na samrti napojio umirući, naziva se **zemzem.** Hadž onome ko ga obavi donosi izmjenu socijalnog statusa u islamskoj sredini: stiče titulu i pravo da ga zovu »hadžija«. Prema islamskom učenju, svaki korak koji se učini na hadžu jeste približavanje kraljevstvu Allahovom. Hadžija stiče pravo da nosi **ahmediju:** tanko platno oko kape koje je šarene boje (kod imama i hafiza je bijele boje, a kod derviša zelene ili crne boje). Sinonimi za ovaj pojam jesu riječi **čalma, saruk i turban.**

Treba istaći da je hodočašće obavezno za one koji posjeduju dovoljno sredstava ne samo za put, već i za bezbrižan život porodice za vrijeme odsustva hodočasnika. Nekad je putovanje na hadž trajalo i više godina - čak deset godina.

Broj hodočasnika (ne računajući one iz Saudi Arabije) kretao se od 318.507 u 1967. godini do 719.040 u 1976. godini. Najveći broj hadžija zabilježen je u 1974. godini: 918.777 (tada je na hadžu iz SFRJ bilo 1.845 hodočasnika), a zatim 1975. godine: 894.573 (iz SFRJ 1.048).

Obred sahrane u islamu naziva se **dženaza**[42]**.** Rodbini umrlog izražava se saučešće izrazom **bašunsag-olsun.** Tijelo mrtvaca se odmah okupa i zamota u bijelu plahtu, a ne zatvara se u kovčeg. Sto na kojem se obavlja obred kupanja mrtvaca naziva se **tenešir.** Obred obavlja **gasal.** Sam obred kupanja mrtvaca naziva se gasul[43], a obavlja se u specijalno napravljenoj zgradi - **gasulhani.** Vrijeme žalosti za umrlim može trajati sto dana.

Povodom smrtnog slučaja mujezin objavljuje smrt. Za pokojnika se upotrebljava pojam **rahmetli,** a riječ **rahmet** označava Božiju milost, oprost grijeha, pokoj duše umrlog. Nakon sahrane umrlog, vjerski službenik nad grobom izgovara - na arapskom jeziku - molitvu koja se naziva **talkin.**

Zagrobni svijet, **ahiret,** dijeli se, rekli smo, na džennet i džehennem. Da bi duša umrlog izbjegla pakao, izgovara se molitva za umrlog. To je **fatiha,** prva sura Kur'ana koja se sastoji od sedam odlomaka. Grupna molitva, kao pomen na umrle, naziva se **tehwid.** Pomen se daje na dan sahrane, sedminu, četrdesetinu, pola godine i godinu dana nakon smrti. Skupna molitva u džamiji ili u kući poslije čitanja Kur'ana namijenjena »dušama umrlih« naziva se **hatma.** Nadgrobni kamen na grobu islamiste naziva se **bašluk** ili **nišan.** Nadgrobni spomenik - mauzolej, podignut uz džamiju ili na islamskom groblju, naziva se **turbe.**

5. ISLAMSKI PRAZNICI

Islamski praznici računaju se po lunarnom kalendaru. Godine su se počele računati od 15. juna 622, kad je, po islamskoj predaji Muhamed a.s preselio iz Meke u Medinu. Islamska godina ima dvanaest mjeseci koji imaju nazive: **1. muharem, 2. safer, 3. rebull-evvel, 4. rebull-ejahir, 5. džumade-ula, 6. džumade-uhra, 7. redžeb, 8. šaban, 9. ramazan, 10. ševval, 11. zul-ka'de, 12. zul--hadže.**

Šest mjeseci imaju po trideset, a šest po dvadeset devet dana. Zato lunarna godina ima jedanaest dana manje nego obična.

Praznik u čast rođenja proroka Muhameda naziva se **Mevlud** i slavi se 12. rebiul-evvela po islamskom kalendaru.

Post zauzima važno mjesto u islamskom obredu. Posti se za »iskupljenje grijeha«. Po predaji Muhamed je primio prvu objavu u devetom mjesecu arapske lunarne godine - ramazanu. Zato je naredio da se taj mjesec posti. Nasuprot postu u jevrejskoj religiji koji traje od sumraka do sumraka, Muhamed je odredio da se posti samo od izlaska do zalaska sunca. O ramazanskom postu u Kur'anu stoji: »U mjesecu ramazanu počelo je objavljivanje Kurana, koji je putokaz ljudima i jasan dokaz pravog puta i razlikovanja dobra od zla. Ko od vas bude u tom mjesecu kod kuće, neka ga u postu provede« (2,185).

Post traje svaki ramazanski dan od izlaska do zalaska sunca. Post je zabranjen samo ženama u vrijeme njihova mjesečnog ciklusa. Za vrijeme posta ne jede se i ne pije ništa, ne uzima se ni voda, ne puši. Zabrana se ne odnosi samo na uzimanje hrane i pića, već i na seksualne odnose.

---

[42] Istina, tim pojmom se označava i mrtvac (mejit) na nosiljci i molitva za umrlog koja se obavlja poslije pogreba.

[43] Svaki vjernik u islamu dužan je okupati se poslije spolnog snošaja ili polucije, jer u protivnom ne bi mogao vršiti vjerske obrede.

Ramazan je ne samo mjesec posta već i mjesec molitve. Tada se znatno više pažnje poklanja molitvi nego ostalih mjeseci. Džamije su posjećenije, a i po kućama se klanjaju **teravije**[44]**.** Obavljanje molitve je posebno naglašeno 27. ramazanske noći, koja se zove »noć sudbine«. Post prestaje prvog dana narednog mjeseca islamske godine koji se naziva **ševval**[45]**.**

Bajram je najveći praznik u islamu. U toku jedne kalendarske godine slave se dva bajrama:

a) **Ramazanski bajram** počinje prvog dana mjeseca ševvala, nakon ramazanskog posta i slavi se tri dana;

b) **Kurban-bajram** ili hadžijski bajram počinje deseti dan mjeseca zul-hidže[46] i traje četiri dana. Zove se »kurbanski« jer se tad kolju »kurbani«, i »hadžijski« jer je tih dana glavno hodočašće u Meki.

Kurban-bajram zove se i Veliki bajram. Prinošenje kurbana[47] vezano je za biblijsku legendu o proroku Abrahamu (Ibrahimu), koji je htio za žrtvu bogu prinijeti svoga sina Isaka (Ismaila), ali je bog poslao anđela da spasi Abrahamovog sina. U spomen na taj događaj svaki islamista obavezan je prinositi žrtvu - kurban. Taj i iduća tri dana u arapskim zemljama islamisti proslavljaju Idul-adha, a u Turskoj i područjima na kojima se za vrijeme turskih osvajanja proširio islam, Kurban-bajram. Pošto se godina računa po lunarnom kalendaru, to ni Ramazan ni Bajram nisu svake godine u istom mjesecu.

6. ORGANIZACIJA ISLAMSKE ZAJEDNICE

Islam je rasprostranjen počev od Atlantika do Indije i od Aralskog jezera do Sahare. Sirenju islama doprinijela je dosta uprošćena dogmatska i ritualna osnova u odnosu na druge »svjetske« religije. Od 7. do 9. vijeka islam se proširio u Siriju, Palestinu, Iran, istočne dijelove Kavkaza, Afganistana, srednju i centralnu Aziju. Od 9. do 11. vijeka proširio se i na sjevernu Afriku, Pirinejsko poluostrvo i Sudan. U 11. vijeku proširio se i na tlo Male Azije. Od 12. do 15. vijeka prodire u Indoneziju, a preko turskih osvajanja širi se i na Balkanu.

U Aziji je rasprostranjen u sljedećim zemljama: Jemenu, Kuvajtu, Kataru, Turskoj, Siriji, Jordanu, Libanu, Saudi Arabiji, Iranu, Iraku, Afganistanu, Pakistanu, Indoneziji, Indiji, Kini, Šri Lanki, Kipru, azijskom dijelu SSSR-a itd.

Na afričkom kontinentu islam je rasprostranjen u Egiptu, Maroku, Alžiru, Libiji, Tunisu, Sudanu, Mauritaniji, Somaliji, Etiopiji, Gvineji, Nigeru, Maliju, Ugandi, Keniji, Tanzaniji itd.

U Evropi islamisti žive u Albaniji, Jugoslaviji, Bugarskoj, a imigracijom radne snage proširio se islam i u neke zapadnoevropske zemlje.

Na Balkanu islam je masovno prodirao u 15. i 16. vijeku. Najviše je rasprostranjen, kad je riječ o Jugoslaviji, u SR Bosni i Hercegovini, SR Makedoniji, SAP Kosovu, ali sljedbenika islama ima i u SR Sloveniji, SR Hrvatskoj, SR Srbiji, SR Crnoj Gori i SAP Vojvodini. U Bosnu je islam došao padom pred Turskim osvajačima. Od tada teče proces islamizacije u Bosni, a naročito pristaša bogumilstva[48].

Austrougarska je Konvencijom iz 1879. pristala da u Bosni i Hercegovini obezbijedi slobodu ispovijedanja islama. Poslije aneksije austrougarske vlasti se nisu pridržavale tog stava, već su postavljale vjerske službenike i miješali se u unutrašnji život islamske zajednice. Godine 1909. islamisti su dobili vjersku autonomiju, te je uvedena i institucija reis-ul-uleme.

Stvaranjem Kraljevine SHS islamisti Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije činili su jednu zajednicu pod rukovodstvom reis-ul-uleme u Sarajevu, a islamisti Srbije i Crne Gore činili su drugu zajednicu pod upravom vrhovnog muftije u Beogradu. Državnim zakonom o Islamskoj zajednici 1930. godine sjedište reisa premješteno je u Beograd. Izmjenama i dopunama tog zakona 1936. godine sjedište je ponovo vraćeno u Sarajevo.

Prema Ustavu Islamske zajednice iz 1969. godine organi Zajednice su:

1. Odbori Islamske zajednice su osnovni organi na užem lokalitetu. Sjedište odbora je po pravilu u gradu, a obuhvata više **džemata** iz gradskog i prigradskog područja. Džemat je određeno područje na kojem se obavlja vjerski život. Obično obuhvata područje jedne džamije. Pripadnici džemata čine **džematski zbor.** Džematom rukovodi **džematski odbor** u kojem je i **imam.**

2. Muftija je glavno vjersko lice na jednom širem području.

3. Starješinstvo Islamske zajednice obuhvata područje više odbora. Nekad se taj organ zvao **ulema-medžlis** i imao je jurisdikciju na području jedne republike. Postoje četiri starješinstva kao izvršni organi četiri sabora.

4. Sabori su skupštinski organi za područje pojedinih starješinstava. Sabor zasjeda jednom godišnje. Postoje četiri sabora za ista područja za koja postoje i starješinstva:

a) Sabor za SR Bosnu i Hercegovinu, SR Hrvatsku i SR Sloveniju sa sjedištem u Sarajevu,
b) Sabor za SR Srbiju, SAP Vojvodinu i SAP Kosovo sa sjedištem u Prištini,
c) Sabor za SR Makedoniju sa sjedištem u Skoplju i
d) Sabor za SR Crnu Goru sa sjedištem u Titogradu.

5. Vrhovni sabor Islamske zajednice u SFRJ je vrhovni predstavnički organ islamista i čine ga delegati četiri regionalna sabora. Zasjeda jednom godišnje, a po potrebi i više puta. Vrhovni sabor na prijedlog reis-ul-uleme bira predsjednike starješinstava za četiri naprijed navedena područja.

---

[44] Teravija je ramazanska molitva koja se obavlja zajedno sa jacijom, poslije čega se može slobodno jesti i piti.

[45] Dva mjeseca nakon ševvala islamisti slave Kurban-bajram.

[46] Dva mjeseca i deset dana nakon Ramazanskog bajrama.

[47] Bravče ili goveče koje islamisti kolju na Kurban-bajram jer je svaki islamista »obavezan« prinijeti žrtvu Allahu.

[48] O tome Miroslav Krleža kaže: »Ojađen koncilima rimskim i bizantinskim, u panici pred Serenissimom, pred Arpadovcima, pred napuljskom dinastijom Anžuvinaca i katoličkim Jagelonima kao i pred Matijom Korvinom ili srpskim kraljevima i njihovim zakonima, koji im prijete smrću, lomačom, barbarski, anarhoidni bogumilski narod, nije se dao krstiti a kada je Nekrst prevladao slabe kršćanske, krvave feudalne susjede, bogumili su sprema ove moralne i političke katastrofe u komšiluku ostali, po svoj prilici, savršeno indiferentni. Slom kršćanstva na Balkanu nije bogumilima iz njihove dijabolizirane perspektive izgledao takvim elementarnim historijskim zlom koje ne bi bilo manje od onog da je to satansko kršćanstvo nad njima trijumfiralo. «Ad evitanda mala matera, bogumili prikloniše svoje barjake pred islamom«. M. Krleža, »Panorama pogleda, pojava i pojmova«, **Oslobođenje** 8. 10. 1975.

6. Vrhovno islamsko Starješinstvo u SFRJ je vrhovni izvršni organ Islamske zajednice sa sjedištem u Sarajevu. Vrhovnim starješinstvom rukovodi reis-ul-ulema. Pod njegovim nadzorom se nalazi i Islamski teološki fakultet u Sarajevu.

7. U borbi za vjersku autonomiju pod Austrougarskom 1882. islamisti su osnovali svoju vrhovnu vjersku vlast, a kasnije uspostavili i instituciju reis-ul-uleme koji je vrhovni vjerski poglavar i nalazi se na čelu Vrhovnog islamskog starješinstva.

U islamskoj zajednici ne postoji klasična crkvena hijerarhija niti crkveni autoriteti. Ne postoje koncili i sinodi koji bi donosili dokumente obavezne za sve islamiste. Ne postoji ni svećenstvo poput onog u kršćanstvu, a nema ni »svetih sakramenata«. Vjernici vjerske službenike ne identifikuju sa islamom, jer islam u principu isključuje bilo kakvo posredništvo između Allaha i vjernika, a sve religijske aktivnosti mogu se obavljati i bez prisustva vjerskog službenika. Vjerski službenici (imami, bule i sl.) nisu nositelji »božje blagodati«. Molitva se može obaviti bilo gdje i bez prisustva vjerskog službenika.

Vjerski službenici koji tumače i šire islamske dogme, koji su predavači na višim i srednjim islamskim školama nazivaju se **uleme.** Vrhovni vjerski vođa u nekim zemljama gdje je rasprostranjen islam naziva se **halif.** Nekada, kada su postojale tijesne veze između svjetovne i sakralne vlasti, halif je imao i svjetovnu i sakralnu vlast. Kod nas, na području SFRJ, među islamskim vjernicima ne postoji titula halifa. Vrhovni vjerski poglavar za islam u SFRJ i najodgovornije lice vjerskog života islamista je **reis-ul-ulema** sa sjedištem u Sarajevu. Ovu titulu je, kako smo rekli, u Bosni i Hercegovini zavela Austrougarska. Reis-ul-ulema se bira na skupu koji čine članovi Vrhovnog sabora Islamske zajednice, direktori škola za pripremanje vjerskih službenika i glavni imami iz cijele SFRJ. Reis-ul-ulema i islamski vjerski službenici nose mantije od crne, zelene ili neke druge čohe, koje se zovu **džuba.**

Viši vjerski službenik u islamu koji ima religijsko-pravni autoritet naziva se **muftija.** Pripadnik islama koji zna čitav Kur'an napamet naziva se **hafiz.** Vjerski službenik koji rukovodi grupnom molitvom, stojeći ispred onih koji se mole i ponavljaju njegove riječi i pokret tijela, naziva se **imamom.** Po islamskim propisima tačno je precizirano šta imam treba da izgovara u namazu, a šta vjernici. Vjerski službenik koji vrši službu u lokalnoj džamiji naziva se **džematski imam.** Glavni imam u jednom gradu naziva se **bašim.** Vjerski službenik koji drži **hutbu** (propovijed) petkom u džamiji ili na Bajram naziva se **hatib.** U manjim džamijama zamjenjuje ga imam. Džamijski službenik koji sa munare »okuјiše« tj. poziva vjernike na neku od pet dnevnih molitvi, ponavljajući pjevajućim glasom arapski tekst i asistira imamu u džamiji, naziva se **mujezin.** Pripadnica islama koja posjeduje vjersko obrazovanje da može vršiti određene dužnosti koje obavljaju vjerski službenici naziva se **bula.**

Vjerska škola u kojoj se pripremaju budući vjerski službenici naziva se **medresa.** To je srednja teološka škola. U Sarajevu djeluje Gazi-Husrev-begova medresa, osnovana 1573. godine. Školovanje u njoj traje 5 godina i nakon toga se stiče zvanje imama, postoji i žensko odjeljenje medrese. Đačko udruženje ove škole izdaje dvomjesečni list »Zem-Zem«. Pored ove, u Prištini postoji Alaudin medresa. U Sarajevu djeluje i Islamski teološki fakultet, koji priprema teološki visoko obrazovane kadrove u islamskoj zajednici. Nastavnik u medresi naziva se **muderis,** a vjeroučitelj u medresi **hodža.** Ova titula se obično stavlja iza imena (Arif-hodža).

Mektebi ili **Mejtefi** su bili osnovna islamska škola koja je trajala tri godine. U njoj se učilo arapsko pismo i čitali tekstovi iz Kur'ana.

Islamski vjerski službenici nazivaju se skupnim imenom **ilmija.** Oni imaju staleško »Udruženje ilmije«, koje okuplja vjerske službenike i ima za cilj, između ostalog, da raspravlja o staleškim pitanjima, doprinosu razvoja međuvjerske tolerancije i jačanju dobrih odnosa između Islamske zajednice i organa vlasti. Pored ovog, po pravilima Udruženja, članstvo je dužno da radi i na unapređivanju vjerskog života među pripadnicima islama. Udruženje je formirano 5. septembra 1950. godine, a od 1980. godine naziva se Udruženje islamskih vjerskih službenika (u SRBiH).

Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ izdaje časopis **»Glasnik«** (tiraž oko 15.000 primjeraka), a Starješinstvo za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Sloveniju izdaje petnaestodnevni list »Preporod« (tiraž oko 30.000 primjeraka) i mjesečnu reviju »Islamska misao«. Islamska zajednica izdaje i »Takvim« - kalendar u kojem je naznačeno vrijeme za počinjanje svakodnevne molitve, posta i islamskih praznika (tiraž oko 31.000 primjeraka). Pored ovog, Islamska zajednica izdaje mnogobrojne edicije, priručnike i ostalu vjersku literaturu. To su uglavnom prevodi sa arapskog jezika.

VI

PROTESTANTIZAM

1. NASTANAK I RAZVOJ

Pod protestantizmom podrazumijevamo čitav niz religijskih zajednica za koje se kod nas, kao i u nekim drugim zemljama, ustalio naziv »sekte«. Sama riječ **sekta** je latinskog porijekla - **sequi** - i znači slijediti. U grčkom jeziku postoji naziv »hairesist«, što znači »hereza«. Danas se riječju sekta označava cijepanje religijske zajednice u nove odvojene i samostalne religijske grupe. Tako ovaj pojam označava religijsku zajednicu odvojenu od jedne od tri tradicionalne religijske skupine (pravoslavlja, katolicizma i islama).

Prema američkom sociologu religije Glenu Vernonu sekta je mala grupa koja se odcijepila od velike za koju se vjeruje da ne podučava više »pravu religiju« i da je postala »lažna«. Ona je neprijateljski raspoložena prema tradicionalnim religijskim zajednicama i za sebe smatra da je u pravu u religijskim interpretacijama. Sekta traži, za razliku od tradicionalnih religijskih zajednica, snažno pokoravanje svojih sljedbenika. Članovi sekte ne moraju biti rođeni u njoj, već u nju dobrovoljno stupaju. Njeni sljedbenici se uglavnom regrutuju iz nižih klasa i slojeva stanovništva.

Ekonomski momenat je bitan za pojavu sekti. Najviše se javljaju u periodima društvenih i socijalnih frustracija. Otud njihovo vjerovanje u skori kraj svijeta i uskrsnuća »poniznih«, orijentacija na štedljivost, umjerenost, radinost i naglasak na siromaštvo.

Engels je pisao o religijsko-asketskom pokretu među njemačkim seljacima na kraju 15. vijeka: »Ta asketska strogost karaktera, ta potreba odbacivanja svih zadovoljstava i radosti života s jedne strane, označava istup protiv vladajućih klasa i principa spartanske jednakosti, a s druge - javlja se kao neophodan prelazni stupanj, bez kojeg niži sloj društva nikada ne može preći u pokret. Da bi razvio svoju revolucionarnu energiju, da bi samo spoznao svoj neprijateljski položaj u odnosu prema svim ostalim društvenim elementima, da bi se objedinio kao klasa, niži sloj treba početi s odbacivanjem svega što ga još može pomiriti s postojećim društvenim sistemom. . . Taj **plebejski i proleterski asketizam,** kako po svom naivno-fantastičnom obliku tako i po svom sadržaju, oštro se razlikuje od birgerskog asketizma u tom vidu, što su njegovi propovjednici birgersko-luteranski moral i anglikanski puritanci i sva tajna koja se sastoji u buržoaskoj štedljivosti[49].

Ističući negativan stav prema bogatstvu, sekte oživljavaju i učenje prvobitnog kršćanstva koje se s prezirom odnosi prema bogatstvu te se njihovi pripadnici po pravilu regrutuju iz nižih socijalnih slojeva.

Karakteristike sekte su: njenim članom se postaje na osnovu lične opredijeljenosti a ne rođenjem u religijskoj grupi; imaju odbojan stav prema institucionalizmu (često i prema državnom i političkom institucionalizmu); nemaju klasičnu instituciju svećenstva te svaki vjernik može biti u ulozi propovjednika. Pripadnici sekte uvijek čine »religijsku manjinu« nasuprot »religijskoj većini«, koju čine pripadnici tri tradicionalne religijske zajednice (pravoslavne, katoličke i islamske).

Pojava protestantskih religijskih zajednica koje uslovno nazivamo sektama vezana je uglavnom za šesnaesti vijek i period reformacije. Reformacija je bila rezultat ideologije građanstva i građanske klase koja je smatrala da se kršćanstvo i njegovo učenje moraju reformisati. Ona je ustvari bila izraz otpora feudalnom društvenom sistemu i njegovoj ideologiji[50]. Ne treba zaboraviti da je u to vrijeme, katolička crkva bila idejno oružje feudalizma[51]. Nije onda ni čudo što se reformacija razvijala pod parolom povratka na prvobitno kršćanstvo. Na prvi pogled može izgledati da je reformacija bila pokret usmjeren protiv religije i crkve. Međutim, iako je izražavala protest protiv katoličke crkve, reformacija je - u biti - bila usmjerena protiv feudalnog društvenog sistema. Zato ju je Engels i ocijenio kao prvu buržoasku revoluciju ispoljenu pod religijskim plastom, kao »buržoasku revoluciju broj jedan«. »Revolucija N-l, koja je bila više evropska nego engleska, i raširila se u Evropi daleko brže nego francuska - pobijedila je u Švicarskoj, Holandiji, Škotskoj, Engleskoj i u izvjesnoj mjeri i Švedskoj, Danskoj - samo u ortodoksno-apsolutističkoj formi, bila je u 1660. godini«[52].

Protestantizam je jedan od tri osnovna pravca kršćanstva, uz već navedeni katolicizam i pravoslavlje. Pod taj pojam podvodimo sve religijske zajednice nastale na Zapadu odvojenošću od katoličke crkve ili rascjepom u okviru samih protestantskih zajednica. Pripadnike tih religijskih zajednica nazivamo protestanti, a njihovo učenje protestantizmom. Sve protestantske religijske zajednice su potpuno samostalne.

---

[49] K. Marks i F. Engels, Soč. (na ruskom), t. 7. str. 377-378.

[50] »Hereza gradova - a ona zapravo i jeste oficijelna hereza srednjeg vijeka - okrenula se uglavnom protiv popova i napala njihova bogatstva i njihov politički položaj. Kao što sada buržoazija zahtijeva **governement a bon marche,** jeftinu vladu, tako su srednjovjekovni građani najprije zahtijevali **eglise a bon marche,** jeftinu crkvu. Po formi reakcionarna, kao i svaka hereza koja u daljem razvoju crkve i dogmi može da vidi samo izopačavanje, tražila je građanska hereza uspostavljanje jednostavnog prakršćanskog crkvenog uređenja i ukidanje ekskluzivnog svećeničkog staleža. Takvim jeftinim uređenjem bili bi uklonjeni fratri, prelati, rimski dvor, ukratko - sve što je crkvu skupo stajalo... To što je opozicija protiv feudalizma nastupila ovdje samo kao opozicija protiv **crkvenog** feudalizma, objašnjava se sasvim jednostavno time što su gradovi bili svuda već priznati stalež, te mogli da se bore protiv svjetovnog feudalizma svojim privilegijama, oružjem ili u staleškim skupštinama.
I ovdje, već vidimo, kako u južnoj Francuskoj tako i u Engleskoj i Češkoj, da se najveći dio nižeg plemstva priključuje gradovima u njihovoj borbi protiv popova i u njihovoj herezi - pojava koju objašnjavamo zavisnošću nižeg plemstva od gradova i povezanošću njihovih interesa u odnosu na kneževe i prelate, pojavu koju ćemo opet sresti u Seljačkom ratu« - Engels, v. Marks—Engels—Lenjin, **O religiji,** »Mladost«, Beograd 1976, str. 92.

[51] »U srednjem vijeku se kršćanstvo, tačno u razmjeru s razvitkom feudalizma, izgrađivalo u religiji koja je odgovarala feudalizmu, s odgovarajućom feudalnom hijerarhijom. A kad se pojavilo građanstvo, razvila se nasuprot feudalnom katolicizmu protestantska hereza, najprije kod Albižana, u južnoj Francuskoj, u doba najvećeg cvjetanja tamošnjih gradova«. - Engels, Ibidem, str. 129.

[52] Arhiv Marksa i Engelsa, X, str. 356, Prema: A. I. Klibanov, **Religiozno sektanstvo u prošlom i nastajućem,** »Nauka«, Moskva, 1973, str. 42.

2. PROTESTANTSKO UČENJE

Protestantske religijske zajednice za izvor svog učenja priznaju Bibliju, a negiraju ostale religijske autoritete. Posebno pridaju važnost Novom zavjetu i evanđeljima, pa se još nazivaju i »evanđeoskim kršćanstvom«.

Osnova vjerovanja jest da je spas moguć jedino putem lične vjere (kod nekih protestantskih religijskih zajednica - božjom voljom), a ne od dobrih djela i učešća u crkvenom životu. Smatra se da vjernik može stupiti u vezu s bogom bez posrednika. Zato nije potrebno svećenstvo kao posredništvo između boga i ljudi. Pastor, prezbiter, svećenik ne posjeduje »božanske blagodati« te nema razlike između njih i vjernika. Ako i nema posebne institucije svećenstva, to ne znači da u protestantizmu ipak ne postoji vjerski službenik koji obavlja dio funkcija karakterističnih za svećenike u katoličkoj i pravoslavnoj crkvi. Od svih sakramenata protestanti, uglavnom, priznaju krštenje i pričest. Značajno su uprostili kult, odbacili svece, anđele, klanjanje ikonama, ne praktikuju monaštvo. Ne vjeruju u postojanje čistilišta, prezbiterima dozvoljavaju stupati u brak, a dozvoljen je među vjernicima i razvod braka. Pod uticajem katolicizma iz kojeg je nastao, protestantizam smatra da je Sveti Duh proizišao ne samo od Boga-oca već i od Boga-sina. U pričesti ne uzimaju hljeb sa kvascem (kao pravoslavni vjernici).

Svaka protestantska religijska zajednica je samostalna ne samo u administrativnom pogledu već i u religijskim odnosima. Prvobitni protestantizam vezan je uz učenje Martina Lutera (1483—1546), vitenbergskog monaha, koji je 31. X 1517. na vrata dvorske crkve u Vitenbergu izložio svojih 95 teza usmjerenih protiv učenja katoličke crkve. Luter je odbacio katoličko učenje po kojem je »spasenje duše« moguće samo kroz crkvu, ističući da je to moguće postići samo ličnom vjerom. Odbacujući posredništvo između boga i vjernika, Luter je opovrgavao i autoritet papinskih enciklika i crkvene tradicije. Preveo je Bibliju na njemački jezik. O njemu Engels piše:

». . . Luther je 1517. . . . istupio protiv dogma i uređenja katoličke crkve. . . ‚Ako oni (rimski popovi) nastave da bjesne, onda mislim da gotovo ne bi bilo boljeg lijeka i savjeta da se tome stane na put nego da kraljevi i knezevi upotrijebe silu, da se naoružaju i da napadnu ove štetne ljude koji truju sav svijet i da jednom učine tome kraj **oružjem, a ne riječima.** Kao što lopove kažnjavamo vješanjem, razbojnike mačem, heretike ognjem, zašto da tim prije ne napadnemo **svim vrstama oružja** ove štetne učitelje propasti, kao što su pape, kardinali, biskupi i roj rimske Sodome, **i da u njihovoj krvi ne operemo svoje ruke?' . . .** Luther je svojim prijevodom Biblije dao plebejskom pokretu u ruke moćno oružje. On je u Bibliji suprotstavio feudaliziranom kršćanstvu svoga doba skromno kršćanstvo prvih vjekova, a trulom feudalnom društvu - sliku jednog društva koje nije znalo za razgranatu, umjetnu feudalnu hijerarhiju. Seljaci su u svakom pogledu iskoristili ovo oružje protiv kneževa, plemstva i popova. Sad je Luther okrenuo to oružje protiv njih i napravio od Biblije pravi ditiramb vlasti, koja dolazi od boga, ditiramb kakav nikada nije sastavila nijedna ulizica apsolutne monarhije. Biblijom su sankcionirani kneževska vlast po milosti božjoj, pasivna poslušnost, pa čak i kmetstvo. Time ne samo što je odrican Seljački ustanak, nego je odricana čak i sva Lutherova pobuna protiv duhovne i svjetovne vlasti; na taj način je kneževima izdat ne samo narodni pokret, nego i građanski«.[53]

Papa je 1520. izdao specijalnu bulu kojom je osudio Luterovo učenje. Krajem 1520. Luter je spalio bulu te ga je, januara 1521. papa ekskomunicirao bulom **Decet Romanum Pontificem.**

Za osnovu luteranskog učenja služi Biblija. Od kršćanskih tajni Luter je ostavio krštenje koje je preduslov spasenja i pričest. Katoličko učenje o pretvaranju hljeba i vina u tijelo i krv Kristovu zamjenjuje tvrdnjom da tijelo i krv Kristova na tajanstven način prisustvuju u pričesti. Sudbina ljudi u potpunosti zavisi od božjeg milosrđa. I u luteranstvu simbol je križ, ali se odbacuju ikone, oltar, celibat, mise za umrle, hodočašća, blagdani.

Luteranstvo se proširilo u Njemačkoj, skandinavskim zemljama, Sjevernoj Americi i nizu drugih zemalja. Inače, luteranisti se objedinjuju u nacionalne crkve. Mnoge od njih su uključene u Luteransku svjetsku federaciju.

Nakon Lutera, protestantima su se počeli nazivati i sljedbenici Kalvina (1509-1564), Cvinglina (1484-1531) i drugih reformističkih pokreta. Već sredinom 16. vijeka protestantizam je imao sljedbenike u Njemačkoj, Švicarskoj, Engleskoj, Švedskoj, Danskoj, Norveškoj, Francuskoj, Holandiji, Belgiji, Češkoj itd. Kasnije će se protestantske religijske zajednice razdvojiti u mnogo smjerova. Iz prvobitnih, naprijed navedenih oblika, nastali su novi smjerovi - metodisti, reformatori, prezbiteri, baptisti, adventisti itd. Na inicijativu protestantskih crkava 1948. godine osnovan je Svjetski savez crkava, koji je imao za cilj da pokuša ujediniti različite pravce u kršćanstvu.

Historijski posmatrano katolička crkva je i kod nas bila uporište feudalnog sistema te je jasno da se u prvim socijalnim nemirima, makar su se oni ispoljavali pod religijskim plaštom (reformacija), na udaru našla i sama crkva. Nije ni protestantski pokret kod nas bio nikakav izraz »revolucionarnosti« religije, već, kako to ističe Kardelj praveći pri tome jednu istinsku marksističku analizu reformacije, forma izražavanja socijalnog protesta. Nije to bio germanski refleks (Krleža), već simptom socijalnog stanja kod nas. Naime, zbog sprege vlasti i crkve u borbi protiv feudalizma moralo se »udariti po katolicizmu«, te je zato spoljašnji oblik te klasne borbe dobio izraz religijske borbe[54]. Tako se, prema Kardelju, otpor feudalnom društvu i njegovoj klasnoj osnovi i kod nas ispoljio kroz reformaciju. U Sloveniji protestantizam je posebno propovijedao Primož Trubar, pišući i propovijedajući na slovenačkom jeziku. Među Hrvatima istaknuti pobornik protestantizma bio je Matija Vlačić Ilirik.

Danas građani koji vjeruju prema našem zakonodavstvu mogu osnivati i protestantske, kao i druge religijske zajednice. Osnivanje ili prestanak djelovanja vjerske zajednice, odnosno njenog organa ili organizacije koji imaju svojstvo građansko-pravnog lica, osnivač je dužan prijaviti nadležnom opštinskom organu uprave na čijem je području sjedište novoosnovane ili ukinute religijske zajednice, odnosno njenog organa ili organizacije[55]. I ove su, kao i sve druge religijske zajednice, odvojene od države[56], imaju isti pravni položaj i jednake su u pravima i dužnostima kao i sve druge vjerske zajednice. Svoju djelatnost dužne su uskladiti sa Ustavom i zakonom[57].

---

[53] Engels, **Njemački seljački rat,** v. Marx-Engels-Lenjin, **Izabrana djela,** III str. 62—65.

[54] U obrazloženju ovog stava Kardelj navodi i Engelsovo stanovište : «... Srednji vijek je teologiji pripojio sve ostale oblike ideologije - filozofiju, politiku, pravne nauke, pretvorivši ih u podvrste teologije. Time je on primorao svaki društveni i politički pokret da primi teološki oblik. Duše masa bile su kljukane isključivo religijom, i da bi se izazvala velika bura, trebalo im je njihove sopstvene interese pokazati u religijskom ruhu«. -F. Engels. **Ludvig Fojerbah i kraj klasične njemačke filozofije«.** »Kultura«, Beograd, 1947, str. 54.

Od protestantskih religijskih zajednica koje djeluju u SFRJ i SR Bosni i Hercegovini poznatije su: Evangelička crkva u SFRJ, Savez baptističkih crkava, Adventisti, Jehovini svjedoci, Kristova pantekostna crkva, Reformatorska kršćanska crkva, Metodistička crkva, Kristova crkva braće, Kršćanska nazarenska zajednica itd. U narednim poglavljima biće nešto više riječi o onim protestantskim religijskim zajednicama koje imaju veći broj svojih sljedbenika u Bosni i Hercegovini.

VII

EVANGELISTIČKA CRKVA U SR HRVATSKOJ, SR BOSNI I HERCEGOVINI I SAP VOJVODINI

Evangelistička crkva u SR Hrvatskoj, SR Bosni i Hercegovini i SAP Vojvodini je kršćansko-protestantska religijska zajednica, dosta bliska baptistima i njihovom učenju. Osnova njenog učenja je vraćanje na novozavjetne tekstove. Vjeruju da je za spasenje duše dovoljno činiti dobra djela. Imaju veoma rašireno učenje o predestinaciji[58]. Priručnik u kome su sadržane molitve i obredni obrasci za pastore naziva se **agenda.**

Evangelisti su se u Jugoslaviji najprije pojavili na tlu Slovenije i Prekomurja. Osnovali su svoje crkvene jedinice u Novom Sadu, kraj Vinkovaca, u Staroj i Novoj Pazovi. Nakon I svjetskog rata osnovana je Evangelistička crkva Jugoslavije, čije je sjedište bilo u Zagrebu.

Evangelistička crkva u SR Hrvatskoj, SR Bosni i Hercegovini i SAP Vojvodini osnovana je 1948. godine, a sjedište joj je u Zagrebu. Na čelu crkvene Opštine nalazi se **svećenik** (za duhovna pitanja) i **laik** (za materijalna pitanja). Njih na godišnjoj skupštini bira zbor vjernika.

Najviše crkveno tijelo je **sinod** kojeg čine predstavnici crkvenih opština. Na čelu sinoda nalazi se **senior.**

Evangelisti imaju crkvene Opštine u Zagrebu, Osijeku i Antunovcu. U Bosni i Hercegovini djeluju u Sarajevu, Banjaluci, Zavidovićima, Bijeljini. Imaju vrlo mali broj vjernika kao u osnovi i druge »male« religijske zajednice.

Na području Jugoslavije imaju 18 crkava, 13 crkvenih opština, 12 svećenika, 23 propovjednika - laika. Od 1969. godine izdaju glasilo »Pax« u 500 primjeraka za čitavu Jugoslaviju. Sve evangelističke crkve su članice Svjetskog luteranskog saveza.

VIII

BAPTIZAM

1. NASTANAK I RAZVOJ

Baptizam (od grčke riječi **baptizlin** podroniti ili staviti pod vodu) je jedan od ogranaka protestantizma čiji korijeni datiraju iz perioda reformacije. Ime su dobili po tome što se pridržavaju prakršćanskog načina obavljanja obreda krštenja. Godine 1525. u Cirihu i Amsterdamu osnovane su prve zajednice. U 17. vijeku postojale su dvije različite struje baptista. Godine 1612. u Spitalfildu kraj Londona Tomas Helvis osnovao je baptističku zajednicu. Članovi ove zajednice odvojili su se od sljedbenika baptističke zajednice koju je 1608. godine u Holandiji osnovao Džon Smajt. Smajtova struja naziva se »generalni baptisti«. Za razliku od njih, oko 1638. g. nastali su tzv. »partikularni baptisti« u Londonu. Obje struje su se ujedinile tek 1891. godine. »Partikularni baptizam« imao je sljedbenike iz viših društvenih slojeva za razliku od »generalnih baptista«, čiji su sljedbenici bili uglavnom pripadnici nižih socijalnih struktura.

2. BAPTISTIČKO UČENJE

Baptisti pridaju veliki značaj Svetom pismu koje im je jedini autoritet. Pod Svetim pismom podrazumijevaju sva pisma Starog i Novog zavjeta osim apokrifa. Crkvenu predaju ne smatraju nepogrešivom. Vjeruju da se crkva sastoji od »dobrovoljno udruženih, nanovorođenih i krštenih Kristovih sljedbenika« ujedinjenih u slobodnu crkvu (odvojenu od države) koja ima samoupravu lokalne zajednice. Vjeruju u svećenstvo svih vjernika. Odbacuju posredništvo između boga i vjernika, jer vjeru smatraju ličnim uvjerenjem svakog pripadnika. Otud odbacuju posredničku ulogu redova, svetaca, ikona i kult Madone. Dakle, baptisti vjeruju da između duše i Boga nema posrednika. Vjeruju da će Krist ponovo doći suditi živim i mrtvima, kada će doći do duhovnog uskrsnuća tijela. Vjeruju u skori svršetak ovog svijeta, u uskrsnuće mrtvih, »vječni život za pravedne« i »vječnu propast za nepravedne«. Spasenje će se moći postići samo pokajanjem i obraćanjem kroz vjeru.

3. BAPTISTIČKI OBREDI I PRAZNICI

Baptisti imaju relativno malo obreda. Među njima svakako istaknuto mjesto zauzima obred **krštenja** kao čin primanja u crkvu. Vjernik se krsti na osnovu lične odluke. Ne krste tek rođenu djecu. Kad je to moguće, krštenje obavljaju zaronjavanjem pod vodu u prirodnim vodama (rijeka, jezero). Obično se ovaj obred vrši u krstionici unutar crkvene zgrade. Uz krštenje zadržali su i obred »Večere Gospodnje«, obred pranja nogu, **Agape** (ručak ljubavi) i pomazanja uljem. Među obrede ubrajaju i brak koji smatraju božjom ustanovom te je rastava nedozvoljena.

Nedjelju smatraju prvim danom odmora u sedmici i tad izbjegavaju fizičke poslove i sve ono što bi moglo narušiti mir toga dana.

---

[55] Čl. 2. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, »Službeni list SRBiH«, br. 36/76.

[56] Ibid., čl. 3.

[57] Ibid., čl. 4.

[58] Predestinacija je vjerovanje u božiju predodređenost po kojoj je Bog unaprijed predodredio što će se sve dogoditi.

U ispovijedi baptisti odbacuju svećeničko posredništvo. Vjernik se može neposredno ispovjediti bogu, svome suvjereniku ili pred cijelom zajednicom. Nemaju obred mise, iako se okupljaju na zajedničku molitvu u molitvenom domu. Molitveni domovi su jednostavni, bez kipova i nakita. Često se u njima nalazi križ kao središnji simbol vjere.

Bogosluženje se, uglavnom, sastoji od čitanja biblijskih knjiga i propovijedanja. »Večera Gospodnja« je vrhunac crkvenog bogosluženja, ali nije sakrament. Prilikom ovog obreda uzima se hljeb i vino. To je obred koji se treba vršiti do »drugog Kristovog dolaska«. U njemu učestvuju svi kršteni članovi crkve u znak simboličnog sjećanja na Kristovu smrt.

S obzirom na to da stavljaju naglasak na ličnu slobodu vjerovanja, princip odvojenosti crkve od države smatraju idealnim modelom odnosa. S tog stanovišta odbacuju bilo kakvu državnu finansijsku pomoć. Pošto državu smatraju božanskom ustanovom, vjernike obavezuju na poštovanje države.

Baptisti više od ostalih protestanata slijede princip spasenja posredstvom lične vjere. Bez lične odluke niko ne može biti član religijske zajednice. Pridaju veliki značaj objavi i religijskom moralu. Priznaju Trojstvo, slave Božić, Uskrs i niz drugih praznika vezanih za odanost Kristu.

Od 1792. godine (tad je osnovano baptističke misijsko društvo) baptisti razvijaju »misijsku teologiju« i širenje evanđelja na što više jezika svijeta. Od sljedbenika ne zahtijevaju samo učešće u religijskom životu već i korektno obavljanje građanskih dužnosti, pošten i produktivan rad u procesu proizvodnje i podizanje svog obrazovnog i kulturnog nivoa.

4. ORGANIZACIJA SAVEZA BAPTISTIČKIH CRKAVA

Prva baptistička crkva u Evropi nastala je 1834. godine u Hamburgu. Danas su baptisti rasprostranjeni u više od 100 zemalja svijeta, a naročito na engleskom govornom području. Baptizam je najviše rasprostranjen u SAD, a izvan engleskog govornog područja u SSSR-u i u Rumuniji. Ima ih, prema podacima ove religijske zajednice, više od 31 milion. Godine 1905. u Londonu su osnovali Svjetski savez baptista, čije je sjedište sada u Sjedinjenim Američkim Državama.

Kod nas su baptisti razvili aktivnost najprije u Novom Sadu (1866). Rasprostranjeni su u SR Sloveniji, Slavoniji, SAP Vojvodini. Pored toga, u SR Makedoniji djeluju dvije manje zajednice i jedna u Sarajevu. Postoje baptističke crkve u Beogradu, Čakovcu, Daruvaru, Kikindi, Leskovcu, Ljubljani, Novom Sadu, Pakracu, Pančevu, Peći, Radovišu, Rijeci, Sisku, Subotici, Vršcu, Zagrebu, Zrenjaninu itd. U čitavoj SFRJ ima oko 120 baptističkih zajednica.

Savez baptističkih crkava u Jugoslaviji osnovan je 16-17. januara 1924. godine. Savez nije djelovao od 1941. do 1945. godine. Nakon 1945. godine njegova aktivnost je obnovljena. Predsjednik Saveza ima sjedište u Zagrebu, a sjedište sekretarijata preseljeno je 1973. godine iz Novog Sada u Karlovac.

Savez baptističkih crkava je koordinacione tijelo sastavljeno od predstavnika lokalnih crkava. Lokalna crkva je samostalna, potpuno nezavisna jedinica koja predstavlja najviši autoritet. Njom upravlja **crkveni odbor** kojem pripada i propovjednik - starješina, đakoni i njihovi pomoćnici. Sve troškove lokalna crkva podmiruje od dobrovoljnih priloga članova crkve. Sve lokalne crkve su objedinjene u **okružja, a ova u Saveznu skupštinu** kao najviši forum baptističke crkve u nekoj zemlji. Savez baptističkih crkava u SFRJ je član Evropskog saveza sa sjedištem u Hamburgu i Svjetskog kongresa baptista koji se održava svake pete godine.

Iako odbacuju crkvenu hijerarhiju, baptisti ne mogu bez nje. Svaka mjesna crkva bira starješine i đakone koji nemaju »božju blagodat«. Oni nemaju nikakve povlastice u crkvenoj upravi. Samo rukopoloženi đakoni i starješine mogu vršiti vjerske obrede. Svaki član lokalne crkve može biti izabran za starješinu, bez obzira na teološko obrazovanje. Većina starješina čak nije završila teološku školu koja se nalazi u Novom Sadu.

Baptisti izdaju mjesečnik »Glasnik« i dvomjesečnik »Glas Evanđelja«.

IX
ADVENTISTI

1. NASTANAK I RAZVOJ

Adventisti (od lat. **adventus** - dolazak) su u ranim godinama XIX vijeka bili pripadnici religijskog pokreta u Sjevernoj Americi i Evropi. Danas su to pripadnici adventističkih religijskih zajednica (protestantskog usmjerenja) koji vjeruju u **advent,** tj. skori ponovni dolazak Krista.

Adventizam se najprije raširio među pripadnicima srednjeg sloja farmera i trgovaca u Sjevernoj Americi u prvim godinama XIX vijeka. Inače, američke sekte (adventisti, pedesetinci, mormoni, Jehovini svjedoci itd.) nastale su među siromašnim farmerima ili najnižim slojevima gradskog stanovništva.

Zanimanje za mesijanska proročanstva podstakao je njemački protestantski teolog, **Johhan Bengels** (1698-1752) koji je najavljivao advent i apelovao na vjernike da se pripremaju za taj događaj.

Adventistički teolozi među rane predstavnike ovog pokreta ubrajaju i isusovca Manuela de Lacunza (1731-1801). Naime, Lacunza je oko 1790. godine u Bolonji izdao knjigu **»Dolazak Mesije u slavi i veličanstvu«,** koja je imala uticaja na širenje adventističkih uvjerenja. Vjerovanje u skori advent propovijedao je u Evropi i Aziji misionar **Josef Wolff** (1795-1862), koji je tvrdio da Krist treba da dođe nakon isteka Danijelovog proročkog lanca od 2.300 dana i noći, ali da je nemoguće znati dan i sat dolaska.

Na širenju adventističkog učenja radio je i protestantski teolog **Louis Gaussen** (1790-1863), koji je u Ženevi držao predavanje o Danijelovim proročanstvima.

Posebno mjesto među pripadnicima adventističkog pokreta ima **Vilijam Miler** (1782-1849), baptistički propovjednik, nekadašnji oficir u američkoj armiji, a kasnije farmer i mirovni sudac.

Miler je 1831. godine počeo propovijedati da će uskoro nastupiti kraj svijeta i da će se to dogoditi 21. III 1843. Naime, prilikom baptističkog obreda 1831. godine Miler je držao propovijed u kojoj je objelodanio da mu je saopštena tajna da će se u martu 1843. godine dogoditi veliki događaj. Tako je ta godina bila nazvana godinom ponovnog Kristova dolaska na zemlju. Čitajući riječi proroka Danijela: »I reče mi: do dvije hiljade dana i noći; onda će se Svetinja očistiti« (»Danijel«, 8,14), Miler je pretvorio 2.300 dana i noći u 2.300 kalendarskih godina i uzevši za početni datum 457 godinu prije n. e. (te je godine Kserks izdao nalog da se Jeruzalem opet sazida - v. »Danijel«, 9,24-27) izračunao da se proročki lanac završava 1843. godine poslije Krista.

Miler je sa saradnicima razvio propagandnu aktivnost, tako da se njegov pokret brzo širio po cijeloj Sjevernoj Americi. Međutim, kada se 21. III 1843. godine Krist nije pojavio, adventisti su doživjeli veliko razočaranje, a Miler se povukao. Ponovo je prevladalo uvjerenje da dan i sat Kristovog ponovnog dolaska niko ne može odrediti.

Razdoblje između 1844. i 1863. je prelazni period koji se odlikuje stvaranjem, i učvršćivanjem posebne adventističke crkvene organizacije i doktrine[59]. Naime, 1845. godine baptisti su isključili Milera iz svoje zajednice. Te godine Miler je održao skupštinu na kojoj je donijet Ustav, a sljedbenici nove vjere prozvali su se »adventistima«. Od godine 1860. prozvali su se adventistima sedmog dana.

Adventisti sedmog dana ubrajaju se u veliku skupinu protestantskih crkava koje se drže načela **»Sola Scriptural«** - »Samo Biblija«. Cjelokupno svoje učenje utemeljuju na Svetom pismu. Tradiciju smatraju samo izvorom informacija, a nikako dogme. Prihvataju učenja apostola i proroka. Ipak, za adventiste je Biblija jedini izvor svake prave doktrine, a posebno Knjiga Davidova. Kao i niz drugih protestantskih zajednica prihvataju vjeru u trojedinog boga.

2. ADVENTISTIČKO UČENJE

Osnovu religije čini vjerovanje u skori drugi Kristov dolazak i uspostavu hiljadugodišnjeg Kristova kraljevstva na nebu. Kristovim dolaskom, vjeruju adventisti, uskrsnut će svi umrli preci koji će se sa živim adventistima uzdići na nebo. Pošto vjeruju da je »ponovni susret s Kristom« blizak, poseban značaj pridaju »moralnom obnavljanju ličnosti«, kao preduslovu za susret s Kristom. Odijevaju se skromno, izbjegavajući ukrašavanje i nakit. Većina ih se pretežno hrani vegetarijanskom hranom i izbjegava rafinirane i na vještački način spremljene namirnice.

Adventisti njeguju strogu disciplinu i poštivanje normi u međusobnim odnosima. Većina ih smatra da duša umire i uskrsava. Dakle, većina adventističkih religijskih grupa odbacuje učenje o besmrtnosti duše, raj, pakao i čistilište. Vjeruju u postojanje dvije samostalne supstancije, dušu i tijelo. Do ponovnog Kristovog dolaska smrt je za adventiste »san bez snova«, »stanje nesvjesnosti«. Po Kristovom dolasku mrtvi pravednici će - po adventističkom učenju - uskrsnuti, a uskrsnuće nepravednika odigrat će se nakon hiljadu godina.

Shodno shvatanju o smrtnosti duše, adventisti odbacuju kult svetih, molitve mrtvim i sl. Ne štuju ikone i krst, moći, relikvije, »sveta mjesta«, odbacuju redovništvo.

Adventisti vjeruju u strašni sud, u spasenje i uznesenje na nebo, gdje će se uspostaviti hiljadugodišnje carstvo. Ne vjeruju da su grešnici osuđeni na vječne muke u paklu.

Značajno mjesto u adventizmu ima učenje o stalnoj borbi između Krista i Sotone. U tom su adventisti bliski Jehovinim svjedocima. Vjeruju da je čovječanstvo uključeno u veliki sukob između dobra i zla u kojem će na kraju dobro pobijediti. Sve zlo koje postoji u svijetu dolazi od Sotone. Krist je, po učenju adventista, svojom žrtvom na križu iskupio samo prošle grijehe, a ne i one koji su nastali poslije toga ili će nastati u budućnosti.

Zadržali su bitne kršćanske dogme, kao što su vjera u Presveto Trojstvo, u Kristovo božanstvo, u spasenje. Ne priznaju za sakramente potvrdu, ženidbu i »sveti red«.

Adventisti sedmog dana su za zdravstvenu preventivu uvrstili u svoj sistem vjerovanja. Svaki adventista je dužan da odbaci sve štetne i nezdrave navike pri radu, pri odmaranju, pri rekreaciji, da iz svoje ishrane izbaci sve nezdrave i štetne namirnice i dodatke hrani, da ne uzima opojne droge, alkohol, duhan, čaj, kavu, svinjsko meso, da bude umjeren u jelu, da pazi na higijenu i da se u svemu pridržava pravila tzv. »zdravstvene reforme«, koje je formulisala **Ellen G. White.**

3. ADVENTISTIČKI OBREDI I PRAZNICI

Mnogi adventistički vjerski obredi slični su baptističkim religijskim aktivnostima. Obredi su im dosta uprošćeni, što je gotovo opšta karakteristika protestantskih obreda. Pridaju veliki značaj okupljanju prilikom »molitvenih skupova« subotom. Na njima se čita Biblija, obavljaju molitve, pjevaju pjesme. Propovijed je centralni dio molitvenog skupa. U molitvenom domu se nalaze biblijski natpisi i veći križ.

Adventisti su zadržali krštenje i pričest, ali ne kao sakramente već kao obrede. Krštenje je akt odricanja od svijeta i posvećenja u novu vjeru. Ne krste djecu već odrasle ljude uronjavanjem u vodu nakon priznanja grijeha i pokajanja. Prije krštenja krštenici budu temeljito poučeni u kršćanstvo.

Prije pričesti obavljaju obred »pranja nogu« (jedan član pere noge drugom i obratno). Ovo je važan adventistički obred koji simbolizuje »kršćansku smirenost«, »ljubav prema bližnjem«, kao i savez s Kristom koji je, po adventističkom učenju, oprao noge učenicima.

Pridaju veliki značaj unutrašnjim odnosima i disciplini u religijskoj zajednici. Odbacuju sakramenat ispovijedi, potvrde i ženidbe. Rastava braka je zabranjena. Brak se može razvesti samo zbog preljube.

Adventisti su obavezni ispunjavati Deset božijih zapovijedi, koje za njih imaju snagu zakona i moralnog kodeksa: 1. »Ja sam Gospod Bog tvoj . . . «, 2. »Ne pravi sebi lika rezana niti kakve slike«, 3. »Ne uzimaj uzalud ime Gospoda Boga svoga...«, 4. »Pazi na to da posvetiš subotu«, 5. »Poštuj oca i majku«, 6. »Ne ubij«, 7. »Ne učini preljuba«, 8. »Ne kradi«, 9. »Ne svjedoči lažno«, 10. »Ne poželi žene bližnjega svoga«. Naročit naglasak stavljaju na četvrtu zapovijed, koja propisuje poštovanje sedmog dana u nedjelji, subote, kao dana odmora i bogoslužja (zato ih nazivaju **subotarima).** Subotu treba svetkovati od večeri do večeri, od izlaska do zalaska sunca. Odstupanje od četvrte zapovijedi smatraju velikim grijehom. Smatraju da Bog neće nikada oprostiti onima koji ne praznuju subotu. Kršćanima koji svetkuju nedjelju prigovaraju da pogrešno tumače Deset zapovjedi.

---

[59] Pored Adventista sedmog dana postoji još nekoliko adventističkih zajednica među kojima se ističu: Adventisti kršćani, Evanđeoski adventisti; Božja crkva; Adventistička braća vremena itd.

Adventisti smatraju da je u Bibliji izričito naređeno da se slavi subota, a da su pape uvele nedjelju kao praznik. Praznovanje subote nije ništa specifično samo za adventiste sedmog dana. Takav odnos prema suboti imaju i baptisti, a i pripadnici jevrejske religije, kao što smo vidjeli u prvom poglavlju.

Četiri puta godišnje adventisti imaju »Večeru Gospodnju« - simbolično »uzimanje Kristova tijela i krvi« - nefermentirano vino i beskvasni kruh. Kao pripremu za obred »Gospodnje Večere« obavlja se »obred poniznosti« - služba pranja nogu.

4. ORGANIZACIJA KRŠĆANSKE ADVENTISTIČKE CRKVE

Većina adventista prihvatila je 1860. g. ime adventisti sedmog dana, a 1863. g. crkva je dobila svoje upravno tijelo **Generalnu konferenciju Crkve adventista sedmog dana.** Od 1901. godine u raznim dijelovima svijeta djeluju **odjeljenja Generalne konferencije** (divizije), koje koordiniraju crkvene aktivnosti na svojoj teritoriji.

Prema nekim procjenama u svijetu danas ima preko 10 miliona adventista koji žive na svim kontinentima, posebno zemljama trećeg svijeta. U Evropi adventista ima najviše u Rumuniji i SSSR-u.

Adventisti posebno razvijaju humanitarnu aktivnost prilikom elementarnih nedaća, epidemija, gladi. S obzirom na obavezu svakog vjernika da čuva zdravlje, adventisti razvijaju i aktivnosti na zdravstvenom prosvjećivanju, kao i na području medicinske preventive i zaštite. Crkva ima u svijetu 135 bolnica, 245 klinika i ambulanti, 29 brodova i aviona u medicinskoj službi i zapošljava oko 50.000 ljekara i medicinskog osoblja. Pošto se veći dio adventista hrani vegetarijanskim hranama, crkva ima i 28 tvornica vegetarijanskih prehrambenih proizvoda. Takođe ima 3.762 osnovne škole, 530 srednjih i viših škola, 32 medicinske škole sa 3 univerziteta i zapošljava oko 20.000 profesora i nastavnika.

Prvi adventisti pojavili su se u našim krajevima prije sto godina u Makedoniji. Godine 1980. proslavlja se stogodišnjica djelovanja crkve u Jugoslaviji. Prve skupine adventista nastale su 1880. g. u Skoplju, a kasnije u Strumici i Radovištu. U Srbiji počinju djelovati oko 1890. g., a na teritoriji Vojvodine od 1893. godine. U Sloveniji se javljaju 1906, a u Hrvatskoj i u Bosni 1908. godine.

Najviše upravno tijelo Kršćanske adventističke crkve tj. Crkve adventista sedmog dana (oba naziva su u upotrebi) je **Unija crkvenih oblasti** sa sjedištem u Beogradu. Uniju sačinjavaju:

1. **Sjeverna oblast** (osnovana 1911. g.) sa sjedištem u Novom Sadu. Obuhvata vjernike sa područja SAP Vojvodine.
2. **Zapadna oblast** (osnovana 1911. g.) sa sjedištem u Zagrebu. Obuhvata vjernike sa područja SR Hrvatske i SR Slovenije.
3. **Južna oblast** (osnovana 1931. g.) sa sjedištem u Nišu. Obuhvata vjernike sa područja SR Srbije, SR Makedonije i SAP Kosovo.
4. **Jugozapadna oblast** (osnovana 1956. g.) sa sjedištem u Sarajevu. Obuhvata vjernike na području SR Bosne i Hercegovine i SR Crne Gore. U Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Skoplju, Titogradu, Novom Sadu i Prištini djeluju Sekretarijati

Kršćanske adventističke crkve. Teritorija svake crkvene oblasti podijeljena je na pastoralne okruge kojima upravlja rukopoloženi propovjednik. Svaki pastoralni okrug sastoji se od jedne ili više **crkvenih opština** ili mjesnih **crkava.** Crkvena opština ili mjesna crkva je osnovno organizaciono tijelo kršćanske adventističke crkve kojom upravlja skupština mjesne crkve. Izvršni organ skupštine je **odbor mjesne crkve,** na čelu sa starješinom mjesne crkve i rukopoloženim propovjednikom. Članovi odbora i ostali službenici mjesne crkve biraju se iz redova vjernika mjesne crkve na godinu dana.

Teritorija SR Bosne i Hercegovine podijeljena je na šest pastoralnih okruga. Sjedišta okruga nalaze se u Sarajevu, Banjaluci, Prijedoru, Bosanskoj Gradišci, Doboju i Bijeljini. Mjesne crkve nalaze se u gotovo svim većim i mnogim manjim mjestima u Republici.

Adventisti nemaju podjelu na »kler« i »svijet«. Istina, imaju školu za obrazovanje propovjednika koja je prvi put osnovana 1931. godine. Sada u Maruševcu kraj Varaždina imaju Seminar za Srednju i Visoku teološku školu (prvi stupanj teološkog fakulteta). U obje škole 1980. godine bilo je upisano 220 polaznika.

Adventisti djeluju širom svijeta, a status im je pravno priznat u 190 zemalja. Svoju djelatnost obavljaju na 590 jezika, a literaturu štampaju na 203 jezika. Preko 50 adventističkih izdavačkih kuća svake godine izda desetine miliona knjiga i brošura. Redovno izlazi i 336 periodičnih časopisa. Svoj program emituju preko 285 TV stanica i 3391 radio-stanice.

Literatura adventista sedmog dana počinje se izdavati na jezicima naših naroda i narodnosti prvi put u Zrenjaninu 1896. g. Službeno glasilo ove religijske zajednice kod nas izlazi od 1909. pod nazivom »Posljednja objava«, a danas se naziva »Glasnik Kršćanske adventističke crkve« (na srpsko-hrvatskom—hrvatsko-srpskom, slovenačkom i mađarskom jeziku). Iste godine pokreće se i vjerski časopis »Znaci vremena«.

X
JEHOVINI SVJEDOCI

1. NASTANAK I RAZVOJ

Jehovini svjedoci su jedna od religijskih zajednica koje djeluju u Bosni i Hercegovini. To je kršćanska religijska zajednica nastala u redovima sitne buržoazije u SAD odvajanjem 1876. godine, od američkog adventizma. Osnivačem ove religijske zajednice smatra se **Čarls Rasel,** sposobni trgovac. Roditelji su mu bili prezbiterijanci. Godine 1870. sastao se sa adventistima i prihvatio njihovo vjerovanje po kojem bi se mogao tačno izračunati ponovni Kristov dolazak. Počeo je detaljno proučavati Bibliju da bi u sedam tomova napisao svoju interpretaciju.

Jehovini svjedoci povezani su sa imenom biblijske ličnosti Jahvea. Godine 1884. u Pensilvaniji osnovano je udruženje »Kula stražara« (udruženje za Bibliju i traktate). U početku su se nazivali »Istraživači Biblije«. Samo ime upućuje na zaključak da su insistirali na izvornom tumačenju biblijskih tekstova. Tek od 1931. godine, pozivajući se na riječi Izaije »Vi ste mi svjedoci, riječ je Jahvina«, prozvali su se »Jehovinim svjedocima«. Taj naziv zadržali su do današnjeg dana.

2. UČENJE JEHOVINIH SVJEDOKA

Svoje učenje temelje isključivo na Bibliji, te su se i sami nazivali »Istraživači Biblije«, koju upotrebljavaju kao proročku knjigu. Svoje pripadnike osposobljavaju za samostalni studij Biblije.

Odstupili su od tradicionalnih kršćanskih dogmi više nego adventisti. Po njihovom mišljenju Krist nije bog, već samo prvo stvorenje Božije, ne vjeruju u zagrobni život (kao katolici i pravoslavni), vjeruju u borbu između Jehove i sotone. Kod Jehovinih svjedoka dobre sile su u Jehovi, a zle u sotoni. Jehovini svjedoci živi i umrli koji će uskrsnuti tjelesno, sami će živjeti vječni život, ali ne zagrobni već na zemlji.

Jehovini svjedoci ne vjeruju u katoličko i pravoslavno učenje o duši. Vjeruju da je čovjek živa duša i kao takav smrtan. U društvu novog svijeta koje će nastati Jehovinom pobjedom nad sotonom, građani novog društva će isključivo biti Jehovini svjedoci. U tom društvu neće biti mjesta za pripadnike drugih religija.

U svom učenju ova religijska zajednica ne priznaje sakramente. Odbacuju dogmu o svetom trojstvu i priznaju samo jedno vrhovno božanstvo: Boga—oca, Jahvea, koji će ih izbaviti od ovozemaljskih zala. Jahve je »najveća ličnost« i tvorac univerzuma. Učenje o svetom trojstvu smatraju paganskim. Indiferentni su prema svakom političkom sistemu, jer vjeruju da će se politički sistemi sukobiti sa Bogom. Politički sistemi i »lažne religije« su po njima elementi koji se bore protiv Boga.

Čitava historija je borba Jahvea sa sotonom. Za vrijeme prvog svjetskog rata 1914,, po učenju Jehovinih svjedoka, Jehova je došao po drugi put, ali nevidljiv, duhovno na zemlju. Od tada se u svijetu vodi borba između sotone i Jehove, na čijoj su strani svi Jehovini svjedoci. Govorili su da bi moglo da dođe do »božjeg rata« 1975. godine, jer se te godine (5. septembra) navršilo 6.000 godina od Adamovog rođenja (Adam je rođen 4025. godine prije Krista).

Jehovini svjedoci smatraju da je svaka vlast od đavola. S obzirom na to da vjeruju u skori kraj svijeta, nametnuli su sebi velike obaveze. Ne smiju pušiti, ne smiju prekomjerno uživati alkohol (izuzev u određene dnevne obroke), zabranjeno im je jesti bilo koje jelo spravljeno od krvi. Zbog toga pripadnik Jehovinih svjedoka niti smije dati niti smije primiti krv (nekad se vjerovalo da je krv sjedište života). Može stradati u saobraćajnom udesu i da mu život zavisi od toga da li će primiti krv, ali će radije umrijeti nego je primiti.

Jehovini svjedoci izbjegavaju politički rad, odbijaju da služe vojni rok i da pozdravljaju nacionalne simbole kao što su državne zastave i sl. Zbog toga što po strogoj doktrini ne bi smjeli ići u armiju, ne bi smjeli štrajkovati, nositi oružje i učestvovati u ratu, imali su poteškoća prilikom svog djelovanja u mnogim zemljama. Dozvoljavaju rastavu braka samo u slučaju preljube.

Vjerski skupovi, studije, biblijska predavanja su javna i na njima se proučavaju vjerska, prosvjetna i moralna pitanja. Službeni jezici na tim skupovima su jezici naroda i narodnosti SFRJ.

Pripadnici ove religijske zajednice ne slave nikakve praznike, ne prave nikakav ceremonijal, a Božić i Uskrs smatraju paganskim svečanostima. Vrlo su nametljivi u širenju vjere za koju su spremni na mučenje, progone pa i smrt. Sekta ima strogu disciplinu i konspiraciju, strogo je centralizovana. Štab se nalazi u Bruklinu, jednom od rejona Njujorka. Podijeljeni su u deset zona. Godine 1962. bilo ih je 920.000.

3. ORGANIZACIJA KRŠĆANSKE ZAJEDNICE JEHOVINIH SVJEDOKA

Prema podacima iz 1973. godine u svijetu ih je bilo 1,658.900. Rasprostranjeni su najviše u SAD, Brazilu, Njemačkoj, Francuskoj. Inače, djeluju u preko 20 zemalja. Kod nas se prvi put pojavljuju 1930. godine, kada je u Mariboru osnovano »Udruženje istraživača Svetog pisma« i udruženje »Svjetionik«. Nisu bili priznati prije rata, a za vrijeme drugog svjetskog rata djelovali su ilegalno. Naime, 1936. godine preselili su svoje sjedište iz Maribora u Beograd, da bi im 1937. bilo zabranjeno da djeluju. Tek 1953. godine osnovali su Kršćansku zajednicu Jehovinih svjedoka u SFRJ. Te godine u Zagrebu su održali osnivačku skupštinu i donijeli Ustav. Ustav je stupio na snagu 13. 9. 1953. godine i do danas oni djeluju u skladu sa njegovim odredbama. Najviši im je organ »Skupština Jehovinih svjedoka«. Zajednicom, inače, upravlja Glavno predstavništvo od sedam članova, čiji mandat traje 4 godine. Članovi su predstavnici pojedinih pokrajina i oni između sebe biraju predsjednika. Sjedište Glavnog predstavništva je u Beogradu, a sekretarijata u Zagrebu. Najniža im je organizaciona jedinica religijska opština (skupština) čijim se članom postaje dobrovoljno. Zabranili su svojim sljedbenicima da se bave političkom aktivnošću koja bi bila u suprotnosti sa državnim zakonom. U Bosni i Hercegovini djeluju u Sarajevu, Zenici, Bijeljini, Banjaluci, Tuzli, Mostaru, Jajcu. Izdržavaju se, kao i druge vjerske zajednice u SR Bosni i Hercegovini, isključivo od dobrovoljnih priloga vjernika. Vrlo su agresivni u pridobijanju novih vjernika i rasturanju svoje štampe.

Jehovini svjedoci su 1879. osnovali časopis »**Kula stražara«,** koji izlazi na 80 jezika. Već 1959. tiraž časopisa je bio 3,600.000 primjeraka, a sad izlazi u tiražu, preko 6,000.000 primjeraka. Časopis izlazi i na hrvatsko-srpskom—srpsko-hrvatskom i na makedonskom jeziku. Svake godine se na više od 80 jezika štampa 13,000.000 primjeraka Biblije. Sekta ima vrlo razvijenu propagandu. Stavljaju naglasak na izučavanje Biblije, ali insistiraju i na čitanju knjiga, brošura, literature, publikacija koje izdaje njihov centar u Njujorku, a koje se prevode na nas jezik. Na molitvenim skupovima proučava se ta literatura.

XI
HRVATSKA STAROKATOLIČKA CRKVA U SR BOSNI I HERCEGOVINI

Starokatolički religijski pokret se po svom učenju nalazi između protestantizma i katolicizma. Prava starokatolička crkva osnovana je u Holandiji. Starokatolički pokret je nastao kao rezultat opozicije dijela njemačkih teologa na Vatikanskom koncilu 1870. godine, kada je usvojena dogma o papinoj nepogrešivosti. Odbacivanjem papinog primata starokatolici su se odvojili od katoličke crkve na kongresu održanom u Minhenu 1871. godine. Starokatoličke crkve su, pored Holandije, osnovane u Njemačkoj, Austriji, Čehoslovačkoj, Poljskoj itd. godine 1873. (12. III) papa ih je isključio iz crkvene zajednice.

Starokatolici priznaju sedam sakramenata, štuju Madonu, ali odbacuju katoličke dogme o bezgrešnom začeću i uskrsnuću Marijinom. Odbacuju primat rimskog pape i njegovu nepogrešivost, odbacuju poštivanje ikona i moći celibat i ne prihvataju nerazrješivost braka, tajnu ispovijedi, uvode narodni jezik u liturgiju, osnivaju crkve »na nacionalnom principu«. Unatoč tome zadržali su mnogo iz katoličkih obreda. Bogosluženje drže ako su prisutne najmanje tri osobe. Starokatoličke crkve su samostalne nacionalne crkve kojima upravljaju biskupi ili upravitelji.

Hrvatska starokatolička crkva osnovana je nakon formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Grupa katoličkih svećenika tražila je ukidanje celibata, držanje mise na narodnom jeziku i reformu teološkog studija. Zbog toga su godine 1921. bili isključeni iz katoličke crkve. Godine 1923. održan je »Hrvatski katolički crkveni sabor« na kojem je proglašen »Ustav hrvatske katoličke crkve«. Marko Kalođera, kanonik i župnik Splita, otišao je iste godine sa delegacijom u Beč i od tamošnje starokatoličke crkve zatražio priznanje, autonomiju i nezavisnost. Sinod ove crkve proglasio je Hrvatsku starokatoličku crkvu samostalnom religijskom zajednicom koja je kasnije postala članicom Utrehtske unije. Riječju »starokatolička« željelo se reći da je to »stara« crkva kakva je bilo prije Vatikanskog koncila 1870. g. Riječju »hrvatska« željelo se reći da je ona »narodna« i da se u njoj bogosluženje obavlja na narodnom jeziku. Ministarstvo vjera u Beogradu priznalo je 1923. g. Starokatoličku crkvu. Prvi crkveni sabor održan je u Zagrebu 1924. g, na kojem je za biskupa izabran Marko Kalođera. Biskupsko zaređenje obavljeno je u Utrehtu u Holandiji. Tada su postojale svega tri župe ove vjerske zajednice: u Zagrebu, Koprivnici i Karlovcu. Tako je ova crkva:

— odbacila vlast pape
— odbacila papinu nepogrešivost u pitanjima vjere i morala
— odbacila dogmu o bezgrešnom začeću Djevice Marije
— odbacila dogmu o nerazrješivosti braka
— prihvatila stav da biskupe i svećenike trebaju birati sami vjernici.

Pokret se ubrzo počeo širiti i po Bosni. Grupa vjernika župe Morančani kod Tuzle odlučila je 1926. g. da osnuje hrvatsku starokatoličku crkvu u Bosni i Hercegovini koja će misu držati na narodnom jeziku i neće priznati papinu vlast. Grupa koju su sačinjavala 703 vjernika potpisala je peticiju za osnivanje crkve, hrvatska starokatolička crkva iz Zagreba poslala je u Morančane svog svećenika. Iste godine (1926) Ministarstvo vjera u Beogradu priznalo je hrvatsku starokatoličku crkvu u Bosni i Hercegovini za ravnopravnu vjersku zajednicu. Osnovana je župa Dubrave (1927) kod Tuzle, a potom i župa u Sarajevu, Mostaru, Ljubiji, Banjaluci, Jajcu. Od 1928. godine u Bosni je djelovao starokatolički vikarijat.

Godine 1930. došlo je do rascjepa na hrvatsku starokatoličku i hrvatsku narodnu starokatoličku crkvu. Samo godinu dan kasnije, 1931. papski nuncij u Beogradu predao je notu vladi Kraljevine SHS kojom je papa tražio ukidanje hrvatske starokatoličke crkve u Jugoslaviji jer je njeno postojanje smatrano uvredom za Svetu Stolicu. Pripreme oko sklapanja konkordata uslovljene su zabranom ove vjerske zajednice. Ministarski savjet je odbio papin zahtjev, jer je smatrao da je ova vjerska zajednica »u istom pravnom položaju« kao i ostale.

Za vrijeme drugog svjetskog rata zajednici je bio zabranjen rad. Tek je 1945. godine župa Dubrave obnovila rad, a organizaciono je pripadala hrvatskoj starokatoličkoj crkvi. Na crkvenoj skupštini održanoj u Dubravama 18.4.1965. proglašena je samostalna hrvatska starokatolička crkva u Bosni i Hercegovini sa privremenim sjedištem biskupije u Dubravama kod Tuzle. Crkva ima vrlo mali broj vjernika (uglavnom iz rudarskih porodica). Ne žele održavati nikakve veze sa centrima izvan SFRJ. Prema podacima ove vjerske zajednice iz 1976. godine, župa Dubrave brojala je 3.401 vjernika, župa Sarajevo 649 i župa Ljubija 80 vjernika. Svaka je župa kao crkvena opština samoupravna u svim svojini poslovima. Vrhovnu i zakonodavnu upravu vodi biskup zajedno sa crkvenim saborom koji se održava svake godine.

XII GRKOKATOLICI

Grkokatolici su u Bosni nazivani i **unijati,** jer su se u bitnim pitanjima vjere Prisajedinili katoličkoj crkvi. Zadržali su istočni, pravoslavni obred, pravoslavno učenje o Kristu, način i imenovanja biskupa, metropolita, ali papu priznaju za vrhovnog vjerskog poglavara kao i katolici. Zato ih u narodu zovu i »rimokatolici pravoslavne vjeroispovijesti«.

Do osnivanja grkokatoličke crkve došlo je poslije crkvenog sabora održanog u Firenci (1439). Crkva je posebno stekla pristalice među Ukrajincima. Kod nas je dobila sljedbenike u 16. i 17. vijeku. Od 1801. godine sjedište grkokatoličke crkve je u Križevcima. Ima ih u Banjaluci, Doboju, Derventi, Prnjavoru, Bosanskom Brodu, Srpcu, Prijedoru, Bosanskoj Dubici, Bosanskom Šamcu, Bihaću, Sarajevu itd. Imaju vrlo mali broj vjernika. Rasprostranjeni su još u Vojvodini i Makedoniji.